LUCIAN
BOIA

MIHAI EMINESCU, ROMÂNUL ABSOLUT

Facerea și desfacerea unui mit

HUMANITAS

Eminescu nu e perceput doar ca un foarte mare poet. A ajuns să fie mai mult, mult mai mult decât atât. Ni se înfățișează, la cota lui cea mai înaltă, ca exponent suprem al românismului. În ce mă privește, am revizitat, printr-o cercetare proprie, toate fazele esențiale ale transfigurării mitice a poetului. Nu e o carte (decât tangențial) despre Eminescu, ci o privire asupra reprezentărilor poetului, un tablou sintetic al mitologiei eminesciene.

LUCIAN BOIA

MIHAI EMINESCU,
ROMÂNUL ABSOLUT

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)
Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)
Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)
Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)
Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)
Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)
România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)
Mitul democrației (2003)
Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)
Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)
Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)
Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)
Occidentul. O interpretare istorică (2007)
Napoleon III cel neiubit (2008)
„Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)
Franța, hegemonie sau declin? (2010)
Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010, 2015)
Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)
Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)
Explorarea imaginară a spațiului (2012)
De ce este România altfel? (2012)
Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)
Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)
Balcic. Micul paradis al României Mari (2014)
Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări (2014)
Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității (2014)
Suveranii României: Monarhia, o soluție? (2014)
Maria, regina României, jurnal de război (3 vol., editor) (2014–2015)
Cum s-a românizat România (2015)

LUCIAN
BOIA

MIHAI EMINESCU, ROMÂNUL ABSOLUT

Facerea și desfacerea unui mit

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Cioabă
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Tipărit la Accent Print – Suceava

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Boia, Lucian
Mihai Eminescu, românul absolut: facerea și desfacerea unui mit / Lucian Boia. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-5043-6
821.135.1.09 Eminescu, M.
929 Eminescu, M.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cuvânt de lămurire

CE POATE FI MAI CHINUITOR decât să cauți titlul potrivit pentru a-l așeza pe coperta unei cărți? M-am tot gândit. „Poetul național“ e cea dintâi expresie care vine în minte. Doar că Eminescu nu e perceput numai ca un foarte mare poet. A ajuns să fie mai mult, mult mai mult decât atât. Ni se înfățișează, la cota lui cea mai înaltă, ca exponent suprem al românismului. Și atunci, ajungem la sintagma rostită de Petre Țuțea, aceea de „român absolut“. Am împrumutat-o în titlul pe care l-am ales în cele din urmă.

În *Istorie și mit în conștiința românească*, inclusesem mitul eminescian în marea colecție de mituri naționale. Reiau acum subiectul, beneficiind și de contribuțiile aduse între timp, dintre care două sunt fundamentale: volumul

colectiv dirijat de Ioana Bot, *Mihai Eminescu, poet național român*, cu subtitlul *Istoria și anatomia unui mit cultural* (2001) și cartea lui Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini* (2008), o analiză amănunțită a emergenței mitului până în jurul anului 1900.

În ce mă privește, am revizitat, printr-o cercetare proprie, toate fazele esențiale ale transfigurării mitice a poetului, de la primele manifestări până la „destructurarea" care se petrece sub ochii noștri. Nu am reținut tot ce s-a spus și s-a scris despre Eminescu, ci doar ceea ce am considerat că, într-un fel sau altul, a înrâurit demersul mitologic; de aceea n-am ezitat să consemnez unele interpretări de-a dreptul fanteziste, în timp ce sunt contribuții temeinice pe care le-am lăsat la o parte, tocmai fiindcă nu aduceau nimic nou în plan mitologic. Distincția trebuie avută în vedere: nu e o carte (decât tangențial) despre Eminescu, ci o privire asupra reprezentărilor poetului, un tablou sintetic al mitologiei eminesciene.

I
Un poet... așa de puțin format

PÂNĂ SĂ SE ÎNALȚE, neașteptat, fulgerător și irezistibil, în imaginarul românilor, Mihai Eminescu avusese parte mai mult de contestări și ironii decât de judecăți favorabile. Chiar și Titu Maiorescu, cel care, la numai un an după debutul poetului în *Convorbiri literare*, avea intuiția și îndrăzneala de a-l așeza în galeria literelor românești imediat după Vasile Alecsandri, își însoțea recomandarea cu un interminabil șir de critici și rezerve: „Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format, încât ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului este d. Mihail

Eminescu". Obiecțiile nu se opreau aici: „*Venere și Madona* cuprinde o comparare confuză", în alte locuri „sunt greșeli ce trebuiesc neapărat îndreptate", „uneori gândiri și expresii prea obișnuite, multe rime rele". Și o mustrare severă, ca de la profesor la elev: „Nu înțelegem, nu putem primi această neglijență a formei".[1]

Să remarcăm în treacăt că imperfecțiunile lui Eminescu se află la un cu totul alt nivel poetic decât perfecțiunea lui Vasile Alecsandri, cel puțin dacă ne raportăm la versurile citate de Maiorescu.

Astfel, Alecsandri:

Purtând cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi, rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lângă junii semănători.

Și Eminescu:

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie,
Braț molatic ca gândirea unui împărat poet.

1. Titu Maiorescu, „Direcția nouă în poezia și proza română", în *Critice*, vol. I, Editura Minerva, București, 1908, pp. 162–165 (inițial, în *Convorbiri literare*, 15 mai 1871–1 octombrie 1872).

Cu cât arată mai bine Venus decât Rodica!

Apoteoza poetului stă la originea unui grup artificial constituit: corul „detractorilor". Intră aici de-a valma, pe lângă cei mânați de o antipatie „primară" (și care în principiu își merită numele), și comentatori de tot felul, ale căror obiecții, mai mult sau mai puțin pertinente, acceptate sau nu, își au totuși locul în orice dezbatere de ordin intelectual. Ajung să fie incluși printre „detractori" și cei dintâi critici ai lui Eminescu, vinovați de a nu fi știut de la primele sale poezii că se află în fața viitorului poet național, de care n-ar fi avut voie să se atingă.[2]

„Detractorii" de primă oră întorc de fapt argumentele maioresciene împotriva lui Maiorescu însuși și a apropiaților săi de la Junimea și *Convorbiri literare*. În „Beția de cuvinte" (1873), criticul își alesese drept țintă *Revista contimporană*, editată de Petre Grădișteanu. Semnala, cu ironie, în diversele texte publicate aici, afirmații confuze și o insuportabilă inflație verbală. În replică, P. Grădișteanu și Gr. Gellianu (cel din urmă, un personaj rămas neidentificat) atrag atenția asupra multiplelor incorectitudini ale lui Eminescu, poetul susținut

2. Alexandru Dobrescu, *Detractorii lui Eminescu*, I, Editura Junimea, Iași, 2002; II, Editura Floare Albastră, București, 2006.

și promovat de gruparea literară a lui Maiorescu. Sunt la Eminescu – în opinia lui Grădișteanu – „greșeli grosolane de gramatică, de prozodie, de logică“.[3] În fond, după cum am văzut, le observase și Maiorescu, considerându-le totuși secundare puse în balanță cu calitățile poetului.

Fapt este că prima fază eminesciană (socotind-o din 1870, anul debutului la *Convorbiri literare*, lăsând deci la o parte poeziile „juvenile“ anterioare) se caracterizează printr-o cam mare încărcătură de abateri de tot felul. Și astăzi, cititorul poate fi deranjat de unele deformări lexicale sau gramaticale, ori de rime nu prea izbutite. Doar că noi știm că Eminescu este Eminescu și îl privim de la început cu alți ochi decât contemporanii săi. În plus, suntem mult mai liberi în judecăți; canoanele, între timp, s-au făcut praf, și am ajuns să acceptăm, în materie artistică sau literară, orice regulă sau orice lipsă de regulă. Nu așa stăteau lucrurile la 1870. Canonul trebuia respectat, iar normele sale decretau că poetul trebuie să se exprime cu claritate și în deplinul respect al rimei și al tuturor regulilor prozodice, pentru a nu mai vorbi de gramatică. Eminescu, „primul“ Eminescu, este un mare încăpățânat. El are multe

---

3. Petre Grădișteanu, „*Convorbirile literare* și *Revista contimporană*“, în *Revista contimporană*, nr. 4/1873, extras, 17 pp.

de spus, și nu vrea să renunțe la nimic. Refuzând să sacrifice ceva din preaplinul de idei și de imagini, se împiedică de limbă, de rimă și de reguli, pe care le sacrifică sau le stâlcește fără prea multe scrupule. În logica postmodernă ar fi acceptabil... sau chiar recomandabil, dar nu în spiritul epocii sale.

Așa că nu trebuie să ne mirăm atunci când Iacob Negruzzi, membru fondator al Junimii și „patronul“ *Convorbirilor literare*, îi comunică lui Titu Maiorescu, într-o scrisoare datată 12 decembrie 1876, părerea lui, deloc entuziastă, despre destinul poetic al lui Eminescu: „Cât despre versurile lui, eu unul tot nu împărtășesc părerea ta. Cu tot talentul, românul nu va primi niciodată idei obscure în formă obscură. Dar apoi gramatica?! El va avea câțiva amatori răzleți, dar publicul cel mare nu-l va ținea în seamă, de nu se va îndrepta“.[4]

Nu s-ar zice că a fost o profeție prea reușită! Oricum, judecata nu-i aparține unui adversar, ci celui care l-a publicat pe Eminescu din primul moment. E drept că se lasă și o portiță de salvare: „de nu se va îndrepta“. Până la urmă „s-a îndreptat“!

---

4. Iacob Negruzzi către Titu Maiorescu, 12 decembrie 1876, Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, $S\frac{16(13)}{XVI}$.

Să nu-l vedem pe Eminescu drept singur împotriva tuturor. Și el gândea la fel despre poezie. Nu a fost un revoluționar, care să-și propună aruncarea peste bord a regulilor în vigoare: ritmul, rima și toate celelalte. Laboratorul său ne-o dovedește. Dacă ar fi renunțat la reguli, s-ar fi putut mulțumi cu prima azvârlitură pe hârtie. Or, Eminescu își cizelează versurile la nesfârșit. De aceea publică atât de puțin, mai mult nu publică decât publică. Unele poezii sunt refăcute în zeci de variante succesive. Este un perfecționist.

Iar părerea lui cu privire la poeziile primilor ani este foarte apropiată de cea a criticilor celor mai severi. Îi scria Veronicăi Micle – la 8 februarie 1882 –, pornind de la sugestia lui Maiorescu de a-și aduna versurile într-un volum: „Titus îmi propune să-mi editez versurile și am și luat de la el volumul 1870–71 din *Convorbiri* unde stau *Venere și Madonă* și *Epigonii*. Vai, Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm".[5] (N-a mai încercat.) Să-l in-

5. Mihai Eminescu către Veronica Micle, 8 februarie 1882, în *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu–Veronica Micle*, ediție îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, Polirom, Iași, 2000, doc. nr. 40.

cludem și pe Eminescu printre detractorii lui Eminescu?

Când punea pe hârtie aceste rânduri, poetul se afla deja într-o nouă etapă a creației sale. Ca întotdeauna, foarte conștient de ceea ce face. Iarăși, dintr-o scrisoare către Veronica Micle, din perioada *Luceafărului* (10 aprilie 1882): „Cred că e un gen cu totul nou acela pe care-l cultiv acum. E de-o liniște perfectă, Veronică, e senin ca amorul meu împăcat, senin ca zilele de aur ce mi le-ai dăruit".[6]

Reținând doar partea literară a lucrurilor, să spunem că noua fază se caracterizează printr-o simplificare drastică a discursului poetic. Abundenței de idei și de imagini îi ia locul acum o strictă economie de mijloace, laolaltă cu o perfecțiune formală care dă armonia și muzicalitatea aproape inexplicabile ale versului eminescian. Ca să nu-și uite obiceiul, Eminescu mai stâlcește câte un cuvânt sau mai găsește câte o rimă neortodoxă, dar astfel de abateri sunt tot mai rare și – ce contează? – se pierd oricum în desăvârșirea ansamblului. „Totuși e" nu rimează decât foarte șchiop cu „asemene", dar impresia de perfecțiune rămâne intactă:

6. Mihai Eminescu către Veronica Micle, 10 aprilie 1882, *ibidem*, doc. nr. 56.

Nu e nimic, și totuși e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

Din apriga încleștare cu limba română, poetul a ieșit în cele din urmă învingător. Dar asta după ce suferise nu puține „înfrângeri": atâtea cărări fără ieșire, atâtea proiecte abandonate!

II

„Organele-s sfărmate și maestrul e nebun!"

VOR SPUNE CEI PĂTRUNȘI de superioritatea absolută a poetului că în cazul lui nu de mit este vorba, ci de purul adevăr. Cu alte cuvinte, Eminescu e într-adevăr chiar atât de mare pe cât îl arată mitul. Chiar de-ar fi așa, o asemenea judecată nu schimbă cu nimic fondul problemei. Mitul e *altceva*. Arghezi, și el un mare poet, poate nu la fel de mare ca Eminescu, totuși, suficient de mare (în acest punct, discuția riscă să devină cam școlărească!), nu se bucură defel de un asemenea privilegiu. Ar fi fără noimă să vorbim despre un mit Arghezi. Un personaj este mitificat atunci când o comunitate se oglindește în el, se recunoaște în el, apelează la el ca la un spirit călăuzitor. Cu toate motivele din lume sau cu mai puține motive, lucrul acesta nici nu

mai contează; odată zămislit, într-un context anume, mitul ajunge să aibă o viață proprie, care nu mai e subordonată realității înconjurătoare. Eminescu putea foarte bine să rămână un poet mare (și e clar că nu are egal în literatura românească a secolului al XIX-lea), fără să ajungă la condiția unui mit. Cum s-a petrecut transfigurarea?

Geneza oricărui mit presupune o emoție împărtășită. Nu se nasc mituri „la rece". Două sunt ingredientele care, fuzionând, au declanșat în acest caz procesul mitologic.[1]

Mai întâi, firește, poezia. Poezia eminesciană a anilor ultimi, limpede și armonioasă, pe deplin eliberată de „surplusul" și de obscuritățile primei maniere. Inteligibilitatea și muzicalitatea au fost factori decisivi, dat fiind că o mitologie răspunde sentimentului general, nu doar gustului unui cerc de cunoscători rafinați. Eminescu a reușit performanța de a face poezie înaltă în termeni accesibili, abordând temele fundamentale, triplul registru: filozofic, patriotic și erotic, într-un limbaj seducător și pe înțelesul oricui. Un poet facil? „Accesibilitatea" a putut să pară la un moment dat o vulnerabilitate: putea un

1. Despre cristalizarea mitului eminescian: Iulian Costache, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, Cartea Românească, București, 2008.

poet atât de popular să fie cu adevărat un poet mare? Atunci a apărut (exprimată de Vladimir Streinu) sintagma „Eminescu, poet dificil".[2] Se pot identifica, firește, zone de adâncime și subtilități de tot felul, poate uneori mai mult în ipotezele exegeților decât în intențiile poetului. Am spune, pentru a împăca pe toată lumea, că Eminescu (în faza sa de „desăvârșire") prezintă cel puțin aparența unei depline inteligibilități, ceea ce – pentru argumentația noastră – e singurul lucru care contează.

La Steaua, una dintre piesele sale cele mai îndrăgite (fiind fără importanță în discuție faptul că e o adaptare după un poet german), oferă un bun exemplu de abordare aproape „didactică" a subiectului. E o problemă astronomică expusă foarte limpede, și o paralelă nu mai puțin limpede între imaginea stelei dispărute și nostalgia trecutei iubiri. Totul, în acordurile învăluitoarei muzici eminesciene.

La steaua care-a răsărit
E-o cale-atât de lungă,
Că mii de ani i-au trebuit
Luminii să ne-ajungă.

2. Vladimir Streinu, *Clasicii noștri*, I, Casa Școalelor, București, 1943, cap. „Eminescu, poet dificil", pp. 135–148.

Poate de mult s-a stins în drum
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre.

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie:
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, și nu e.

Tot astfel când al nostru dor
Pieri în noapte-adâncă,
Lumina stinsului amor
Ne urmărește încă.

Și *Luceafărul*, poemul „suprem" al lui Eminescu, are un înțeles cât se poate de explicit (în ciuda exegeților care au încercat să-l mai complice). Cititorul poate pricepe fără dificultate ceea ce însuși poetul a ținut să precizeze: „Aceasta e povestea. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pământ, nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de-a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc".

Poeziei de dragoste îi datorează Eminescu în cea mai mare măsură deschiderea spre un

public larg. Și îndeosebi *romanței*.[3] Scriind romanțe sau versificând pur și simplu în tonalitatea romanței – un gen totuși minor, pândit de riscurile de rigoare – n-are cum să evite căderea uneori în banal, și nici o anume „dulcegărie"; le compensează însă prin vertiginoase ascensiuni și proiecții în absolut. *Pe lângă plopii fără soț* este cea mai cunoscută și în egală măsură cea mai rea și cea mai bună compoziție de acest gen. Strofa care urmează reprezintă probabil nivelul cel mai de jos din întreaga operă a lui Eminescu:

O oră să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O oră, și să mor.

Din fericire, e anulată imediat de o strofă înaltă, mai aproape de simbolistica *Luceafărului* decât de tânguirea jalnică a îndrăgostitului neluat în seamă:

Dându-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins.

---

3. Iulian Costache, op. cit., „Negocierea gradului maxim de accesibilitate: romanța eminesciană", pp. 268–284.

De altfel, tonalitatea *Luceafărului*, un poem, firește, mult mai complex, nu e departe de cea a „plopilor fără soț". Un grup de poezii, inclusiv romanțe, se leagă în ceea ce Perpessicius, și, pe urmele lui, Petru Creția au numit „constelația *Luceafărului*"; aceasta este, din perspectiva cititorului obișnuit, elaborarea eminesciană desăvârșită. Să mai remarcăm că multe dintre respectivele romanțe s-au pus pe muzică, ceea ce e de înțeles, dar și de mirare, în măsura în care muzica versului eminescian e cu siguranță mai intensă decât a oricărei alte partituri.

Suntem în 1883. La vârsta de 33 de ani, Eminescu este pe cale de a fi apreciat și în afara cercului restrâns de până nu de mult; de cei mai tineri, îndeosebi. E însă doar un început de notorietate. Și-a făcut, de asemenea, un nume ca jurnalist, la cotidianul conservator *Timpul*: este un polemist redutabil, cu săgeți neiertătoare aruncate împotriva liberalilor, aflați (cam de mult timp!) la guvernare. Dar câți îl citesc de fapt pe gazetarul Eminescu? Ziar de partid, *Timpul* nu se bucura de o prea mare răspândire.[4]

4. Din scrisorile lui Ioan Slavici către Iacob Negruzzi: „*Timpul* a devenit un ziar pe care nimeni nu îl mai citește" (31 august 1877). „*Timpul* se tipărea în 5.600 exemplare. Acum a scăzut la 1.800" (5 august 1877). Într-o scrisoare ulterioară, din 20 decembrie 1877 (la aproape două luni după intrarea lui Eminescu în redacție), scăderea de tiraj e apreciată de la 6.000 la 2.000, în contrast cu *Războiul*, „care se tipărește în 12–18 mii exemplare, un lucru nemaipomenit în România" (I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II, București, 1932, pp. 281–282 și 287). Articolele lui Eminescu n-au redresat câtuși de puțin ziarul, care și-a continuat curba descrescătoare.

Acum intervine al doilea ingredient al mitului: accidentul biografic (pentru a relua expresia folosită de Iulian Costache). Eminescu înnebunește. „Nebunie", desigur, e un termen care ține de vorbirea curentă, dar oricare ar fi diagnosticul corect al bolii (în jurul căruia controversele s-au ținut lanț) și cauzele acesteia (un sifilis ereditar sau contactat, în opinia inițială, motiv contestat ulterior), cert este că poetul a suferit o brutală prăbușire psihică și intelectuală. Eminescu intră astfel într-o galerie imaginară foarte caracteristică secolului al XIX-lea, cu figuri (care se pot combina) precum „geniul neînțeles", „geniul nebun" sau „poetul blestemat" („*poète maudit*"). Cu o „primă" consistentă, atunci când eroul stereotipiilor respective este tânăr și încă tânăr părăsește această lume. Cine și-ar închipui un Eminescu bătrân? Tinerețea, ca și nebunia, e parte integrantă (și puternic valorizantă) a mitului său.

Nebunia lui Eminescu a alimentat cronica senzațională a vremii, și nu într-un singur

episod. A fost un foileton de durată, cu o notă de „suspans“, care cu atât mai mult s-a întipărit în spirite. Din 1883 și până în 1889, din momentul declanșării bolii și până la moartea poetului, se succedă episoadele de criză și de relativă restabilire. Opera e în orice caz încheiată. Eminescu își supraviețuiește sieși. E ca un „mort viu“ care rătăcește printre contemporani.

Pentru I.L. Caragiale, îmbolnăvirea poetului a fost momentul declanșator al receptării masive a operei. Mai înainte, „câți îl știau că există? Foarte puțini. De-acu-ncolo, țin-te popularitate!... Mulți cuminți trec pe drum și, dacă nu sunt și puternici, din câți îi cunosc, d-abia unii le scot căciula; dar după un nebun, fără să-l cunoască nimeni, se strânge și se ia toată lumea. Și astfel, succesul primei ediții a întrecut toate așteptările editorilor“.[5] Junimistul Vasile Tasu, într-o scrisoare către N. Iorga, interpreta spusele lui Caragiale ca fiind denigratoare la adresa poetului: „Ideea intimă a lui Caragiale despre Eminescu știi că nu este bună, căci spunea că dacă Eminescu n-ar fi murit nebun ar fi rămas obscur“.[6] Întâlnim însă o mărturie asemănătoare

5. I.L. Caragiale, „Ironie“, în *Timpul*, 15 iulie 1890; reprodus în *Mărturii despre Eminescu* (ed. Cătălin Cioabă), Humanitas, București, 2013, pp. 467–472.

6. Vasile Tasu către N. Iorga, 23 mai 1891, în *Scrisori către Nicolae Iorga* (ed. Barbu Theodorescu), vol. I, Editura Minerva, București, 1972, p. 81.

chiar la N. Iorga, adolescent în anii bolii lui Eminescu, și mare admirator al poetului: „Eminescu era departe de a exercita o influență în momentul când boala-l opri în cale [...]. Curentul de simpatie pentru om atrase atenția asupra scriitorului“.[7]

Într-un context favorizant, până și întâmplări mărunte, care altminteri abia ar fi luate în seamă, pot căpăta o importanță nebănuită. Așa s-a întâmplat cu epigrama lui Alexandru Macedonski. Un poet care, fără complexe, se considera genial (rămâne altminteri un nume notabil în literatura românească) și care vedea în „concurența“ Eminescu o impostură. A fost, de altfel, toată viața, un neîntrecut specialist al gesturilor inoportune. Iată ce și-a găsit să publice drept comentariu la îmbolnăvirea lui Eminescu:

Un X... pretins poet, – acum
S-a dus pe cel mai jalnic drum...
L-aș plânge dacă-n balamuc
Destinul său n-ar fi mai bun,
Că-i până ieri a fost năuc,
Și nu e azi decât nebun.

7. N. Iorga, „Două critice“, în *Lupta*, 11 octombrie–22 octombrie 1892, reprodus în N. Iorga, *Eminescu* (ed. Nicolae Liu), Editura Junimea, Iași, 1981, p. 47.

Cu această epigramă, nici măcar spirituală, Macedonski și-a semnat condamnarea la moarte literară. Impactul nefericitelor versuri a fost chiar mai puternic decât știrea însăși a înnebunirii lui Eminescu. Și ceea ce a pierdut unul s-a transferat în capital de solidaritate cu celălalt.

Exact la momentul potrivit s-a petrecut și publicarea volumului de poezii: în ultimele zile ale anului 1883, când Eminescu se afla încă la un sanatoriu de lângă Viena. Un volum pe care poetul, trăind de acum într-o lume paralelă, avea să-l privească cu totală indiferență. Titu Maiorescu, alcătuitorul său, a adunat, sub titlul simplu, *Poezii*, tot ce publicase Eminescu începând din 1870, anul primelor colaborări la *Convorbiri literare*, 44 de bucăți în total, cărora le-a adăugat încă 17 dintre cele inedite. Eminescu ar fi avut și el intenția să-și adune versurile – găsise și un titlu: *Lumină de lună* –, dar nu putem nici măcar presupune cum ar fi arătat selecția sa în raport cu ediția Maiorescu. Ar fi înlăturat oare toate poemele „nedesăvârșite“, devenite și ele clasice, precum *Epigonii*, *Mortua est* sau *Împărat și proletar*? Maiorescu, firește, nu s-a simțit îndreptățit să o facă, ținând însă, în scurta prefață, să sublinieze deosebirea între producția de început și desăvârșirea atinsă în anii ultimi. Superioritatea poetului e afirmată în cuvinte puține, dar clare

și decisive: „a fost înzestrat cu darul de a întrupa adânca sa simțire și cele mai înalte gândiri într-o frumusețe de forme, sub a cărei farmec limba română pare a primi o nouă viață“. Câțiva ani mai târziu, în 1889, la scurt timp după moartea poetului, Maiorescu publică studiul mai întins *Eminescu și poeziile lui*. E o contribuție nu numai la analiza literară a operei, ci și la mitologia eminesciană. În percepția multora, Eminescu avea să rămână așa cum l-a caracterizat Maiorescu, îmbinând o enormă capacitate intelectuală cu izolarea, dincolo de viața obișnuită a oamenilor, în zona înaltă a ideilor și a creației („își căuta refugiul într-o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei“).[8] Eminescu este Luceafărul, Hyperion. Nu Maiorescu a creat mitul Eminescu, dar contribuția lui la cristalizarea acestuia nu e deloc neglijabilă. Vorbele criticului aveau greutate: devenise îndrumătorul recunoscut al vieții culturale românești.

Important e că poetul ajunge foarte repede să fie acceptat de (aproape) toată lumea. Pentru început, ideologia nu se amestecă în nici un fel în receptarea lui. Eminescu a fost și ideolog, nu

---

8. Titu Maiorescu, „Eminescu și poeziile lui“, în *Critice*, vol. III, 1908, pp. 109–133 (inițial, în *Convorbiri literare*, 1 noiembrie 1889).

doar poet. Are idei, și multe foarte speciale, în toate privințele. Însă mitul dintâi este al poetului, și nicidecum al ideologului. Ca poet, îl pot îmbrățișa și adversarii ideologici. În orice caz, e frapant cât de repede pătrunde Eminescu, „reacționarul" Eminescu, în cercurile socialiste. Primul studiu consistent asupra operei lui nu este cel al lui Maiorescu, citat mai sus, ci articolul publicat în martie 1887 (așadar când poetul era încă în viață), sub titlul *Eminescu*, de Constantin Dobrogeanu-Gherea, figură emblematică a socialismului românesc, în revista socialistă *Contemporanul*.[9] Socialiștii, în bună măsură tineri intelectuali, îl admirau evident pe poetul Eminescu; ideologic vorbind, împărtășeau cu el, parțial, critica prezentului, dar nicidecum soluțiile (care însemnau la Eminescu refugierea în trecut, în timp ce socialiștii priveau spre viitorul radios). Poemul *Împărat și proletar*, trunchiat, avea să-l servească pe Eminescu în mediile socialiste, și, mai târziu, sub regimul comunist; în fapt, vocea proletarului din primul tablou („zdrobiți orânduiala cea crudă și nedreaptă") nu trebuie confundată cu vocea lui Eminescu, ea fiind relativizată și neu-

9. Constantin Dobrogeanu-Gherea, „Eminescu", în *Contemporanul*, martie și mai 1887, reprodus în *Studii critice*, vol. I, București, 1890, pp. 80–177.

tralizată în tablourile ulterioare, până la încheierea, pesimistă și deloc revoluționară:

> Când știi că visu-acesta cu moarte
> se sfârșește,
> Că-n urmă-ți rămân toate astfel cum sunt,
> de dregi
> Oricât ai drege-n lume, atunci te obosește
> Eterna alergare ș-un gând te ademenește:
> Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi.

De altfel, Dobrogeanu-Gherea critică sever și unele inadvertențe din discursul proletarului eminescian. Ce să mai zicem: după el, nici amorul nu e la Eminescu chiar așa cum ar trebui să fie, după normele socialiste. S-ar fi cuvenit să înfățișeze femeia nu ca simplu subiect al impulsului erotic, ci femeia-tovarășă de năzuințe și de luptă a bărbatului. Nu-i nimic: „pe această femeie eroică, ideală, o vor cânta poeții viitorului". Imitând, eventual, versificația lui Eminescu, dar depășindu-l ideologic.

Multă cerneală a curs în epocă în jurul pesimismului eminescian. Obsesie greu de înțeles astăzi, când tema a devenit cu totul caducă. Inițial însă, chiar și cei mai fervenți admiratori se disociază de poet în acest punct. Mare poet, imens poet, dar, din păcate,... pesimist. Datoria artistului ar fi fost aceea de a-și încuraja semenii,

nu de a-i împinge la deznădejde. Maiorescu e printre puținii care nu fac caz de înclinarea „negativă" a spiritului eminescian, considerând-o firească pentru un poet-filozof preocupat de marile întrebări ale existenței. Parcă n-am ști cu toții că „visul acesta cu moarte se sfârșește"! Dimpotrivă, Dobrogeanu-Gherea taie firu-n patru, pentru a afla răspuns la întrebarea: de ce e Eminescu pesimist (atunci când, normal, n-ar fi trebuit să fie!). Influența lui Schopenhauer, filozoful său de predilecție? Germenii bolii, făcându-și deja simțită prezența? Nicidecum: cauza nu poate fi decât socială. Societatea în care trăia, cu relele ei și cu lipsa aparentă de soluții, poartă întreaga răspundere: „Sfărâmarea iluziilor, corupția socială neauzită, mijlocul social păcătos, iată cauzele pesimismului poetului".

A fost sau nu Eminescu o victimă a societății, a „orânduielii crude și nedrepte"? Și aceasta e o întrebare care, prin răspunsurile flagrant contradictorii, a alimentat mitul. Pentru Maiorescu, nici vorbă de vreun dram de nefericire în viața poetului. Cum ar putea Luceafărul, „nemuritor și rece", să fie nefericit? „Dacă ne-ar întreba cineva: a fost fericit Eminescu? am răspunde: cine e fericit? Dar dacă ne-ar întreba: a fost nefericit Eminescu? am răspunde cu toată convingerea: nu!" De mizerie materială, în orice caz, nu poate fi vorba: „cât i-a trebuit lui Eminescu

ca să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului, a avut el totdeauna. Grijile existenței nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale; când nu câștiga singur, îl susținea tatăl său și-l ajutau amicii".[10] Și Maiorescu l-a ajutat în fel și chip, și a făcut apoi enorm pentru promovarea operei sale. Dar considerațiile acestea, care l-ar fi lăsat rece pe Luceafăr, sunt totuși supărător de condescendente, și nu întru totul adevărate, atunci când îl privesc pe *omul* Eminescu.

Opinia contrară este exprimată – vehement – de I.L. Caragiale; potrivit celuilalt „mare" al literaturii române, „poetul a trăit material rău; sărăcia lui nu este o legendă; a fost o nenorocită realitate, și ea îl afecta foarte tare... De foame nu pierea ce-i drept; dar suferea amar de sărăcie... Astăzi nu mai încape îndoială că el era osândit de la naștere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrană ordinară, interior mizer, nevoie continuă de muncă grosolană, obligată și ridicul plătită... i-au grăbit calea către tristu-i sfârșit".[11]

Și Eminescu se plânge uneori (în corespondența sa) de munca extenuantă de la redacție și de povara sărăciei. Ar fi exagerat să vedem

10. Titu Maiorescu, op. cit., vol. III, pp. 114 și 116.
11. I.L. Caragiale, op. cit.

în el o victimă a societății, dar și un geniu „abstract“, absolut neatins de mizeriile curente ale vieții. Excesele interpretative, dispuse în versiuni contradictorii, se prind însă perfect în logica mitologică, nelăsând subiectul să cadă în banalitate, întreținând disputa și necesara stare de tensiune.

Să mai spunem că Eminescu a împlinit și o așteptare. E primul exponent al spiritului românesc care accede (cel puțin din punctul de vedere al românilor) la un statut universal. Nimeni nu-și făcea iluzia că Alecsandri, socotit cel mai de seamă poet român până la Eminescu („acel rege al poeziei“), ar fi fost și un mare poet al lumii (poate doar cel în cauză, foarte mândru că reușise să obțină la Montpellier, în urma unui concurs modest, premiul pentru „Cântecul gintei latine“). Cu Eminescu, saltul așteptat pare indiscutabil. Prin el, românii ajung egalii celor mai mari, intră în universalitate. Mitul Eminescu este și o construcție, într-un fel necesară, izvorâtă din complexele culturii românești.

III
Admiratori, critici, contestatari

ÎN DECENIUL CARE SE SCURGE după moartea lui Eminescu, se petrece o consolidare a mitului pe coordonatele deja stabilite în anii anteriori. Mai întâi se înmulțesc edițiile, semn că poetul e tot mai citit (contribuind la această multiplicare și intrarea lui în circuitul didactic). Până în 1889, apăruse, în patru ediții (1883/1884, 1885, 1888, 1889), fiecare de câte o mie de exemplare, doar volumul *Poezii*, editat de Maiorescu. Acesta continuă să fie retipărit, cu adăugarea câtorva poezii inedite, în 1890, 1892, 1895 și 1901 (ediția a VII-a și a opta mie de exemplare). Li se adaugă, în 1890, ediția V.G. Morțun de *Proză și versuri* (1.600 de exemplare), volumul *Poezii complecte* prefațat de A.D. Xenopol, prima ediție în 1893, urmată de încă două (în total

13.000 de exemplare), două volume didactice de *Poezii*, în 1895–1896, ca și un volum de poezii în foarte populara *Bibliotecă pentru toți*, în 1900. Nu avem de fiecare dată indicații privind tirajele; dar este evident că s-a trecut de la cele câteva mii de exemplare ale primilor ani la mai multe zeci de mii în total (ceea ce, raportat la publicul cititor al României de atunci, este de-a dreptul excepțional). Apare acum (în 1892) și prima monografie consacrată poetului, sub semnătura lui Nicolae Petrașcu: *Mihail Eminescu. Studiu critic.*

Școala îl adoptă repede: cu superlativele de rigoare, dar și cu rezervele, deja știute, care se vor dovedi persistente în mediul didactic. Pionier în materie este Ioan Nădejde, profesor ieșean și socialist marcant din cercul *Contemporanului*, în *Istoria limbii și literaturii române*, destinată cursului liceal superior, datată 1886 (de fapt 1887, ceea ce rezultă și din citarea studiului *Eminescu* al lui Dobrogeanu-Gherea, apărut în respectivul an). „Talentul colosal" îi e recunoscut de la primele poezii publicate în *Convorbiri*, în ciuda „multor greșeli de limbă și de versificare". Judecata globală se înfățișează astfel: „Eminescu e mai mare în poeziile sale lirice; în cele satirice îl strică necontenita dorință de a ne convinge că pe la 1400 era binele pe pământ și că altă scăpare nu e decât întoar-

cerea către trecut. Eminescu e pesimist, în viața actuală vede numai răul, în viitor n-are încredere, de trecut i-e dor, dar vede el bine că nu se mai poate întoarce roata lumii și deznădăjduit posomorăște și mai tare tabloul vieții de azi, de altfel destul de jalnic în adevăr. Eminescu nu e un pesimist plin de energie, nu e stăpânit nici măcar de ură, ci un pesimist moleșit și, din nefericire, tocmai această însușire a lui a avut mai mare izbândă, mulți l-au admirat tocmai pentru astă descurajare plină de deznădejde. În privința formei, e de observat muzica admirabilă a poeziilor lui; așa de tare ne robește astă muzică, încât adesea ni se pare frumoasă vreo poezioară care e alcătuită în ritmul lui Eminescu, a ajuns chiar o adevărată negustorie imitarea lui Eminescu...".[1]

Urmează, cronologic, un bun manual de *Poetică română pentru cursul secundar*, publicat de Ioan Manliu în 1890. Autorul exemplifică copios prin Eminescu diverse genuri și procedee poetice, reproducând și poezii întregi: *Veneția*, *Glossa*, *Doina*... De data asta, nici cea mai mică rezervă. *Doina*, cu deosebire, îl entuziasmează: „una din primele poezii ale literaturii noastre".[2]

---

1. Ion Nădejde, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1886, pp. 474–476.
2. I. Manliu, *Poetica română pentru cursul secundar*, București, 1890, p. 124.

Gheorghe Adamescu, profesor secundar, apoi inspector general și secretar general în Ministerul Instrucțiunii Publice, devine, spre 1900, cel mai cunoscut autor de manuale școlare de literatură. *Noțiuni asupra limbii și literaturii românești* apare, într-o primă ediție, în 1894. Adamescu e puțin în întârziere: doar zece rânduri despre Eminescu, și cu destule rezerve: „Poeziile lui s-au publicat într-un volum și asupra lor a scris d. Dobrogeanu-Gherea o importantă critică, arătând meritele poetului, dar arătând în același timp cât de periculoase sunt ideile lui pesimiste pentru tinerimea care îl citește și-l admiră". Ține să mai spună că a fost susținut de Maiorescu, atunci când „mulți tăgăduiau orice merit lui Eminescu și-l puneau în rândul celor din urmă începători mediocri".[3]

Ediția a II-a, din 1896, cuprinde, în sfârșit, un capitol „Mihail Eminescu" (7 pagini). În primele lui poezii, explică autorul, „versificațiunea în special lasă foarte mult de dorit: rime greșite, ritm imposibil, versuri cu măsură incorectă etc. În aceste lucrări însă se arată foarte iubitor de patrie și lipsit de idei pesimiste". Apoi, „cele mai multe poezii sunt lucrări filozofice, în cari se oglindesc ideile lui pesimiste, dezgustul de viață, adorația trecutului, disprețul prezen-

3. Gh. Adamescu, *Noțiuni asupra limbii și literaturii românești*, București, 1894, p. 203.

tului, neîncrederea în viitor"[4] (același text și în ediția a III-a, din 1899).

În 1902 se inaugurează o nouă serie de manuale, pe care Adamescu le semnează acum împreună cu Mihail Dragomirescu (conferențiar – mai târziu profesor – la Universitatea din București). Spațiul acordat lui Eminescu este considerabil lărgit, cu reproducerea mai multor poezii, însoțite de comentarii detaliate. Dar accentele critice, am spune „răutăcioase", nu lipsesc nici de data asta. Începând cu precizarea biografică: „trăia în veșnică lipsă din cauza nechibzuinței sale". Și continuând cu critica, pe toate fețele, a obsedantului „pesimism" eminescian. Odată ce „peste toate o lopată de țărână se depune", „de ce să se mai ocupe omul! De ce să învețe, de ce să scrie?" „De ce să învețe?" n-a spus-o Eminescu: e micul adaos al profesorilor, care se străduiesc să vâre în cap fiecărui elev că viața are sens, și, în consecință, și învățătura. În sfârșit, nu lipsesc nici considerațiile privitoare la imperfecțiunile de formă ale poeziilor de tinerețe, ca și constatarea că „astăzi chiar unii autori de literatură nu-i află nici un merit".[5]

4. Gh. Adamescu, op. cit., ediția a II-a, 1896, pp. 279–285.

5. Gheorghe Adamescu și Mihail Dragomirescu, *Literatura română modernă*, manual pentru clasa a VII-a, București, 1902, pp. 330–341.

Manualele „Adamescu“ sunt caracteristice pentru inerțiile școlii. Tocmai fiindcă erau tentați să-l admire pe Eminescu, tinerii trebuiau îndrumați în așa fel încât să nu-l și imite. Unde ar ajunge societatea dacă toți ar gândi și ar trăi ca Eminescu?

În școlile românești din Transilvania, Eminescu e deja prezent, la scurt timp după moarte, așa cum atestă *Manualul de istoria literaturii române*, publicat de Enea Hodoș (la Caransebeș), în 1893. Se vede bine, că sub raportul circulației literare, românii transilvăneni erau deja uniți cu România. Primele fraze dau tonul întregului capitol: „Poezia română lirică a ajuns prin Mihai Eminescu la o înaltă dezvoltare. El face parte dintre cei mai mari poeți lirici ai lumii. Gândiri puternice și bogate, turnate în vorbe puține și surprinzător de potrivite pentru exprimarea lor, un fel de melodie în fraza lui, acestea sunt caracteristicile de căpetenie, care au făcut să se grupeze în jurul lui Eminescu o generație întreagă de imitatori și o mulțime neobișnuită de cititori“.[6] Mai multă bunăvoință la Caransebeș decât la București!

În ciuda grimaselor unor oameni ai școlii, valul eminescian căpăta amploare. „Curentul

6. Enea Hodoș, *Manual de istoria literaturii române*, Caransebeș, 1893, pp. 163–166.

Eminescu“ e titlul unei foarte remarcate conferințe ținută de Alexandru Vlahuță la Ateneul Român, în ziua de 12 martie 1892. Conferențiarul vorbea în cunoștință de cauză: este el însuși probabil cel mai de seamă dintre epigonii eminescieni; considerat cândva aproape un mare scriitor, tratat în numeroase monografii și prezent la loc de cinste în manualele școlare (astăzi, uitat, și de-a dreptul exclus din istoria literaturii române). Și Vlahuță depune mărturie că ceea ce a captivat la Eminescu este vrăjitoria formei: „Da, acesta este marele curent, care pornește într-adevăr de la Eminescu: farmecul particular al limbii, meșteșugul de a-și sculpta versul într-o tărie de vorbe vii, sonore și sugestive, și într-o bogăție de forme necunoscute până la el“.[7] Nu e cazul să ne oprim acum asupra eșecului flagrant al întregului curent eminescian. Tehnica lui Eminescu, aparent simplă, mânuită de altul, dă rezultate dezolante. Fără să vrea, marele poet a făcut mult rău literaturii române! Vlahuță vede însă răul nu în imitarea neinspirată a formei, ci în poza melancolică și pesimistă în care se complac „continuatorii“ poetului. Să ne scuturăm de deznădejde: acesta e mesajul.

7. A. Vlahuță, *Curentul Eminescu, conferință ținută la Ateneu, joi 12 martie 1892, și o poezie nouă*, București, 1892, p. 6.

Să-l continuăm pe Eminescu într-o manieră angajată și încrezătoare în forțele vieții. „Ce frumoasă și interesantă e viața! Cum să nu ne atragă, cum să n-o iubim!"[8] Și, pentru a da singur exemplu, adaugă conferinței un poem: *Unde ni sunt visătorii?*, conceput în acest spirit. Generozitate, Vlahuță avea din plin; talent, ceva mai puțin.

Chiar dacă se tipărește câte ceva din scrierile în proză (basmul *Făt-Frumos din lacrimă*, nuvela *Sărmanul Dionis* și conferința despre „Influența austriacă", în ediția Morțun din 1890; o selecție de articole din *Timpul*, în 1891, sub îngrijirea lui Grigore Păucescu), prima fază a mitului eminescian stă aproape exclusiv sub semnul poeziei. Și, încă mai limitativ, sub semnul poeziei „desăvârșite" a ultimilor ani. Un mit de asemenea amploare înălțat pe numai câteva zeci de piese poetice! „Talentul lui Eminescu nu ajunge la deplina lui dezvoltare decât în 1877", decretează A.D. Xenopol în prefața la ediția de versuri din 1893. Până atunci, se arătase „stângaci în rostiri, greoi în limba adeseori plină de neologisme neîndreptățite, confuz în idei și sărac în rime".[9] Și foarte tânărul istoric

8. *Ibidem*, p. 21.
9. A.D. Xenopol, „Prefață" la Mihai Eminescu, *Poezii complecte*, ediția a II-a, Iași, 1894, p. 5.

N. Iorga consideră că „Eminescu n-a căpătat decât târziu pecetea originalității, atunci când curentele de origină germană din versurile lui au căpătat naturalizarea, s-au localizat". Până atunci, „forma e încă neajutată, rimele false adesea, ideile confuze..."; spre sfârșit, „umflăturile romantice au încetat, cugetarea s-a coborât până la natural, forma se află la aceeași înălțime cu dânsa".[10] Iorga are cuvinte de apreciere pentru proza eminesciană; articolele politice le pomenește însă doar în treacăt; și pentru el, deocamdată (nu și mai târziu, cum vom avea ocazia să constatăm), Eminescu înseamnă aproape exclusiv poezia fără de cusur a anilor din urmă.

Între timp, își ascut săbiile și ultimii contestatari. Cei mai înverșunați dintre ei sunt ardeleni – explicabil, s-a zis, prin faptul că, încă oarecum defazată, literatura din Ardeal continua să subordoneze esteticul militantismului ideologic și criteriilor etice sau religioase (în timp ce în Regat, grație Junimii, autonomia esteticului câștigase mai mult teren); nu trebuie însă trecut cu vederea că tot printre ardeleni se întâlnesc

10. N. Iorga, recenzie la *Eminescu. Proză și versuri* (ediția V.G. Morțun), în *Lupta*, 25 februarie 1890, și *Două critice*, în *Lupta*, 11 octombrie–22 octombrie 1892, texte reproduse în N. Iorga, *Eminescu*, op. cit., pp. 41 și 75–76.

și unii dintre cei mai vajnici susținători ai lui Eminescu.

Plecat din Ardeal, cu studii de drept, Aron Densușianu se stabilește în România, devenind profesor de latină, dar și de literatură română, la Universitatea din Iași. Critic și istoric literar, își încearcă forțele și în poezie, compunând nici mai mult nici mai puțin decât o epopee: *Negriada*, al cărei erou e legendarul Negru Vodă, iar subiectul, întemeierea Țării Românești. Pentru Densușianu, Eminescu nu numai că nu e un mare poet, dar nici măcar nu are ce căuta în literatură, decât, eventual, ca specimen de poet bolnav sau dezechilibrat. Iată, de altfel, cum îi rezumă biografia, cu fanteziste revelații medicale privitoare la mama poetului și la întreaga familie: „Mihai Eminescu este cel dintâi poet bolnav sau dezechilibrat în literatura română. Mamă-sa bolnavă își transmisese boala la toți copiii, din care doi deja mai înainte înnebuniseră și unul, iar după alții amândoi, s-au sinucis. El, după o viață foarte dezordonată înnebunește la 1883 și moare la 1889". Literatura lui n-are nimic românesc; „descrie aproape exclusiv lumea și viața germană", palid ecou al poeziei lui Heine. Ideile îi sunt „dezordonate și confuze". Iubirea, „un sentiment bolnăvicios, lipsit de orice înălțare nobilă și avânt ideal". Totul, exprimat într-o limbă „foarte săracă", cu greșeli de formă „enorme".[11] Greu de crezut, dar despre Eminescu e vorba. „Veninoase dobitocii", pentru a-l cita pe G. Călinescu.

Mai aplicată e cercetarea lui Alexandru Grama, canonic din Blaj, care publică în 1891 (sub anonimat!) volumul *Mihail Eminescu. Studiu critic*. În cazul său, condamnarea lui Eminescu e în primul rând de ordin moral și patriotic, cu gândul, mai presus de toate, la educația tineretului. Găsește dezgustător erotismul lui Eminescu: „vulgar", „carnal și sălbatic", „trivial și obscen". Cât despre patriotism, nici nu poate fi vorba la un poet căruia puțin i-a păsat de eroismul ostașilor români la 1877 și nici „de luptele pentru libertate ale românilor din Austro-Ungaria"; poetul se înstrăinase complet de patrie, fiind mânat doar de spirit de partid.[12] La toate astea, de adăugat prea multa imitație de literatură germană și – evident! – greșelile de limbă și versificația defectuoasă. Încheierea, patetică, se constituie într-un grav avertisment. Pentru România și pentru românism, nu există pericol mai mare decât Eminescu: „Purtat-a bietul român în urma tristelor împrejurări destule juguri... Așa rușinos însă ca jugul lui

11. Aron Densușianu, *Istoria limbii și literaturii române*, ediția a II-a, Iași, 1894, pp. 301–303.

12. [Alexandru Grama], *Mihail Eminescu. Studiu critic*, Blaj, 1891, p. 65.

Eminescu n-a fost niciunul. N-a fost niciunul, căci în acelea ne-au înjugat străinii, în al lui însă ne-au înjugat românii, cari sunt carne din carnea noastră și sânge din sângele nostru".[13]

Ajunsă la asemenea cote, contestarea nu face decât să confirme amploarea mitului. Statura excepțională a lui Eminescu nu mai putea fi combătută decât cu argumente la rândul lor ieșite din comun.

Rămânând tot în spațiul confesional ardelenesc, iată un tânăr cleric ortodox care își susține doctoratul – nu în teologie, ci în litere – la Universitatea din Budapesta (în 1895), cu o teză despre *Viața și opera lui Eminescu*. Se numește Ilie Cristea, un nume care la prima vedere nu spune nimic; e însă una și aceeași persoană cu Miron Cristea, viitorul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române și figură importantă a vieții publice românești interbelice. Textul e relativ bine informat (cu sursele aflate atunci la dispoziție) și, în ansamblu, favorabil operei eminesciene, departe în tot cazul de defăimările lui Grama. E de asemenea observat impactul socio-cultural al poeziei sale: „Înrâurirea lui Eminescu asupra întregii clase culte române din timpul nostru, mai ales asupra tineretului, este întru adevăr mare. Pretutindeni este citit,

13. *Ibidem*, p. 210.

pretutindeni este citat, așa că a devenit un fel de idol al întregii românimi". De aici, și un pericol. Da, ați ghicit: firește, pesimismul. La Eminescu, treacă-meargă, dar nu trebuie tolerat la imitatorii săi. Aflăm de la viitorul patriarh că „poezia pesimistă e lipsită de o condiție fundamentală a poeziei. Poezia, ca toate celelalte arte, trebuie să aibă o influență înălțătoare, mulțumitoare și liniștitoare asupra sufletului. Nu poate fi deci scopul poeziei ca să pustiască orice nădejde, orice iluzie și orice idealism, și astfel să arunce în disperare bietul suflet omenesc". E un mare păcat, de asemenea – ce putea să spună un tânăr teolog și viitor patriarh –, că Eminescu și-a pierdut credința, devenind ateu.[14]

Ultimul adversar notabil al lui Eminescu este Anghel Demetriescu. Adversar e, poate, prea mult spus. Îl acceptă „pe jumătate", dar pe de altă parte îl critică sever, uneori cu dreptate, de multe ori complet fără noimă. Un „cretin", cade verdictul lui Călinescu. Maiorescu e mai binevoitor: „nu inteligent". Adevărul e că Demetriescu era un erudit, cu spirit rigid și cu o orientare literară de factură clasică, puțin sensibil la modernitate. În ce privește subiectul

14. Ilie Dăianu, „Patriarhul Bisericii și patriarhul poeziei", în *Convorbiri literare*, iunie–septembrie 1939, pp. 1249–1257.

nostru, a publicat un articol despre „Rima lui Eminescu“, în 1901, și studiul mai întins *Mihai Eminescu*, în 1903. Îi recunoaște poetului inovațiile de versificator (deși, în această privință, s-ar fi aflat sub influența poeziei germane, meritul fiindu-i așadar relativ); îi recunoaște „frumusețea operei“, îndeosebi „limba compusă din imagini în adevăr originale“. Altminteri, critici la tot pasul, și de natură literară, dar și semnalând inexactitatea informațiilor istorice. Astfel, Eminescu l-a îmbătrânit nejustificat pe Mircea cel Bătrân, prezentându-l ca pe un „moșneag“, când de fapt acesta, la Rovine, era încă relativ tânăr. Nu putea lipsi nici procesul pesimismului, cu un pasaj care merită citat, fiindcă propune o explicație neașteptată, de ordin climatic, a fenomenului:

„La Eminescu întâlnim, pentru întâia oară în literatura noastră, concepția tristă și dureroasă despre viață și lume, concepție care este proprie popoarelor din nord, anume rasei germane. Că această concepție transpiră și se manifestă la cugetătorii și artiștii unei țări unde omul are a se apăra contra frigului și ploii, unde lupta omului contra naturii este cumplită; unde concurența pentru hrana de toate zilele ia un caracter aspru și acut, unde milioane de ființe omenești fac sforțări uriașe sau se degradă [sic!] spre a-și avea strictul

necesar – este firesc. În acele ținuturi, viața fără grijă în mijlocul luminii și al aerului, cel puțin într-o parte însemnată a anului, este o excepție. Acolo omul trebuie să muncească zi și noapte ca să poată trăi [...]. În asemenea condițiuni, este natural ca fericirea să fie o iluzie și durerea o realitate. Dar într-o țară unde nevoile vieții sunt relativ mici și se pot preîntâmpina cu o muncă măsurată, unde omul se scaldă într-o mare parte a anului în lumină și căldură, unde necesitățile născute din rafinăriile luxului abia au început a se ivi, unde, lupta pentru hrana zilnică și grija pentru viitor fiind aproape necunoscute, caracterul poporului a rămas în genere vesel și ușor – o asemenea concepție este rezultatul unei structuri psihologice bolnăvicioase și ale unor împrejurări speciale“.[15]

Cu alte cuvinte, deși stătea la soare și la căldură, Eminescu a scris ca și cum s-ar fi aflat tot timpul în ploaie și frig. A preluat un sentiment străin, care n-ar fi trebuit să aibă adepți în spațiul românesc. Citind asemenea rânduri, cititorul de azi ar fi poate înclinat să-i dea dreptate lui Călinescu. În fapt, e un gen de argumentație „scientistă“ în spiritul secolului al XIX-lea,

15. Anghel Demetriescu, *Opere* (ed. Ovidiu Papadima), Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, București, 1937, *Mihail Eminescu*, pp. 223–271.

pe urmele, de pildă, ale lui H.T. Buckle, a cărui *Istorie a civilizației* făcuse mare impresie, inclusiv la Junimea. Istoricul britanic punea într-adevăr fenomenele culturale și artistice sub înrâurirea climei și a altor manifestări ale naturii.

În luna ianuarie a anului 1902, Titu Maiorescu a depus la Academia Română prețioasa ladă în care se aflau manuscrisele lui Eminescu, rămasă, după îmbolnăvirea poetului, în păstrarea lui. Evenimentul s-a dovedit de o asemenea importanță, încât ne obligă să trecem la un nou capitol.

IV
Un nou Eminescu

„UN NOU EMINESCU APĂRU". E constatarea pe care o face Nicolae Iorga, într-un articol din anul 1903.[1] „Noul Eminescu" apăruse într-adevăr, ieșit ca prin minune, din faimoasa ladă cu manuscrise. Nu doar un Eminescu „îmbogățit", ci un Eminescu diferit, chiar cu totul diferit, pur și simplu opus primului Eminescu. S-a petrecut în consecință o reelaborare radicală a mitului.

Prima versiune a mitului – am văzut deja – s-a clădit aproape exclusiv, în ce privește opera, pe versurile adunate în micul volum editat de Titu Maiorescu. E o poezie scrisă într-o seducătoare limbă românească, dar gândurile și sentimentele

1. N. Iorga, „Eminescu și generația de astăzi", în *Sămănătorul*, 16 noiembrie 1903, p. 726.

exprimate o proiectează mai curând în universalitate decât în vreun perimetru spiritual specific românesc. S-a observat de altfel, și adesea i s-a reproșat, „dependența" de modelul german, atât în ce privește filozofia (pesimismul lui Schopenhauer!), cât și factura pieselor lirice. Patriotismul lui Eminescu nu apare deloc printre argumentele celei dintâi elaborări mitologice. S-ar spune chiar că mitul s-a constituit în ciuda absenței unui mesaj național semnificativ. Am văzut cum unii critici îl acuzau pe poet de lipsa simțământului patriotic: imputare, evident, absolut nedreaptă, dar care își putea găsi argumente chiar în tabla de materii a volumului. E drept, două piese, cel puțin, exprimau un incontestabil patriotism: *Scrisoarea III*, cu idealizarea trecutului național, și *Doina*, cea din urmă de-a dreptul naționalistă și xenofobă. Cam puțin totuși, în comparație cu șirul nesfârșit de poezii patriotice cu care Vasile Alecsandri și Dimitrie Bolintineanu, marii poeți de până la el, invadaseră piața literară românească, cultivând în această privință un anume gust și o anume așteptare a publicului. Tot Alecsandri, și nu Eminescu, cântase – prompt – eroismul ostașilor români în Războiul de Independență... Percepția era aceea a unui Eminescu pesimist (inclusiv în problematica națională, de unde și refugierea

lui în trecut), și mai puțin naționalist, în tot cazul nu naționalist militant.

În câțiva ani de zile, Eminescu devine însă, din deficitar la capitolul naționalism, marele profet al naționalismului românesc. Secretul acestei „schimbări la față" se află, pe de o parte, în manuscrisele ieșite la lumină, iar pe de altă parte, în noul context ideologic.

Prima constatare a fost aceea a unei enorme discrepanțe – de ordin cantitativ – între opera publicată și opera rămasă în manuscris. Unicul volum de poezii s-a arătat a fi o părticică infimă din tot ce scrisese poetul. Nu mai puțin impresionant e faptul că masa textelor nepublicate vorbește altfel decât poezia editã. Românismul, în orice caz, e prezent, și încă din plin. Se vede că Eminescu aspira să închege o mare mitologie românească, începând cu dacii, trecând prin Evul Mediu, și ajungând la luptele pentru libertate ale ardelenilor, exprimate prin eroi precum Horea, Avram Iancu și Andrei Mureșanu. De ce a renunțat să exploateze acest filon, ducându-și până la capăt intențiile, este o altă chestiune. E clar că n-a reușit să le ducă la desăvârșire, și într-un anume moment și-a schimbat radical strategia poetică. Fapt este că, pe cât de universală este poezia lui „definitivă", pe atât de „românești" apar multe dintre textele rămase în manuscris (în fond, și acestea

au un sens filozofic mai înalt, mitologia dacică din *Memento mori* înscriindu-se de pildă într-o privire filozofică asupra istoriei în ansamblul ei; dar în discuție nu sunt atât intențiile poetului, cât ceea ce au văzut sau au vrut să vadă diversele generații în opera lui). Încă o dată, Dacia și Ardealul, atât de des invocate, corespundeau celor două mari simboluri naționale ale epocii. Exploatarea manuscriselor s-a combinat acum cu redescoperirea și valorificarea articolelor de gazetă, nu prea citite la vremea lor și care (în ciuda ediției parțiale de *Articole politice*, din 1891) intraseră prea puțin în conștiința publică. Sunt textele publicate, în principal, în cele două ziare la care Eminescu a lucrat ca redactor: *Curierul de Iași* (în 1876–1877) și *Timpul* (la București, între 1877 și 1883). Dincolo de partea de polemică (împotriva liberalilor aflați la guvernare între 1876 și 1888), respectivele articole ilustrau preocuparea constantă și de-a dreptul obsedantă a lui Eminescu pentru destinele neamului românesc.

E interesant de constatat că ardelenii, cu reflexul lor național în materie de literatură, îi dăduseră pe cei mai înverșunați adversari ai unui Eminescu socotit străin de aspirațiile neamului; tot dintre ardeleni se vor recruta acum și câțiva dintre cei mai fervenți susținători ai „noului" Eminescu, Eminescu naționalistul.

Funcționari ai Bibliotecii Academiei (devenită, prin șeful acesteia, Ioan Bianu, un fel de cuib ardelenesc), Ilarie Chendi și Nerva Hodoș s-au lansat din prima clipă într-o operație de fructificare a fondului eminescian, editând, chiar în 1902, cel dintâi un volum de *Literatură populară*, iar celălalt, *Poezii postume*; Chendi revine în 1905 cu un nou volum de *Poezii postume*. Alt ardelean, Ion Scurtu, și-a dedicat pur și simplu întreaga existență lui Eminescu și numai lui; începând cu o teză de doctorat susținută și publicată la Leipzig (*Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften*, 1903) și continuând cu felurite ediții, printre care aceea de *Scrieri politice și literare* (din 1905), a avut un impact deosebit; tot căutând și editând, a amânat *sine die* monografia completă pe care plănuia să o scrie, dar la care n-a mai ajuns niciodată.

Secolul al XIX-lea fusese marea epocă a occidentalizării societății românești. Se adoptaseră instituțiile occidentale și, cel puțin la nivelul elitelor, cultura occidentală, sub feluritele ei aspecte. Până și limba română cunoscuse o transformare semnificativă, prin preluarea, mai ales din franceză, a unui număr impresionant de neologisme. Se manifestaseră, firește, și rezistențe, mai ales în raport cu unele abuzuri modernizatoare (astfel, pentru păstrarea totuși a limbii române care, dacă s-ar fi depășit măsura,

prin „latinizare" sau „francizare", risca să ajungă de neînțeles pentru cei mai mulți români). În ansamblu însă, elita s-a dovedit foarte receptivă la modelele de import. Însuși Eminescu nu ar fi fost Eminescu fără filozofia și poezia germană (ceea ce-i imputau unii nu era apelul la un model „neromânesc", ci opțiunea sa pentru alt model decât cel francez, care părea mai firesc pentru cultura românească).

Îndată după 1900, se observă însă o schimbare de atitudine. Românii adoptaseră cam tot ce era de adoptat și învățaseră cam tot ce era de învățat. Nu puteau merge dincolo de această linie, cu riscul de a-și pierde sufletul. De aici, o reacție în cultură, în sensul regăsirii surselor românești și cultivării specificului național. Concomitent, și activismul național căpăta amploare, cu deosebire în jurul problemei transilvănene; nu avea să mai treacă mult timp până când România avea să intre în război pentru eliberarea provinciilor locuite în majoritate de români, dar aflate sub stăpânire străină.

Nicolae Iorga s-a afirmat ca principal exponent al noilor tendințe. S-a angajat în ceea ce el a numit „lupta pentru limba românească", protestul inițial pornind (la 13 martie 1906) împotriva reprezentării la Teatrul Național din București a unei piese în limba franceză. Iorga s-a lansat în acuze grele la adresa elitei românești, care, după el, se deznaționalizase, aruncându-se „în brațele culturii străine" și rupând astfel legătura cu țara reală.[2]

Curentul acesta se conturase deja prin revista *Sămănătorul*, înființată, spre sfârșitul anului 1901, din inițiativa dinamicului și influentului ministru liberal al instrucțiunii publice, Spiru Haret. Acesta era preocupat de ridicarea culturală și economică a țăranului român, ceea ce presupunea și o nouă orientare în cultura românească. Preconiza, de asemenea – prin sintagma „Școala naționalistă" –, o mai fermă orientare națională a învățământului românesc.[3] De revistă s-au ocupat mai întâi Alexandru Vlahuță și George Coșbuc; apoi, un timp (1905–1906), avea să-i fie director și Nicolae Iorga, prezent de la bun început în paginile ei.

Nu Eminescu a putut să determine, postum, geneza „sămănătorismului". „Noul Eminescu" a fost însă instrumentalizat și a devenit un argument decisiv în susținerea acestui curent care a ocupat, timp de un deceniu, o bună parte din scena literară și culturală românească. Eminescu se potrivea cu sămănătorismul atât prin

---

2. N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, București, 1906.
3. Spiru Haret, „Școala naționalistă", extras din *Revista Generală a Învățământului*, anul II, nr. 6, București, 1907, 12 pp.

puternica sa credință românească, cât și prin considerarea țărănimii drept singura clasă pozitivă a țării, lăsată în voia sorții de o clasă conducătoare „superpusă", înstrăinată, sau chiar de-a dreptul străină.

Dacă tinerimea anilor 1880–1890 „a fost robită" de farmecul poeziei și de soarta tragică a poetului, iată ce avea de spus N. Iorga în 1905, la apariția scrierilor în proză ale lui Eminescu: „E o uimire câtă bogăție, noutate, logică, prevedere, căldură se cuprinde în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notițe despre cărți. [...] La fiecare moment, marea sa putere de intuiție fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă. Din viața sa trecută cunoștea tot prezentul românilor, în câțiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstrase toată vigoarea spiritului său filozofic, și oricând el stăpânea subiectul său, fie și atins în treacăt, de la o uimitoare înălțime. El avea în mână oricând toate legăturile românești și omenești ale subiectului".

Urmează exprimarea unui regret: „Și aceste pagini [se referă la articolele din *Curierul de Iași*, de până la 1877] nu erau cetite de nimeni. De nimeni, în cel mai deplin și mai grozav înțeles al cuvântului. Și moarte au zăcut ele până în clipa de față, fără ca de la dânsele să fi plecat, într-o epocă de rătăciri primejdioase și de criză strașnică, cea mai mică influență asupra vieții culturale românești".[4]

Odată cu „noul Eminescu", cultura românească ar fi reintrat așadar pe făgașul firesc.

Cum se întâmplă îndeobște cu miturile – care nu se prea potrivesc cu calea de mijloc –, și Eminescu a ajuns pe mâna unor admiratori cu idei împinse bine spre extreme.

Unul dintre ei este Aurel C. Popovici. Bănățean, luptător național, refugiat în România pentru a scăpa de închisoarea ungurească, Popovici a aflat în Eminescu modelul unui naționalism integral. Îl seduce îndeosebi „reacționarismul" poetului, susținător al statului organic și adversar al inovațiilor democratice împrumutate. Ca și Eminescu, constată o nepotrivire între naționalism și democrație, și, ca și el, optează categoric în favoarea naționalismului și, inevitabil, în defavoarea democrației. Vede în Eminescu un profet, adânc cunoscător al neamului românesc și al mersului său istoric și, în consecință, și al drumului de urmat spre viitor. „Politologul" Eminescu ar fi chiar superior artistului: „După a mea părere, orișicât l-am admira pe

4. N. Iorga, „Cel dintâi volum din operele în proză ale lui Eminescu", în *Sămănătorul*, 10 iulie 1905, reprodus în *O luptă literară. Articole din „Sămănătorul"*, București, vol. I, 1914, pp. 414–418.

Eminescu ca poet, și mai multă admirație merită ca gânditor politic".[5]

Cartea care l-a făcut faimos pe A.C. Popovici a fost *Statele Unite ale Austriei Mari* (publicată în germană, în 1906). Înfățișa aici un proiect de federalizare a monarhiei habsburgice, prin constituirea, în locul nedreptei alcătuiri austro-ungare, a unei confederații formată din 15 state, unul dintre acestea grupând toate teritoriile predominant românești ale monarhiei (cele aparținând Ungariei, dar și Bucovina austriacă). A ajuns astăzi să pară aproape curios că un „ultranaționalist" precum Popovici alegea calea autonomiei Transilvaniei în cadrul habsburgic, și nu cea a unirii cu România. În fapt, în epocă, aceasta părea a fi soluția adecvată sau cel puțin realistă. Mulți își închipuie astăzi că și Eminescu ar fi militat pentru unirea Transilvaniei cu România. Nu a fost însă așa. Ardeleanul G. Bogdan-Duică afirma, corect, în 1905: „Eminescu nu era daco-român, el se mulțumea cu o unitate culturală".[6] Eminescu însuși s-a exprimat cu toată claritatea în această privință: „Idea-

5. A.C. Popovici, „Al semnelor vremii profet", în *Naționalism și democrație*, București, 1910, pp. 72–90.
6. G. Bogdan-Duică, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Editura Junimea, Iași, 1981, p. 39 (recenzie la *Scrieri politice și literare*, ediția I. Scurtu, *Convorbiri literare*, noiembrie–decembrie 1905).

lul unității politice a românilor, restabilirea regatului lui Decebal prefăcut în Dacie traiană, se ține de domeniul teoriilor ieftine, ca și republica universală și pacea eternă. [...] Idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este susținerea unității reale a limbii strămoșești și a bisericii naționale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge, și cine știe dacă nu-i de preferat celei politice".[7] (Altminteri, poetul visa la un Imperiu Roman al Orientului, care i-ar fi adunat laolaltă pe toți românii, dar în cadrul unei confederații mult mai largi, de preferință sub Casa de Austria[8].) Și Slavici, prietenul lui Eminescu, gândea în termeni asemănători: a militat o viață întreagă pentru unitate culturală („Soarele pentru toți românii la București răsare"), dar a rămas fidel monarhiei habsburgice, chiar și în anii Primului Război Mondial, când sfârșitul acesteia era aproape. N-are rost să cântărim partea de dreptate sau de nedreptate a fiecăruia, ci doar să constatăm că până și profetul Eminescu a putut uneori să se înșele.

7. M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, *Publicistică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1980, pp. 251–252 (suită de articole în *Curierul de Iași*, 17–28 noiembrie 1876).
8. M. Eminescu, *Opere*, vol. XIII, *Publicistică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1985, pp. 360–361.

Reactualizarea ideologică a lui Eminescu a adus în discuție, inevitabil, și antisemitismul poetului. O trăsătură pusă în evidență fără complexe, cât timp antisemitismul, aflat la ordinea zilei, a fost considerat „politic corect", dar pe care astăzi susținătorii integrali ai ideologiei eminesciene încearcă fie să o „dezamorseze", fie să o facă uitată. Că Eminescu a fost antisemit e greu de contestat. Ceea ce se poate spune, pentru a-i defini corect atitudinea, este că n-a avut o antipatie anume față de evrei, iar motivația lui nu prezintă nimic religios sau „rasial", ci e pur de ordin economic și politic. El consideră că o întreagă categorie de paraziți – clasa superpusă –, în genere de origine neromânească, a pus stăpânire pe țară, neoferindu-i nimic acesteia și prosperând pe seama țăranului român. Față de „greci" – care s-au urcat la vârf și în conducerea țării – e încă și mai vehement decât față de evrei. După Eminescu, vina evreilor – nu numai a lor – este aceea că nu muncesc și, în consecință, nici nu produc („O seminție care câștigă toate drepturile fără sacrificii și muncă e cea evreiască"). Comerțul, după Eminescu, nu e muncă productivă, și asta e îndeletnicirea celor mai mulți dintre evrei. E drept, sunt printre ei și meseriași, care produc, dar mărfuri de slabă calitate! Așa stând lucrurile, „ne pare rău de acei puțini evrei cari, prin va-

loarea lor personală, merită a forma o excepție, dar restul...?"[9] Eminescu se opune hotărât acordării de drepturi politice populației evreiești.

Pentru mulți, poetul avea să devină o autoritate în materie de antisemitism. Dintre cei care s-au considerat discipoli de-ai săi, nimeni nu l-a egalat pe A.C. Cuza. Adept în tinerețe al mișcării socialiste de la *Contemporanul*, Cuza a trecut apoi la conservatori, manifestându-se însă mai cu seamă ca naționalist și antisemit. În 1910 a fondat, împreună cu N. Iorga, Partidul Naționalist Democrat (Iorga însuși având o înclinare antisemită, dar mai moderată decât a lui Cuza – ceea ce nici nu era greu!). Profesor de economie politică la Universitatea din Iași (fără mari merite profesionale), deputat în repetate rânduri, considerat om de spirit (autor de epigrame, unele amuzante), Cuza e, înainte de orice, antisemitul prin excelență. A fost obsesia întregii sale vieți. Teoriile lui Eminescu și le însușise de timpuriu. Scria următoarele în 1895, preluând de-a dreptul frazele acestuia: „Cu cât mai mulți indivizi se sustrag de la producerea brută, zice Eminescu, sociolog tot atât de profund pe cât era de mare poet, cu atât mai

9. M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, pp. 299–300: articolul „Evreii și conferința", în *Curierul de Iași*, 9 ianuarie 1877.

mulți trăiesc pe seama aceleiași sume de oameni. Țăranul poartă în spatele lui mii de proprietari, mii de amploaiați, sute de mii de evrei, zeci de mii de alți străini...«[10]

Lui A.C. Cuza i se datorează și o importantă inițiativă editorială: volumul (masiv) de *Opere complecte* ale lui Mihai Eminescu, apărut la Iași, în 1914, după cum se specifică pe pagina de titlu, „cu o prefață și un studiu introductiv de A.C. Cuza“. Cititorul, grăbit să dea de studiul introductiv, și negăsindu-l, descoperă în cele din urmă o notiță prin care Cuza, neserios cum îi era felul, se scuză că n-a avut vreme să-l mai scrie! Rămâne prefața, unde e vorba însă mai puțin de Eminescu cât de distincția între rasa albă și rasele exotice inferioare! În rest, volumul e impresionant prin cuprindere: poezii, nuvele, roman, teatru, cugetări, scrieri literare, economice, politice și filozofice, scrisori, până și traducerea *Criticii rațiunii pure* a lui Kant.

Nu toată critica agrea „operele complete“, înecate în masa postumelor. „Eminescu nu e – scria G. Ibrăileanu în 1908 –, nu poate fi altul decât cel ce a voit să fie el însuși“, adică fără

10. A.C. Cuza, *Studii economico-politice (1890–1930)*, București, 1930, „Țăranii și clasele dirigente“ (1895), p. 243.

proiectele neduse până la capăt.[11] Tot așa gândea și Mihail Dragomirescu: „Eminescu este cu adevărat numai în poezia lui, și anume în capodoperele lui lirice“.[12] Constanța Marinescu, discipolă și colaboratoare a lui Mihail Dragomirescu, a scris (aplicând teoria „capodoperei“ promovată de magistru) o întreagă carte despre *Postumele lui Eminescu*, pentru a ajunge la concluzia că toate, cu minime excepții, sunt nepublicabile (până și *Dintre sute de catarge*, poezie considerată îndeobște foarte frumoasă, primește un verdict negativ: stil neîngrijit, compoziție slabă...).[13] Zadarnice toate aceste bariere! Eminescu nu mai putea fi limitat la statutul de poet, fie el și cel mai mare poet român: devenise mai mult decât atât.

„Primul“ Eminescu era universal și pesimist. „Noul Eminescu“, dimpotrivă, este național și încrezător în destinul nației. Schimbare de perspectivă, înregistrată prompt în manualele școlare. Astfel, în 1911: „Pe cât e de pesimist în poezie, pe atât de optimist și de încrezător în

11. G. Ibrăileanu, „Postumele lui Eminescu“, în *Viața Românească*, august 1908, pp. 228–241.
12. Mihail Dragomirescu, *Mihai Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1976, „Eminescu“ (1934), pp. 153–162.
13. Constanța Marinescu, *Postumele lui Eminescu. Studiu estetic și literar*, București, 1912.

viitorul neamului este în ziaristică... Şi astfel, influenţa lui Eminescu, care la început a dăinuit câtăva vreme, pornind din pesimismul versurilor sale, se continuă acum, pornind din optimismul scrierilor sale politice".[14] Nici n-ar avea rost să mai comentăm că opoziţia între cei doi Eminescu e cel puţin forţată! Şi, mai târziu, într-un alt manual: „Poetul a apărut deodată ca un cugetător înalt, dar preocupat de soarta poporului său, nu de a omenirii, şi un produs al vieţii româneşti, nu universale".[15]

Şi fiindcă tot am pomenit manualele, să constatăm că rezervele exprimate atâta vreme de şcoală la adresa poetului se atenuează acum şi destul de repede dispar. „Poetul naţional" era mai pe măsura proiectului educativ al epocii decât scepticul întristat de nimicnicia vieţii.

În 1909, cu prilejul comemorării a 20 de ani de la moartea poetului, îi e consacrat un frumos volum omagial, cuprinzând amintiri, texte despre opera lui şi versuri ce-i fuseseră închinate.[16]

14. Gh. Adamescu şi Mihail Dragomirescu, *Manual de limba română pentru clasa VII a şcoalelor secundare de băieţi şi fete*, ediţia I, Bucureşti, 1911, pp. 458 şi 463.
15. Petre V. Haneş, *Limba română pentru clasa a VII-a secundară*, ediţia a X-a, Bucureşti, 1935, p. 131.
16. *Omagiu lui Mihail Eminescu, cu prilejul a 20 de ani de la moartea sa* (comitetul comemorării – Galaţi), Bucureşti, 1909.

În prefaţa scrisă de A.D. Xenopol, istoricul afirmă că Eminescu „va stăpâni toate veacurile, cât se va mai vorbi pe pământ limba românească". Un comentariu asupra articolelor politice (semnat de Gr. Forţu) îi pune în evidenţă patriotismul, interesul pentru românii din Ardeal, şi nu mai puţin modul cum a înţeles „chestiunea evreiască" (considerat întru totul corect).

Pentru alţii (liberali, democraţi, adepţi ai progresului în forme occidentale), era însă de făcut o disociere între Eminescu, marele poet, şi Eminescu, gazetarul reacţionar. Într-un articol apărut în *Adevărul*, cu prilejul aceleiaşi comemorări (şi exprimând punctul de vedere al ziarului), refuzul ideologiei eminesciene e categoric: „poetul acesta mare, filozoful acesta adânc... a fost un conservator iremediabil, mai mult, un reacţionar fără restricţiuni... Pentru problemele mari sociale ale timpului, Eminescu n-a avut pricepere". *Scrisoarea III*, atât de politizată, mai bine n-ar fi scris-o![17] Ziarul revine cu precizări: Eminescu e „un spirit strâmt şi reacţionar, care găseşte că forma «cea mai normală şi sănătoasă a unei societăţi omeneşti este oligarhia»" şi n-are „nici o pricepere pentru timpul său, orbit de patimă şi ură".[18]

17. „Mihail Eminescu", în *Adevărul*, 15 iunie 1909.
18. „D. Filipescu şi Eminescu", în *Adevărul*, 16 iunie 1909.

Dar tot atunci, G. Ibrăileanu făcea o precizare importantă (în *Spiritul critic în cultura românească*, 1909): „reacționarul“ Eminescu nu vorbea în numele celor de sus, ci al celor de jos, preocupat cu deosebire de soarta țărănimii pe care o vedea sărăcită și asuprită; de aici, și punctul de contact cu ideologia socialistă și recuperarea lui nu doar la dreapta, ci și la stânga!

V
Fantezii și plăsmuiri

DESCHIS SPRE TOATE ORIZONTURILE, Eminescu ajunge să fie al tuturor. Fiecare se vede îndreptățit să-i ceară ce crede de cuviință, și îndreptățit, adesea, să-și dea cu părerea și chiar să și-o susțină vehement. Poeții, inclusiv cei „mari“, rămân de regulă în grija specialiștilor, critici și istorici literari, răspunderea lui Eminescu e însă a întregii nații.

Două cazuri arată, încă din primele faze, cât de departe se poate ajunge (și se mai poate, în continuare). Să începem cu Ioan S. Ordeanu.

Un bun specialist, probabil. Ardelean, cu studii de agronomie, trecut în România, a fost un timp șef al lăptăriei Școlii de Agricultură de la Herăstrău, apoi inspector viticol și profesor la Școala de Agricultură. Contribuțiile sale științifice

privesc industria berii și a sfeclei de zahăr, la care se adaugă și Eminescu. Prima broșură pe care i-o consacră e din 1899, și se intitulează *Eminescu pesimist, profet și economist*. Avea să urmeze, în 1914, *Eminescu plânge în poezia sa ruina României*. Ordeanu – probabil, deformare profesională de agronom – citește tot ce a scris Eminescu în cheie economică. Pentru el, nu există dubiu că „Eminescu-economist este și a fost, chiar de la începutul carierii sale, superior lui Eminescu-poet. [...] Toate scrierile lui, bineînțeles cu poezie cu tot, sunt predominate de economie".[1] Și cum să nu fie pesimist când „țara întreagă este pesimistă". Libertatea? „Mânca-v-ați libertatea friptă" exclamă nu Eminescu, ci Ordeanu, cu explicația, într-adevăr în spirit eminescian: „Libertatea României însemnează libertatea dată Fanarului și ovreimii ca să se folosească de toate bunurile acestei țări, acestei nenorocite copile, devenită astăzi o bacantă ordinară, de care toate liftele străine abuzează și-și bat joc".[2]

Aceasta e cheia, singura cheie, în care trebuie înțeleasă poezia eminesciană. „Eminescu a iubit o singură creatură transformată în chip

1. I.S. Ordeanu, *Eminescu plânge în poezia sa ruina României*, București, 1914, p. 36.
2. I.S. Ordeanu, *Eminescu pesimist, profet și economist*, București, 1899, p. 104.

de femeie": „suntem noi, românii". Până și *Mortua est* nu evocă altceva decât „moartea românismului". Dezamăgirea în dragoste a poetului e dezamăgirea de țara lui. *Luceafărul* e supus unei decriptări de o originalitate extremă. Mai întâi, cine este, ce simbolizează? Cine să fie? Evident, Luceafărul este România. „De altfel, poetul cunoștea cu profunzime toate științele. De aceea, să nu ne mirăm că ne arată cum Marea Neagră este, pe cale geologică, mama României, iar soarele e tatăl ei". Pe de altă parte: „cufundarea Luceafărului în mare și reapariția lui însemnează întreruperea existenței României, adică dispariția din istoria universală pentru un timp oarecare, cum e de exemplu retragerea coloniilor romane sub Aurelian și reînvierea României sub Negru-Vodă".[3]

Cătălina-copila, firește, e poporul român. Iar Cătălin, seducătorul fără scrupule, îi reprezintă, desigur, pe „ceilalți", pe cei care au subjugat-o pe copilă, adică țara. Ordeanu privește indignat, aproape sufocându-se, la idila care se înfiripează între cei doi, și aruncă de pe margine bine țintite comentarii moralizatoare: „Da, neghioabo! Ai început să te potrivești cu acel netrebnic. Ai început să o iei pe urmele lui și nu te gândești

3. I.S. Ordeanu, *Eminescu plânge...*, op. cit., pp. 16–17.

că acest procedeu te duce din depravație în depravație, și în sfârșit la epuizare fizică și morală, și de aci până la pieire nu mai este decât un pas".[4]

În 1933, când își publică ultima contribuție pe teme eminesciene, lucrurile parcă se mai îndreptaseră. Ordeanu invocă din nou „un Eminescu genial, un Eminescu providențial, trimis de Dumnezeu pentru mântuirea neamului românesc de multele și marile lui păcate".[5] „Numai fiind împărat al poeziei și toți românii ascultându-i sfaturile, învățăturile sfinte, ordinele aspre, Eminescu va fi un adevărat mântuitor, va fi al doilea Christos al neamului românesc".[6] Până una alta, cum Carol II citase din *Doina* în discursul său de întronare, în 1930, Ordeanu ia act cu satisfacție de faptul că Eminescu a ajuns consilier al tronului, „iar regii României vor fi cei mai mari eminescieni".

La revedere, domnule Ordeanu, dar vă vom regăsi, sub alte chipuri, și azi în România!

Dacă I.S. Ordeanu este un caz extravagant, Octav Minar se înscrie într-un registru de-a dreptul pervers. Avocat și profesor, a ajuns la notorietate în calitate de colecționar de docu-

4. *Ibidem*, p. 10.
5. I.S. Ordeanu, *Eminescu împărat poet*, București, 1933, p. 3.
6. *Ibidem*, p. 15.

mente eminesciene și biograf eminescian. Intră în scenă în momentul când, odată cu amplificarea peste margini a mitului eminescian, crește considerabil și interesul pentru viața poetului. O viață oarecum „închisă", care a lăsat mărturii – în orice caz, mărturii *autentice* – destul de puține. De unde o exasperare a biografilor, o „foame" de informații... Noroc cu Octav Minar. Dosarele lui sunt doldora de detalii din viața poetului. Că Minar poseda o colecție prețioasă de autografe eminesciene e un lucru în afara oricărui dubiu. E drept că nu le-a arătat niciodată nimănui. Și nici nu le-a publicat vreodată, în întregime, după normele critice consacrate, ci s-a mulțumit să combine, în fel și chip, diverse fragmente extrase din ele. Bănuiala a încolțit, și a devenit cu timpul certitudine, că printre documentele adevărate se strecuraseră și destule fictive, redactate de Minar în numele lui Eminescu. Necazul era că, nevăzându-le nimeni, nu se putea decide cu siguranță ce e adevărat și ce e fictiv. În asemenea situații, metoda științifică e clară: nu se acceptă nimic. Dar era greu de renunțat la partea prețioasă a informației: așa că mulți au căzut în capcană (inclusiv, mai târziu, G. Călinescu!).[7]

7. În legătură cu „misterul" acestor falsuri, vezi articolul lui Sorin Alexandrescu, „Probleme de autenticitate în corespondența Eminescu publicată de Octav Minar", *Revista de istorie și teorie literară*, 2/1964, pp. 375–384.

Mai mult chiar decât de Eminescu, Minar e preocupat de Veronica Micle, marea dragoste a poetului. Contribuția lui e de netăgăduit la trecerea în legendă a acestui segment din viața lui Eminescu, mitul poetului adăugându-și astfel, în chip fericit, și o suplimentară încărcătură erotică: povestea unei mari și dureroase iubiri. Odată ce tot ce se atinge de Eminescu devine excepțional, nu e de mirare că și relația lui cu Veronica a sfârșit prin a proiecta în imaginarul românesc cea mai celebră pereche autohtonă de îndrăgostiți (la un nivel simbolic comparabil cu al cuplului Héloïse și Abélard la francezi). Aceasta, deși nu lipseau și au continuat să se manifeste semne de întrebare cu privire la bunele intenții ale Veronicăi; după unii, era o femeie destul de ușuratică și de interesată. Minar și-a propus să o reabiliteze și să înalțe cât mai sus întreaga poveste de dragoste. Nu de mijloace ducea lipsă: pentru el nu existau goluri documentare! Îi apare, pe această temă, o întreagă serie de volume, primul, în 1911, sub titlul *Cum a iubit Eminescu*; urmează în 1914 o biografie, *Veronica Micle – muza lui Eminescu*, și așa mai departe. Toate vehiculează cam aceeași informație – autentică sau fabricată – și spun cam același lucru, și anume că Veronica a fost ireproșabilă în relația ei cu Eminescu și i-a rămas devotată până în ultimele zile ale acestuia (în

ciuda faptului că în biografia adevărată „muza" are lungi perioade de absență). Dacă unul dintre ei nu s-a comportat chiar exemplar, acesta a fost bărbatul, nu femeia. Eminescu își face de altfel mea culpa, într-o scrisoare – falsificată, se-nțelege – datată decembrie 1888 (și scrisă, chipurile, la Botoșani, unde Eminescu nici nu se afla în perioada respectivă): „Nenorocirea care m-a lovit e destulă pedeapsă că n-am voit să te ascult. Ce viață dezordonată am dus; toate sfaturile tale erau așa de sincere, așa de bune, așa de drepte, încât dacă îndeplineam o parte din ele, azi n-aș zace pe patul de suferinți".

Fabrica de scrisori a lui Minar atinge nivelul maxim de producție în *Simfonia venețiană*, carte publicată în 1936, oarecum de factura unui roman, dar cu reproducerea unor nesfârșite fragmente epistolare care vor să lase impresia că ar fi autentice; apar de altfel și facsimile ale câtorva scrisori puse pe seama lui Eminescu, cu o imitare atât de stângace a scrisului, încât nici nu e nevoie de un grafolog pentru a le infirma autenticitatea. De data asta nimeni n-a căzut în plasă: mistificarea era prea groasă. Altminteri, era bine acoperită toată perioada ultimă a vieții poetului, începând cu călătoria la Veneția, după ieșirea din sanatoriul de lângă Viena, când cei doi își trimit epistole amoroase una după alta...

Documentele Minar au făcut ravagii și în zonele adiacente poveștii de dragoste cu Veronica Micle. E adevărat că Maiorescu nu a agreat o eventuală căsătorie a celor doi (deși, evident, nu era treaba lui!). De aici i se trage probabil lui Minar o ură cumplită împotriva liderului junimist. Răzbunarea îi era, firește, la îndemână. Îl pune pe Eminescu să mai scrie o scrisoare. E un text devastator la adresa Junimii și a lui Maiorescu. Junimistul Eminescu se manifestă deodată ca un virulent antijunimist și ca un adversar ireconciliabil al lui Maiorescu: „Din îndemnul lor n-am scris nici un rând, nici nu am fost inspirat... Le citeam poezia, apoi dezinteresat cu totul de ceea ce creasem, îi lăsam să facă ce vor cu dânsa. Ei o corectau, o publicau, însușindu-și drepturile de autor... D. Maiorescu a căutat să-mi impună modul său de a vedea, dar eu îl priveam în ochi fix, așa ca să creadă că-l înțeleg, pe când de fapt zburam cu gândul în alte părți". Și tot despre Maiorescu: „...s-o fi lăudând cu talentul meu, fără să știe că mie nu prea-mi place lauda d-sale lipsită de sinceritate, având tot interesul să câștige cu numele meu un credit moral revistei *Convorbiri literare*". Minar a reușit să publice aceste fragmente, cu comentariul respectiv, și în *Luceafărul*, revistă literară de prestigiu a românilor transilvăneni (în numărul din 1 ianuarie 1913, sub titlul

Eminescu și Junimea). Concluzia lui, de fapt ce își propusese de la bun început să demonstreze: „Legenda că Eminescu e creațiunea Junimii nu mai poate fi întemeiată". Jenată, dar nevrând să renunțe nici la senzaționalul informației, redacția îi însoțea articolul cu următorul comunicat: „Publicăm acest articol pentru informațiile nouă ce le cuprinde, fără să aprobăm tonul cu care vorbește dl Minar despre Junimea și mai ales despre dl Titu Maiorescu" (peste toate, cel incriminat era, în momentul respectiv, prim-ministru al României!).[8]

Un „beneficiar" al faimoasei scrisori a fost G. Călinescu. În *Viața lui Mihai Eminescu*, citează pe larg din ea, în ce-l privește, nu pentru a discredita Junimea, ci pentru a constata starea specială de excitare nervoasă în care se afla poetul: eventual, un prim semn al bolii. Își ia și o mică rezervă: „Dacă Eminescu le-a scris într-adevăr..."[9] Ei bine, nu le-a scris!

Traducerile lui Eminescu din Pușkin reprezintă poate cea mai benignă farsă a lui Minar.[10]

---

8. Octav Minar, „Eminescu și Junimea", *Luceafărul*, 1 ianuarie 1913, pp. 9–11; „Eminescu, Maiorescu, Iacob Negruzzi și Creangă", *Luceafărul*, 16 februarie 1913, pp. 130–131.

9. G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a II-a revăzută, Editura Cultura Națională, București, f.d., pp. 306–307.

10. Sorin Alexandrescu, op. cit., pp. 382–383.

Aflat în 1885 la tratament, la Liman, lângă Odessa, Eminescu expediază mai multe scrisori – autentice – în țară. Li se adaugă însă și una purtând marca Minar. Din ea aflăm că de vreo trei zile învăța rusa (limbă care-i fusese până atunci complet necunoscută), folosindu-se de un volum de poezii ale lui Pușkin. Ajunsese să o înțeleagă destul de bine, suficient în tot cazul pentru a traduce una dintre poeziile cuprinse în volum. Nimic de mirare, explica poetul în respectiva scrisoare: „pentru mine orice limbă n-are nici un secret".

Secrete, în genere, se pare că nu existau pentru Eminescu; și dacă nu pentru el, în tot cazul pentru promotorii mitului eminescian. Atunci când legile relativității ale lui Einstein ajung să revoluționeze fizica modernă, le dă unora prin minte că parcă și Eminescu... „De la Eminescu la Einstein" se intitulează un articol publicat în *Adevărul literar și artistic* (la 21 mai 1922) de Doctorul Ygrec (pseudonimul medicului și eseistului I. Glicsman). De data asta e în discuție nuvela *Sărmanul Dionis*, axată pe tema relativității timpului și spațiului. Doctorul Ygrec propune de altfel o apropiere vagă și în fond „nevinovată", dar grăuntele va încolți, unii ajungând să vadă în Eminescu chiar cu adevărat un precursor al marelui fizician!

VI
Tentative biografice și controverse ideologice

ÎN CIUDA EXTRAVAGANȚELOR care – după cum am văzut – nu lipsesc, anii 1910–1930 se înscriu mai curând ca o perioadă de acalmie pe frontul eminescian. În plan literar, epigonismul posteminescian fusese depășit; obosise, între timp, și sămănătorismul (*Sămănătorul* își încetează apariția în 1910). Iar ca mare proiect național, crearea României Mari (realizată la 1918) a pus în umbră toate celelalte valori și preocupări. Și apoi, ce să se mai spună nou cu privire la Eminescu; nu ocupase deja toate compartimentele imaginarului românesc? (Se va vedea în curând că mai erau destule de spus; un mit – un mit adevărat – este inepuizabil.)

Două cărți stăteau la dispoziția cititorului din epocă privitoare la viața poetului (și, parțial,

la operă). Prima este a lui Nicolae Zaharia: *Mihail Eminescu. Viața și opera sa*, apărută în 1912. Autorul e o figură stranie. Custode la Biblioteca Academiei, a scris mai multe cărți – despre autori români: Vlahuță, Alecsandri, dar și străini: Ibsen, Tolstoi – decât majoritatea profesorilor universitari. Are și cărți de psihologie... morbidă, mai multe dintre ele despre sinucidere. Așa a și sfârșit, punându-și capăt zilelor. Cartea despre Eminescu s-a bucurat de o bună primire la vremea ei, apoi a dispărut în neant, ajutată să dispară și de opinia demolatoare a lui G. Călinescu (și se știe doar că ce spune Călinescu, chiar și când nu are dreptate, e sfânt pentru omul de litere român). Iată un pasaj: „Această lucrare a avut un ecou nebănuit în tineretul nostru școlar și-l mai are și acum [în 1932, n.n.]... Ei bine, acest Zaharia era un biet om incult și maniac, căruia cărțile de la Academia Română, unde se afla funcționar, îi zdruncinaseră mintea în așa fel, încât, pătruns de ideea lombroziană că geniul este nebunie, s-a apucat să dovedească acest lucru cu Eminescu. Deși cartea este o elucubrație de minte joasă, nedemnă de a fi citită măcar de către oamenii cultivați...", și așa mai departe.[1] Criticul exa-

1. G. Călinescu, „Octav Minar, necrofor eminescian", *Viața Românească*, martie–aprilie 1932, pp. 361–363;

gerează. E o carte bine informată (firește, la nivelul momentului) și destul de bine întocmită, axată, e drept, pe ideea – curentă, pe atunci, între timp abandonată – lui Cesare Lombroso, potrivit căruia geniul ar fi o specie de nevroză, iar omul de geniu un soi de „degenerat superior". Viața lui Eminescu e, în consecință, așezată pe această interpretare, poetul fiind înfățișat ca un inadaptabil, refractar la normele sociale, risipitor, pesimist, ambițios, dar paralizat de timiditate; pe scurt, un nefericit. Călinescu, vom vedea, vine cu teza complet opusă; are însă, în „absolut", mai multă dreptate?

Cealaltă carte, adresată unui public larg, mai succintă și strict narativă, i-a fost comandată lui Gala Galaction (pseudonimul lui Grigore Pișculescu), scriitor și teolog, de către revista *Flacăra*, publicație literar-culturală cu excepțională difuzare în anii premergători Primului Război Mondial. Revista inițiase o colecție intitulată „Românii celebri". Primul volum îi fusese consacrat lui Aurel Vlaicu, pionierul aviației românești, care tocmai murise, prăbușindu-se cu avionul. Numărul 2 al colecției, apărut în 1914, este *Mihai Eminescu*, biografia scrisă de

reprodus în G. Călinescu, *Opere, Publicistică*, vol. I, Academia Română și Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2006, p. 898.

Gala Galaction. Al treilea avea să fie, în același an, *Veronica Micle*, cartea lui Minar, deja menționată. Galaction a dat, așa cum i se ceruse, o broșură ușoară, scrisă agreabil și limpede structurată pe intervale caracteristice: Eminescu, mic copil; școlar; hoinar; student; funcționar; ziarist; bolnav. Altminteri, și el îl folosește din plin pe Minar, mai ales când e în discuție relația cu Veronica Micle. Mărturisește că s-a înșelat, judecând-o inițial greșit. S-a lămurit între timp că l-a iubit cu adevărat pe Eminescu!

Semn că vreme de un deceniu nu mai intervine nimic fundamental nou în biografia și interpretarea lui Eminescu e faptul că cele două cărți rămân principalele texte de referință și în primii ani după 1918. Cartea lui N. Zaharia e reeditată în 1923 (*Mihail Eminescu. Viața și opera lui*), iar a lui Gala Galaction, sub titlul *Viața lui Eminescu*, în 1924.

Ar fi fost totuși ceva nou dacă ar fi ajuns la îndemâna cititorilor o carte scrisă de A.C. Cuza. După ce abandonase introducerea la *Operele complecte* ale lui Eminescu, vajnicul naționalist s-a pus pe treabă, și în câțiva ani, până în 1919, a alcătuit o masivă lucrare cu titlul *Mihail Eminescu, ca reprezentant al romantismului*, împărțită în două volume: *Teoria romantismului* și *Viața și opera lui Eminescu*. Cum nu prea obișnuia să ducă lucrurile până la capăt, a lăsat-o nepublicată (avea să apară abia în 2010!).[2] Sunt multe și amestecate în această carte, inclusiv inevitabila răfuială cu evreii, căreia îi cade victimă de astă dată Heinrich Heine, exclus de Cuza dintre romantici, pe motiv că „raționalismul iudaic" nu se potrivește defel cu „romantismul aric". Cele mai interesante rămân însă considerațiile ideologice. Cuza îl rupe complet pe Eminescu de Junimea, declarându-se, evident, cu totul de partea poetului. „«Raționalismul», intelectualist, materialist, cosmopolit, modernist și mecanic" al curentului junimist, ar fi dat „un faliment rușinos: prin înstrăinare de noi". În schimb, reprezentat de Eminescu, „«romantismul», sentimentalist, idealist, naționalist, arhaist și organic" se înfățișează ca „singura cale de mântuire: *prin întoarcere către noi înșine*".[3] Aceasta e marea alegere: romantism naționalist contra raționalism cosmopolit. Cuza rezolvă și disputa în jurul pesimismului eminescian: pesimist, prin constatarea răului care ne înconjoară, poetul devine optimist prin „revolta sa morală activă" îndreptată spre „mântuirea nației".

2. A.C. Cuza, *Mihail Eminescu, ca reprezentant al romantismului*, în *Corpusul receptării critice a operei lui Mihai Eminescu* (ed. I. Oprișan), vol. XXIII, pp. 52–432, și XXIV, pp. 5–478, Editura Saeculum, București, 2010.

3. *Ibidem*, vol. XXIV, p. 227.

Preluat ca model de Cuza, Eminescu-ideologul este demolat însă fără cruțare de E. Lovinescu, în al doilea volum (*Forțele reacționare*, 1925) din *Istoria civilizației române moderne*. Liberal de factură occidentală și raționalist continuator al spiritului junimist, Lovinescu vede în idolul ideologic al sămănătorismului reacționarul prin excelență al culturii românești, paseist și cu suflet rural, într-o societate al cărui mers spre un nou tip de civilizație (capitalism, liberalism, democrație) nu l-a înțeles. Nu îi e iertată nici xenofobia manifestată prin „ura împotriva evreilor" („nu pe motive de rasă sau de religie, ci pe motive economice și naționale") și, nu mai puțin, împotriva elementului grecesc. „Plecând de la ideea unei rase românești pure cu adânci deprinderi morale, occidentalizarea României nu putea fi opera unei astfel de rase, ci a străinilor". Una peste alta, un amestec de „misticism național, de misticism țărănesc și de xenofobie". Concluzia capitolului consacrat „reacționarului" Eminescu: „Pe cât talentul lui poetic a lărgit orizonturile creațiunii artistice, pe atât concepțiile lui sociologice, înguste și fanatice s-au încercat, inutil, să stăvilească mersul revoluționar al civilizației române".[4] Disocieri

4. E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, vol. II, *Forțele reacționare*, București, 1925, pp. 151–153.

față de ideologia poetului se mai exprimaseră, dar pentru prima oară negarea rezulta dintr-o amplă argumentație istorică și era totală și fără apel.

Aceeași caracterizare – în termeni succinți –, la Ștefan Zeletin, teoreticianul burgheziei române. Și după el, Eminescu, naționalist, xenofob, paseist, s-a opus progresului, reprezentat în epocă de burghezia liberală; el e cel care „a desăvârșit la noi ideea naționalistă".[5]

Comemorându-se, în 1927, o jumătate de secol de la proclamarea independenței și de la războiul care a confirmat-o, Constantin Banu, liberal marcant (deputat, senator, ministru, fost director al revistei *Flacăra*), îi reproșează lui Eminescu faptul că ar fi minimalizat semnificația evenimentelor, socotind independența deja câștigată și războiul, în concluzie, inutil. Poetul „se înclina cucernic înaintea reprezentanților din trecut ai neatârnării Principatelor, dar nu găsea pentru cei de acum cincizeci de ani decât cuvinte de critică, violentă până la invectivă".[6]

5. Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Origina și rolul ei istoric*, Editura Cultura Națională, București, 1925, pp. 227–228.

6. Constantin Banu, „Influența războiului asupra stării culturale de după război", în *Războiul neatârnării 1877–1878*, conferințe ținute la Ateneul Român, București, 1927, p. 227.

C. Banu a fost contrazis vehement de Emanoil Bucuța și, mai târziu, combătut pe aceeași temă de Șerban Cioculescu, pentru care, Eminescu și Caragiale (acuzat de aceeași „detașare") n-aveau cum să se coboare (după modelul lui Alecsandri) la nivelul unei literaturi ocazionale.[7] Dar nu literatura e în discuție, ci gazetăria. Banu avea în fond dreptate. Oricine își aruncă privirea asupra articolelor scrise de Eminescu de-a lungul anului 1877 nu poate să nu constate că poetul-gazetar aproape evită subiectul. Singurul articol pătruns de emoție, intitulat „Dorobanții" (30 decembrie 1877) este un act de acuzare la adresa guvernului liberal, vinovat de starea jalnică a ostașilor întorși din război: goi, flămânzi și bolnavi.

Admirat, dar și contestat ca ideolog (potrivit unei evidente linii de fractură în cultura și politica românească), Eminescu nu mai întâmpină nici o rezistență în ceea ce privește poezia: e admirat unanim. Până și Lovinescu se aliniază la opinia generală!

Promotor al curentului modernist în literatură, Lovinescu nu ținea cu tot dinadinsul la

7. Emanoil Bucuța, „Eminescu, spirit distructiv și de negație", în *Crescătorul de șoimi*, Fundația Culturală „Principele Carol", București, [1928], pp. 95–103; Șerban Cioculescu, „Detractorii lui Caragiale", vezi nota 18, cap. VII.

perenitatea artistică a lui Eminescu, dar, în acest punct, a trebuit să se încline în fața a ceea ce părea să fie rezistența de neclintit a operei sale poetice. Încă de la începuturile carierei de critic și istoric literar, Lovinescu schițase ceea ce avea să devină o piesă esențială a sistemului lui de apreciere: principiul „mutației valorilor estetice". Afirma deja în 1907 (ascunzându-și deocamdată, prudent, identitatea sub o mască, într-un dialog de tip platonician): „în două sute de ani, nici Caragiale și nici Eminescu nu vor mai corespunde sensibilității epocii".[8] În al șaselea volum din *Istoria literaturii române contemporane*, intitulat chiar așa: *Mutația valorilor estetice* (1929), își argumentează teza pe larg. Poeții secolului al XIX-lea trebuie să rămână în cadrul epocii lor. Ei nu mai pot fi invocați ca modele; sensibilitatea literară a evoluat, iar „menținerea gustului tinerimii în cadrele contemporaneității reprezintă o necesitate națională".[9]

O excepție, totuși: Eminescu. Valoarea operei sale „nu e numai istorică, ci și actuală, și, probabil, și viitoare". „Cu o sensibilitate mult mai

8. E. Lovinescu, *Critice*, vol. II, București, 1926, p. 24.
9. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. VI, *Mutația valorilor estetice*, București, 1929, pp. 217–218.

puternică, zguduitoare prin intensitatea ei, valoarea lui de expresie e incomparabil superioară tuturor poeților de dinainte." Chiar dacă nu totul a rămas: „...multe cuvinte s-au șters, dulcegăria de romanță nu se menține decât fie prin muzicalitate, fie prin prestigiul poetului. Roasă de o vastă literatură de imitație, valoarea de sugestie a expresiei eminesciene subzistă, totuși, în linie generală, neatinsă după cincizeci de ani; prin trecerea timpului, ea se încarcă poate pentru generațiile ce vin de sugestii noi, trezite și de cultul eminescian ce a făcut din marele poet aproape un mit". Fără să pară întru totul convins, criticul lua în considerare situația de fapt: Eminescu rezistă!

Se vede că îl frământa explicația acestei excepții de la regulă, odată ce câțiva ani mai târziu, într-un interviu acordat spre sfârșitul anului 1933, simțea nevoia unor precizări suplimentare.[10] Constata că, după patruzeci de ani, actualitatea poetului nu numai că n-a scăzut, ci a sporit. „Trebuie să adaug", spunea el (la principiul mutației valorilor estetice), „corectivul unui tratament special pentru anumite mari valori literare ce nu se schimbă cu generațiile și modele, rezistând înnoirilor și consolidându-se

10. Aug. Pop, „Anchetele noastre. Actualitatea lui Eminescu", în *Viața literară*, 12 noiembrie–1 decembrie 1933.

chiar cu timpul sub forma unei demnități estetice, pe care nimic n-o mai poate clinti din loc". Fenomenul e foarte rar, dar sunt cazuri în toate literaturile lumii; Eminescu ar putea fi, în această privință, echivalentul românesc al lui Dante.

Prea repede a cedat Lovinescu! Nu se scursese nici o jumătate de veac din cei două sute de ani pe care îi socotise de ajuns pentru o răsturnare completă de valori. Astăzi, ar fi putut constata deja o erodare de netăgăduit a operei eminesciene. Principiul enunțat de el e cât se poate de adevărat, și tot mai adevărat pe măsură ce istoria accelerează. Nici chiar „excepțiile" nu rezistă la nesfârșit!

Tendința lui Lovinescu e de relativizare. A lui Iorga, în ce-l privește pe Eminescu, dimpotrivă, de absolutizare. Trecuseră între timp vremurile de glorie ale sămănătorismului. Vorbele rostite de Iorga nu mai electrizau publicul, ca odinioară. Dar tonul lui rămăsese același. Și invocarea lui Eminescu, constantă. „Pentru generația de acum – preciza el în 1929 –, Eminescu poate fi un mare poet; pentru generația mea, este mult mai mult decât atât. El este însuși educatorul, însuși creatorul gândurilor înalte și nobile în generația din care fac parte."[11] Iar

11. N. Iorga, „Eminescu. El, generația lui și generația noastră", în N. Iorga, *Eminescu*, op. cit., p. 132.

în *Introducerea sintetică* la *Istoria literaturii românești* (publicată tot în 1929) găsea formula „definitivă“ pentru a-l defini pe marele poet: Mihail Eminescu, „expresia integrală a sufletului românesc“.[12] În această formulare nu mai apărea vreo distincție de epocă sau de generație; totul se prindea în absolut.

Iorga se dovedea un bun profet: cel puțin pentru viitorul imediat. În optica anilor '30, acesta avea să fie Eminescu: „expresia integrală a sufletului românesc“.

12. N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, 1929, p. 167.

VII
Deceniul Eminescu

NE AFLĂM ÎN „MOMENTUL EMINESCU“, remarca Mircea Eliade în 1935.[1] Se trecea de fapt printr-un întreg „deceniu Eminescu“, un deceniu prelungit, din 1930 până după 1940, mai precis până la întorsătura istorică din 1944. A fost un nou salt, considerabil, în mitologia eminesciană. După adaosul „sămănătorist“ de la începutul veacului, purtând pecetea unui timp istoric bine definit, se petrece acum o ascensiune vertiginoasă dincolo de timp: Eminescu intră în absolut, ca expresie nu doar a unei epoci sau a unei ideologii, ci a spiritului românesc din totdeauna.

1. Mircea Eliade, „Momentul Eminescu“, în *Viața literară*, august–septembrie 1935.

„Românismul" caracteristic perioadei oferă o bună parte din explicația fenomenului. România anilor '30 prezintă o puternică încărcătură naționalistă. De regulă, problematica aceasta duce cu gândul la naționalismul extrem al mișcării legionare. Dar dreapta naționalistă, dincolo de legionari, și în forme mai puțin radicale, adună numeroase personalități, grupări politice și segmente de opinie (astfel, Frontul Românesc a lui Alexandru Vaida-Voevod; Partidul Național-Creștin, condus de A.C. Cuza și Octavian Goga; N. Iorga, cu *Neamul Românesc* și cu ce mai rămăsese din partidul și influența lui; proiectul corporatist al lui Mihail Manoilescu, completat prin „corporatismul etnic" susținut de Nichifor Crainic; fără să uităm regimul de dictatură regală, cu Frontul Renașterii Naționale, la rândul său cu un profil naționalist accentuat). Și nu e doar atât. Un naționalism difuz învăluie societatea românească în genere. „Românul-tip" din epocă (referindu-ne, firește, la elită), chiar având o formație intelectuală autentic europeană, prezintă un profil naționalist destul de accentuat.

Este o consecință a istoriei. În lipsa fermentului național, România nici n-ar fi existat: țara aceasta a fost materializarea unei credințe. Înfăptuirea României Mari n-a diminuat deloc tensiunea; dimpotrivă, a sporit-o. Totul concura

la o asemenea evoluție. Mai întâi, un plus, justificat, de mândrie națională. Apoi, dimpotrivă, o mare frustrare: ponderea, socotită mult prea importantă, a „neromânilor" în ceea ce se dorea a fi cu adevărat un „stat național" românesc. Prea mulți „minoritari" în orașele României, prea mulți „minoritari" – într-un fel de-a dreptul „majoritari" – în diversele sectoare ale economiei românești. Și, peste toate, o umbră de neliniște: va rezista România fracturilor din interior și amenințărilor din afară?

Amplificarea naționalismului e însoțită de un plus de accente autohtoniste. Între modelul occidental, dominant în prima fază a modernizării, și fondul autohton se petrece o reechilibrare, în sensul valorizării specificului național. Un întreg curent tradiționalist și ortodoxist străbate acum literatura română, și cultura, în ansamblul ei. Satul e pus puternic în evidență, ca focar de viață autentic românească (adesea, în contrast cu orașul înstrăinat). Semnificativă e și privirea asupra originilor. Prima fază a modernizării absolutizase obârșia latină a românilor, interpretare care ilustra o viziune „occidentalizantă". Apoi, strămoșii daci, inițial aproape eliminați din discuție, încep să prindă contur, ajungând, treptat, să-i concureze pe romani și chiar să treacă înaintea lor, semn al afirmării, tot mai insistente, a specificului autohton. Încă

din 1921, Lucian Blaga semnala, într-un articol, „Revolta fondului nostru nelatin". Lui Nicolae Densușianu îi apăruse (postum), în 1912, *Dacia preistorică*, lucrare extravagantă în care spațiul dacic apărea ca aflându-se la originea întregii istorii europene, inclusiv a latinității; românii încetau să mai fie descendenți ai romanilor, lucrurile stând exact invers: romanii descindeau din strămoșii românilor. Neluat inițial în seamă, Densușianu își găsește adepți în anii '30, și, de atunci, curentul inițiat de el nu face decât să sporească. Dar și istoria „serioasă" mizează tot mai mult pe daci, dovadă fiind *Getica*, ampla lucrare a lui Vasile Pârvan, publicată în 1926. Renumitul arheolog și istoric al Antichității vedea în Dacia „un mare regat cu o bază etnică perfect omogenă, cu tradiții istorice seculare, cu structură socială și economică bine definită", „un popor de țărani: așezați, statornici, supuși și cu frică de zeul lor", „o națiune conștientă de ea însăși". Asemănarea e frapantă cu România Mare (cu avantajul suplimentar pentru Dacia al „bazei etnice perfect omogene"!).[2]

Naționalismul „etnicist" și puternic mitologizat al perioadei își află figura simbolică supremă

2. Cu privire la ofensiva „dacică": Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 1997 (și ediții ulterioare), capitolul „Originile": „Dacii își iau revanșa".

în Mihai Eminescu, după cum, invers, Titu Maiorescu continuă să ilustreze raționalismul și evoluționismul de tip vest-european. Într-un articol din 1936, Mircea Eliade își exprima satisfacția pentru victoria – în sfârșit – a lui Eminescu împotriva curentului junimist cosmopolit, neînțelegător al specificului românesc. „Dacă nu-mi pot pierde încrederea în misiunea istorică a României și în vigoarea ei intelectuală este mai ales pentru că, de douăzeci de ani, ne depărtăm necontenit de Titu Maiorescu. Niciodată n-a fost mai departe, mai străin și mai *indiferent*... Mihai Eminescu a scăpat de mult de sub tutela critică și filozofică a lui Maiorescu. Astăzi, mai ales, el reprezintă pentru noi acel secol al XIX-lea, *românesc*, naționalist și «mistic», împotriva căruia au luptat Junimea, Titu Maiorescu și Caragiale".[3] „Misticism național" *versus* „raționalism liberal" – iată miza. La antipodul convingerilor lui Eliade, E. Lovinescu își consacră ultimii ani din viață alcătuirii unui mare „ciclu junimist", începând cu o amplă monografie despre Titu Maiorescu; în contextul tulbure al epocii, invoca umbrele celor care, aproape cu un veac în urmă, reușiseră să lanseze cultura românească pe traiectoria europeană.

3. Mircea Eliade, „Cele două Românii", în *Vremea*, 4 octombrie 1936.

O fantomă bântuie prin România anilor '30. Este misteriosul Zalmoxis (zis și Zamolxis, zis și Zamolxe), zeul suprem al „geto-dacilor", despre care ceea ce știm este că nu știm de fapt mai nimic, dată fiind inexistența surselor autohtone directe, și faptul că singurul punct de plecare stă în informații grecești fanteziste, mai exact în *Istoriile* lui Herodot, unde respectivul personaj apare – la început de carieră – ca sclav și învățăcel al filozofului grec Pitagora. A fost de ajuns ca să se adune în jurul lui o întinsă bibliografie. În literatură, seria e deschisă de Lucian Blaga, cu piesa de teatru *Zamolxe*, din 1921. Sunt autori cărora le place să-l compare cu Hristos, ca fondator al unei religii monoteiste, premergătoare creștinismului. Așa îl vedea și Mircea Eliade, într-o sinteză de istorie a românilor, publicată în 1943: „...când primii misionari creștini au venit să propage noua credință, dacii au adoptat imediat creștinismul, cu mult înaintea altor popoare; Zalmoxis îi pregătise cu secole înainte".[4]

Apropierea s-a făcut „firesc" între Zalmoxis și Eminescu (chiar dacă în realitate n-ar fi fost nimic de comparat între o figură mitologică și un personaj autentic!). Simion Mehedinți, altminteri un reputat geograf, dă tonul într-o broșură despre *Optimismul lui Eminescu*, publicată în 1936. Să reținem: optimismul, nu pesimismul, lui Eminescu. Poetul este optimist, fiindcă a avut încredere în viitorul poporului român. Și vorbele mari și definitive se înșiruie: „Eminescu este azi educatorul neamului românesc... Toți îi recunosc suveranitatea... E unitatea de măsură a tuturor valorilor noastre ca națiune". Prin el, „poporul nostru a devenit *națiune*, având conștiința unei concepții unitare de viață". O singură comparație e posibilă, aceea între Eminescu și Zalmoxis, dat fiind că cel dintâi e „cea mai cuprinzătoare minte și cea mai clară conștiință a poporului carpatic de la Zamolxe până azi".[5]

Legionarilor le-a plăcut paralela, completând-o cu câteva alte figuri, în primul rând cu aceea a Căpitanului Corneliu Zelea-Codreanu, întemeietor al mișcării, profet și martir, văzut în momentele de exaltare (frecvente!) ca principal continuator al lui Iisus Hristos (după cum Zalmoxis fusese marele precursor). Esența istoriei naționale și a spiritualității românești se exprimă când prin triada Horea–Eminescu–Căpitanul, când prin succesiunea Zalmoxis–Ștefan

4. Mircea Eliade, *Les Roumains. Précis historique*, Editura Roza Vânturilor, București, 1992, p. 12.

5. Simion Mehedinți, *Optimismul lui Eminescu*, București, 1936, pp. 7, 20–21 și 23.

cel Mare–Eminescu–Căpitanul: Zalmoxis fiind „cel mai mare precursor al lui Christos", Ștefan, „cel mai creștin apărător al creștinismului", iar Eminescu, „binevestitorul biruinței românești pe care ne-o hărăzește în zilele noastre Căpitanul și ne-o hărăzește așa precum o cerea străvechiul nostru Zamolxe".[6]

Cele câteva luni de regim legionar (septembrie 1940–ianuarie 1941) n-au trecut fără să apară o carte de interpretare a ideologiei eminesciene în spiritul mișcării legionare: *Naționalismul lui Eminescu*, de Paul Georgescu (un tânăr asistent la Facultatea de Drept, cu dublă formație, juridică și literară). E cutremurător modul cum Eminescu ar fi prefigurat statul național-legionar: prin afirmarea principiului politic al autorității, prin lauda sacrificiului eroic, prin etica de tip „dacic" pe care o recomandă: „...Eminescu îndeamnă la muncă și seriozitate, la mândrie și îndârjire, la credință și vitejie, cu un cuvânt la reînvierea fondului dacic, la trăirea simbolului dacic".[7] Prefața este semnată de rectorul legionar al Universității din București,

6. Ovid Țopa, „Rostul revoluției românești. De la Zamolxe prin Ștefan Vodă și Eminescu la Căpitan", în *Buna Vestire*, 8 noiembrie 1940.

7. Paul Georgescu, *Naționalismul lui Eminescu*, Editura Vremea, București, [1940], p. 41. Peste două decenii, Paul Georgescu a reapărut, cu numele ușor completat

istoricul P.P. Panaitescu, ca profesionist deloc înclinat spre mitologizare... însă ca legionar... Așa că nu uită să pună și el în evidență „dacismul" poetului, ca argument al actualității lui: „Azi noi ne simțim daci, nu numai pentru că știm că ne tragem din ei, dar pentru că am făcut legătura între sufletul dac și aspirațiile noastre de azi".[8] Renunț să mai comentez (deși tare aș vrea să știu cum e să te simți dac!).

Și Mircea Eliade este o sursă utilă pentru privirea legionară asupra lui Eminescu; a fost ani de-a rândul un apropiat al Gărzii de Fier și, la un moment dat, chiar membru al mișcării. Aflat în anii războiului la Lisabona, ca atașat cultural, avea să publice în 1942, într-o revistă portugheză, un articol detaliat privitor la Eminescu, în care propune o interpretare foarte „românească", de-a dreptul „rasială", a omului și operei. Titlul însuși e grăitor: „Eminescu – poetul rasei române". Iată un scurt fragment: „Acest filozof nutrit de cultura universală, acest pesimist care visa la odihna eternă era, atunci când se gândea la poporul său, un naționalist fanatic. Prețuia mai presus de toate integritatea rasială și spirituală a poporului român. Detesta

în Paul Alexandru Georgescu, ca specialist în literatură hispanică și profesor (din 1962) la Universitatea din București.

8. *Ibidem*, p. 6.

amestecul rasial, moral ori politic, și respecta doar tipul etnic român, care se asemăna cu strămoșii daco-latini: tipul carpatic, exemplarul masculin frumos, onest, sincer și fidel... Eminescu știa foarte bine că Europa nu putea fi interesată de un popor care imita ca maimuțele ultima modă de la Paris sau din alte locuri. El lupta pentru a dovedi în toate împrejurările geniul autentic al poporului român. În artă ca și în politică, în filozofie ca și în economie – în toate acestea, Eminescu se străduia să impună realitățile naționale".[9]

E interesant de semnalat și preluarea „modelului economic" eminescian de către Mihail Manoilescu, teoreticianul corporatismului (altminteri, un economist de valoare). Eminescu era și el într-un fel „corporatist" dat fiind că, văzând perfecțiunea doar în trecut, admira sistemul breslelor, versiunea medievală a ceea ce se dorea a fi organizarea corporatistă de inspirație fascistă. După Manoilescu, „Eminescu a fost un economist și încă unul de linie mare", având inclusiv „o reală cultură matematică"; recunoaște în el un precursor al protecționismului și al corporatismului și un gânditor care

9. Mircea Eliade, „Eminescu – poetul rasei române", în Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri* (ed. Sorin Alexandrescu), vol. II, Humanitas, București, 2006, p. 311.

a susținut „independența țării în afară și afirmarea caracterului ei național înăuntru".[10]

Nu doar dreapta naționalistă vedea în Eminescu „românul absolut" (pentru a folosi expresia lui Petre Țuțea). În ochii tuturor, Eminescu tinde să se impună ca exponent privilegiat al nației. Prima tentativă sistematică de identificare a creației eminesciene cu fondul spiritual românesc, în deplinătatea lui, îi aparține lui Lucian Boz, sub titlul *Eminescu. Încercare critică*, lucrare apărută în 1932. Opera lui Eminescu e apreciată aici ca „o prelungire, identitate și poate și desăvârșire a viziunii de viață a poporului românesc".[11] S-a putut considera că asemenea argumente respiră o „evidentă ideologie legionară".[12] Formal, așa s-ar părea, doar că Lucian Boz, tânăr autor evreu, numai legionar nu putea fi. Pentru el, identitatea Eminescu-românism nu era stindard de luptă, ci ipoteză a unei tentative de caracterizare etnică, prin prisma surselor folclorice și literare.

10. Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, extras din *Revista Fundațiilor Regale*, ianuarie 1935.

11. Lucian Boz, *Eminescu. Încercare critică*, București, 1932, p. 5.

12. Ioana Bot, „Istoria și anatomia unui mit cultural", în „*Mihai Eminescu, poet național român*". *Istoria și anatomia unui mit cultural* (ed. Ioana Bot), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, pp. 54–55.

Vom vedea cum și G. Călinescu, în ciuda inconsecvențelor sale, înclinat politic mai curând spre stânga, exploatează din plin românismul lui Eminescu. Lucian Boz i-a dedicat de altfel lucrarea sa, pe care criticul a și recenzat-o, deosebit de favorabil: „D. Boz a vrut să facă un studiu de psihologie etnică și a definit în Eminescu ceea ce i s-a părut că formează simbolul gândirii de rasă. Asociațiunea între *Miorița*, *Meșterul Manole* și *Luceafărul* este sub acest raport întru totul acceptabilă și nu pot să-mi arăt considerația față de o asemenea intuiție mai bine decât prin declarația că o adopt și-o voi utiliza eu însumi".[13]

Până și printre cei aflați foarte departe de orice interpretare naționalist-etnicistă (intelectuali de stânga, printre care nu puțini evrei, promotori ai avangardei literare și artistice...), nu lui Eminescu i se caută pricină, ci celor care l-au pus într-o lumină unilaterală sau de-a dreptul neadevărată (editori, critici...).

E punctul de vedere susținut de Ion Călugăru, tânăr scriitor evreu, sub titlul elocvent „Un Eminescu adevărat". Cititorul, consideră el, e intoxicat cu un Eminescu neautentic: „Eminescu e un model citat de acei ce nu-l cunosc: ca să convingă tineretul că nu trebuie să-și îngăduie libertatea de a gândi, a descoperi forme inedite și a depăși sfânta obișnuință. Eminescu, care a făcut o revoluție, pe vremea sa, este dat drept pildă de reacțiune, ordine artistică, și mai știu câte erezii". Astfel, A.C. Cuza, care „a încercat să smulgă din minereu și material amorf, nu numai un Eminescu mai mult autor de romanțe, dar și un precursor al doctrinei d-sale". Punctul de vedere exprimat de Călugăru e acela că „naționalismul, ca și conservatorismul poetului nu erau trăsături esențiale". Trebuia pornit așadar în căutarea „adevăratului" Eminescu.[14]

13. G. Călinescu, „Lucian Boz. Eminescu. Încercare critică", în *Adevărul literar și artistic*, 2 octombrie 1932, reprodus în *Opere, Publicistică*, I, op. cit., pp. 1258–1261.

E remarcabil modul cum membrii avangardei literare – care, programatic, înțeleg să se despartă de tot ce a fost înainte – se feresc de orice comentariu necuviincios. Geo Bogza scria în 1931: „Nimic nu mă încântă mai mult decât deprecierea marilor valori". Însă tot el (sub pseudonimul André Far) scria cele câteva rânduri privitoare la Mihai Eminescu, în *Inventarul* revistei *unu*, un soi de dicționar-bilanț, nu tocmai pozitiv, al literaturii române. Despre Eminescu, așadar: „Victima profesorilor universitari cari îl comentează. Poezia lui va trebui cândva

14. Ion Călugăru, „Un Eminescu adevărat", în *Vremea*, 8 octombrie 1933.

descătușată de pietrele monumentelor și de sacâzul discursurilor oficiale cari i s-au închinat într-o batjocorire totală a vieții lui de zbucium și de mizerie". Pentru „avangardiști", Eminescu se impune ca un element de ruptură, îndeplinind astfel o funcție similară cu cea pe care și-o asumau la rândul lor; iar viața lui, de „neadaptat", nu făcea decât să dea și mai mult relief acestei dimensiuni.[15]

Peste ani, Geo Bogza va reveni asupra acestei „excepții": „În tinerețea mea, care a fost a unei iconoclastii totale, pe el nimeni nu l-a tăgăduit. În acea vreme, noi am rostit un rechizitoriu împotriva tuturor, clasici sau contemporani de mare prestigiu, dar pe el nimeni nu l-a tăgăduit..."[16]

Până și Eugen Ionescu, în devastatorul său *Nu*, se ferește să-l șicaneze pe Eminescu. Îi face praf pe câțiva mari contemporani: Tudor Arghezi, Ion Barbu, Camil Petrescu... Nu ezită să înfiereze nici „rușinea timpurilor literare care au dat naștere unui Vlahuță, unui Coșbuc, unui Cerna, unui Șt.O. Iosif, «sămănătorismului» etc." Despre Eminescu, lasă doar să se înțeleagă

15. Ion Pop, „Mișcarea românească de avangardă și Eminescu", în *Eminescu după Eminescu* (ed. Dim. Păcurariu), Editura Junimea, Iași, 1978, pp. 330–338.
16. Geo Bogza, *Ca să fii om întreg*, Cartea Românească, București, 1984, p. 22 (text publicat în 1964).

că ar fi ceva de spus, însă preferă să nu spună. „Pentru exercițiul pe care mi-l propun aș fi putut alege un autor clasic, de pildă pe Eminescu. Lucrul acesta însă mi s-ar părea prea facil și, oarecum, retoric. Eminescu este destul de mare pentru ca, prin definiție, să poată fi ușor contestabil. Pe urmă, perspectiva istorică ce începe să ne despartă de Eminescu poate să faciliteze și mai mult unele matrapazlâcuri optice."[17] Nu e neapărat de bine, dar nici de rău! S-a pierdut astfel în neant un comentariu care n-ar fi fost deloc banal: Eugen Ionescu despre Mihai Eminescu!

E un fel de unanimitate, imposibil de întâlnit altminteri, și greu de explicat doar prin presiune ideologică, convenționalism, sau teama de a scandaliza (în fond, avangarda tocmai asta urmărea: să scandalizeze, iar *Poemul-invectivă* a lui Bogza a scandalizat mai mult și mai sigur decât ar fi făcut-o orice critică la adresa lui Eminescu). Pare a fi chiar un reflex autentic această unanimitate! Și asta într-o vreme când lui Caragiale, de pildă, i se caută nod în papură, pe tot soiul de motive: prea ar aparține unui anume timp istoric, deja depășit (Lovinescu decretase încă din 1913 că opera lui „e săpată într-un material puțin trainic, pe care timpul a început

17. Eugen Ionescu, *Nu*, Editura Vremea, București, 1934, p. 174.

să-l macine"); prea ar satiriza, și nimic mai mult; prea n-ar avea respect pentru nația română („ultimul ocupant fanariot", în viziunea lui Nicolae Davidescu), și, una peste alta (după cum argumentează Octav Șuluțiu), nu s-ar ridica până la înălțimea lui Molière![18] De asemenea „bombăneli" Eminescu e cu totul scutit. Când e de semnalat vreun derapaj, acesta nu-i aparține lui, ci interpreților săi, precum „profesorilor universitari", vorba lui Geo Bogza.

18. Șerban Cioculescu, „Detractorii lui Caragiale", în *Revista Fundațiilor Regale*, octombrie–noiembrie 1935, pp. 170–190 și 402–426; E. Lovinescu, „Caragiale, comediile sale" (1913), în *Critice*, vol. VI, București, 1928, p. 31; „Lipsa de originalitate a teatrului lui Caragiale", în *Flacăra*, 18 iulie 1915; N. Davidescu, „Caragiale, cel din urmă ocupant fanariot, sau inaderența lui la spiritul românesc", în *Cuvântul liber*, 3 august 1935; Octav Șuluțiu, „Între Molière și Caragiale", în *Vremea*, număr de Crăciun, 1935, pp. 25–26.

VIII
Deceniul Călinescu

PE LÂNGĂ CONTEXTUL IDEOLOGIC care a marcat „deceniul Eminescu", este de luat în seamă și o altă evoluție importantă a culturii românești interbelice: amplificarea considerabilă a vieții intelectuale, de-a lungul întregii perioade, și cu deosebire în anii '30. Atât mediul universitar, cât și publicistica curentă capătă dimensiuni mult sporite, și un plus de rigoare și de profesionalism. Critica literară, acum specializată și profesionalizată, e o prezență notabilă în peisajul cultural, având șansa de a fi ilustrată printr-o strălucită generație tânără: G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, Octav Șuluțiu... (în paralel, desigur, cu generația anterioară, a lui E. Lovinescu, el însuși foarte

activ până la moartea sa, în 1943). Ca subiect inconturnabil al literaturii și culturii românești, Eminescu a devenit – firesc – principalul beneficiar al acestei efervescențe. Cu atât mai mult cu cât, în ce-l privește, totul era de făcut; acoperite de mitologie, viața și opera îi fuseseră tratate parțial și superficial. Marele șantier Eminescu abia acum avea să se deschidă. Acum se conturează „eminescologia" ca un câmp de cercetare specific, s-ar spune aproape o „știință" de sine stătătoare. Nu a lipsit nici propunerea înființării, la universitate, a unei „catedre Eminescu", care l-ar fi așezat pe poet într-o splendidă izolare, în raport cu toți ceilalți scriitori, rămași, de-a valma, sub patronajul Catedrei de istoria literaturii române; autorul acestei recomandări, Pompiliu Constantinescu, nu e vreun spirit înfierbântat, ci, dimpotrivă, cel mai cumpătat dintre criticii literari ai momentului, cel mai puțin înclinat spre entuziasme facile.[1]

Dar și „eminescologii" sunt de multe feluri. Unii trebăluiesc la baza monumentului, și nu aspiră, sau nu reușesc, să meargă mai sus. Întreprind de altfel o operație absolut necesară: adună informație, picătură cu picătură, oferind

1. Pompiliu Constantinescu, „O catedră Eminescu", în *Revista Fundațiilor Regale*, noiembrie 1940, pp. 418–426.

altora, mai îndrăzneți, o documentație prețioasă. Leca Morariu, profesor de literatură română la Universitatea din Cernăuți, și Gheorghe Bogdan-Duică, titularul aceleiași discipline la Universitatea din Cluj, sunt exponenții tipici ai acestui gen de erudiție meticuloasă, care își găsește satisfacția în ea însăși. Cel dintâi editează (la Cernăuți), începând din 1930, o revistă consacrată în întregime poetului, *Buletinul „Mihai Eminescu"* (purtând subtitlul *Lămuriri pentru viața și opera lui Eminescu*), cu colaborarea (asiduă) a lui G. Bogdan-Duică și, doar la început, a lui G. Ibrăileanu (profesor de istoria literaturii române la Universitatea din Iași). Apar 2–3 fascicule anual. G. Bogdan-Duică deschide primul număr cu un scurt articol, *Vorbe de-nceput*, care parcă vrea să confirme reputația pe care o avea, de cercetător harnic, dar nu prea ascuțit la minte. „Vorbele de-nceput" sunt următoarele: „Poetul este o parte dintr-un om; poetul mare este o parte dintr-un om mare". Se jură că a întâlnit această frază la Eminescu, care ar fi tradus-o dintr-un autor german; nu mai dă de ea, „dar existența ei o garantez *eu*, care am copiat acel text, ce nu-l mai găsesc (deocamdată) printre notițele mele".[2] În ce-l privește pe Leca Morariu,

2. G. Bogdan-Duică, „Vorbe de-nceput", în *Mihai Eminescu. Lămuriri pentru viața și opera lui Eminescu*, Cernăuți, I, 1930, p. 1.

acesta adună „note“ după note pentru o biografie eminesciană... biografie pe care n-a ajuns să o scrie niciodată. Altminteri, în plan documentar, colecția revistei e prețioasă.

La nivelul strict al contribuției documentare, trebuie amintit și I.E. Torouțiu, și el bucovinean, profesor de liceu la București, director al *Convorbirilor literare* între 1939 și 1944, și proprietar al tipografiei Bucovina, unde publică, începând din 1931, vasta colecție de *Studii și documente literare*: 12 volume, cu totul (plus un al 13-lea cuprinzând indicele). Jumătate dintre acestea privesc cercul Junimii, iar cealaltă jumătate curentul *Sămănătorului*; biografia eminesciană și întreg contextul vieții poetului și al receptării operei sale capătă grație colecției Torouțiu o susținere documentară mult sporită.

Se înmulțesc și edițiile Eminescu. În această privință, evenimentul major se petrece în 1939 (anul comemorării celor 50 de ani de la moartea poetului), când e inaugurată marea colecție critică de *Opere*, îngrijită de Perpessicius. Primul volum adună poeziile tipărite în timpul vieții. Al doilea și al treilea, apărute în 1943 și 1944, cuprind note și variante ale poeziilor respective. (Perpessicius avea să continue și sub regimul comunist, reușind să editeze *Poeziile postume*, volumele IV și V, în 1952 și 1958, și *Literatura populară*, volumul VI, în 1963. Au urmat teatrul, proza literară, publicistica, corespondența, ajungându-se în 1989 la al XVI-lea volum, unul din rarele proiecte de asemenea anvergură dus la bun sfârșit, și încă străbătând prin mari răsturnări istorice și întorsături ideologice, într-o lume românească oricum mai înclinată să abandoneze decât să persevereze.)

Și interpretările se înmulțesc, se diversifică, și merg mai în adâncul operei. De menționat, ca realizări notabile, Tudor Vianu, cu *Poezia lui Eminescu*, din 1930 (autorul optând strict pentru poeziile publicate și postumele realizate artistic și accentuând asupra armoniei și „muzicalității“ acestora), ca și detaliata analiză a lui D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu* (1938). Publicistica lui Eminescu și ideologia sa politică fac obiectul lucrării lui D. Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu* (1932), o carte folositoare prin faptul că adună multă informație, dar, din păcate, de o lipsă de simț critic și de o paloare stilistică de-a dreptul flagrante.

Ne-am grăbit puțin, pentru a ajunge cât mai repede la un moment privilegiat, probabil cel mai încărcat cu semnificații din întreaga istorie a reprezentărilor eminesciene. În 1932, apare *Viața lui Mihai Eminescu*, scrisă de tânărul și abia cunoscutul pe atunci G. Călinescu. S-au intersectat două traiectorii ieșite din comun: mitul eminescian pe de o parte, și, ar fi poate

exagerat să-i spunem mit, legenda călinesciană, pe de altă parte. Ce îl distinge pe Călinescu printre confrații săi, critici și istorici literari, altminteri, mulți dintre ei, de valoare incontestabilă? A spus-o, pe scurt, Nicolae Manolescu: „G. Călinescu este singurul nostru critic literar care a avut geniu. El și-a marcat posteritatea ca nici un altul. [...] Personalități de talia lui se nasc la un secol o dată".[3] Se simte din aceste cuvinte că până și cel mai renumit critic literar de astăzi rămâne încă sub vraja magistrului, la o jumătate de secol după dispariția lui și într-un context cultural mult schimbat. Explicația, aceasta e: a avut geniu. Imensul lui talent le-a acoperit pe toate: și fluctuațiile ideologice, și capriciile interpretative. S-a zis că a avut o percepție sigură a valorilor și ierarhiilor literare; de fapt, ne învârtim în cerc, fiindcă noi suntem aceia care continuăm să privim cu ochii lui Călinescu, și atunci, firește, că el are mai întotdeauna dreptate!

Viața lui Mihai Eminescu, prima sa operă majoră, este o biografie realizată excepțional. Deși bazată strict pe documente, se citește ca un roman. Eminescu avea astfel, în sfârșit, o

3. Nicolae Manolescu, *Istoria literaturii române pe înțelesul celor care citesc*, Editura Paralela 45, Pitești, 2014, p. 160.

biografie demnă de importanța lui. Cât este însă de „adevărată" reconstituirea lui Călinescu, aceasta este o altă problemă, acoperită multă vreme, după contestările inițiale, de mistica întreținută în jurul interpretărilor călinesciene. Mai recent, s-a arătat, și pe bună dreptate, că faimoasa biografie este ea însăși o piesă mitologică, de așezat, la loc de cinste, în colecția mitologiilor eminesciene.[4] S-a putut considera că e „altceva", fiindcă, într-adevăr, se opunea, punct cu punct, mitologiei eminesciene curente; însă, o „contramitologie" e, la rândul ei, tot o mitologie. Caracteristic e îndeosebi modul cum, deși îl disprețuiește pe N. Zaharia, nu pierde din vedere cartea acestuia, pe care, fără a o numi, o contrazice în toate privințele.

Prima chestiune, de ordin pur mitologic, e legată de obârșia etnică a lui Eminescu. Are vreo importanță? În fapt, nu, dar în mitologie, da. Evident, Eminescu e român, și chiar cât se poate de român, prin convingerile asumate și exprimate. În ce-i privește însă pe strămoșii săi, au circulat tot felul de ipoteze, suscitate de factura numelui (Eminovici, în forma inițială, și rădăcina, și terminația, nearătând prea românește), ca și de locul de baștină, la limita nord-estică a teritoriului românesc, acolo unde românii se

4. Ioana Bot, op. cit., pp. 90–95.

întâlnesc cu rutenii (neamuri de-ale lui Eminescu vorbeau ruteneşte; ar fi fost ruteni, sau români rutenizaţi). Misterul originii adăuga, bineînţeles, la forţa mitului; nu scădea românismul lui Eminescu, ci într-un fel îl punea şi mai tare în relief, printr-un efect de contrast. N. Zaharia îi afirma, fără multă discuţie, originea „ruteano-rusească". În anii '30, ipotezele au continuat să circule, şi chiar s-au înmulţit, apărând, printre altele, şi o posibilă ascendenţă armenească. (Până şi principalul dicţionar enciclopedic francez apărut în acei ani, *Larousse du XX*[e] *siècle*, precizează – de unde informaţia? – că poetul aparţinea „unei familii de origine armenească". Spre deosebire de *Enciclopedia britanică*, aceasta identificându-i o obârşie turco-tătară.)

La o asemenea mitologie, „contramitologia" nu poate fi decât puritatea românească absolută, până la ultima picătură de sânge. Fără să fie de felul lui un xenofob, deloc înclinat spre atitudinile extremei drepte, Călinescu ajunge totuşi la interpretări de-a dreptul rasiste; erau în spiritul vremii: „Judecând în lumina însăşi a documentelor şi fără fanatism etnic, putem spune că nici un scriitor român nu-şi poate afirma mai cu putere ca Eminescu puritatea sângelui românesc şi nu-şi poate număra ca el strămoşii moldoveni pe degete, vreme de două veacuri". Asta, în introducerea privitoare la

„strămoşi". Iar în încheiere: „Eminescu era un român verde de tip carpatin, dintre aceia care, trăind în preajma munţilor, mai cu seamă în Ardeal şi Bucovina, sub năvala străinilor, cresc mai vânjoşi şi mai aprigi..."[5]

Bătălia mitologică s-a desfăşurat, nu mai puţin intens, în jurul fondului psihologic şi comportamental al poetului. Să fi fost nebunia, declanşată în 1883, un accident neaşteptat, sau consecinţă a unei predispoziţii genetice? Pentru N. Zaharia, nu exista îndoială: Eminescu a fost un nevrozat, un dezechilibrat. Călinescu combate această teză, trecând personalitatea poetului în registrul complet opus. L-au inspirat şi unele consideraţii ale profesorului său de italiană, Ramiro Ortiz, traducător al lui Eminescu în italieneşte, care îşi însoţea ediţia de poezii, apărută în 1927 la Florenţa, cu un studiu introductiv intitulat *„Eminescu, il poeta rumeno della foresta e della polla"* („Eminescu, poetul român al pădurii şi izvorului"): e imaginea unui „copil al naturii", opusă aceleia de tarat psihic. Căile destinului sunt neaşteptate: specializarea iniţială în literatura italiană l-a apropiat pe Călinescu de Ortiz, şi, prin acesta, de Eminescu, punct de plecare al întregii sale opere ulterioare.

5. G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, op. cit., pp. 14 şi 463.

Așadar, în viziunea criticului, Eminescu este un om întreg, robust, fundamental un țăran, cu nevoi și reacții „primare", în ciuda rafinamentului intelectual. „Dacă sub raportul intelectului, el reprezintă poate cel mai ales individ al vremii sale, din punct de vedere al culturii simțurilor este un preistoric, ce zic, un animal inocent și sănătos, care asemeni armăsarului, își aruncă necurățenia pe iarba ce-o paște." Ceea ce explică și prietenia strânsă cu Ion Creangă, ființă încă și mai „preistorică", pe care Călinescu îl definește cu tandrețe drept „un bivol de geniu". Firește, și erotismul poetului e de aceeași natură, „primară". „Eminescu era un tip sexual veneric, adică stăpânit mereu de obsesia funcțiunii erotice, căutând dragostea, nu femeia... Eminescu nu are mistica transfiguratoare a marilor romantici care-și creează o femeie fictivă, platonică... Pentru Eminescu iubirea este un leagăn de desfătări venerice, o necesitate nu spirituală, dar afectivă, bineînțeles, și fiziologică...", presupunând un „minimum de cerinți carnale".[6] În viziunea lui Călinescu, Hyperion are o latură cât se poate de terestră.

În ce privește nebunia, este vorba, după Călinescu, de un accident biografic, și nu de o falie structurală: consecință, pur și simplu, destul

6. *Ibidem*, pp. 163 și 344–345.

de comună în epocă, a unei infecții venerice (cuvântul „sifilis" e aproape tabu, așa că și Călinescu preferă să se exprime eufemistic). Și în această privință, alegerea autorului e discutabilă, unele voci în epocă, și tot mai multe astăzi (printre medici), considerând neadecvat respectivul diagnostic.[7]

Biografia se încheie pe o foarte înaltă notă mitologică: „Astfel se stinse în al optulea lustru de viață cel mai mare poet pe care l-a ivit și-l va ivi vreodată poate pământul românesc. Ape vor seca în albie și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate, și câte o stea va vesteji pe cer în depărtări, până când acest pământ să-și strângă toate sevele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale".[8] Splendid pasaj, memorabil. Să nu ne întrebăm de unde știe biograful că așa vor sta lucrurile. Ieșit din viață, poetul capătă dimensiuni cosmice, devine veșnic precum Hyperion. Alții

7. Doctorul C. Vlad, în *Mihail Eminescu din punct de vedere psihanalitic*, București, 1933, îi pune poetului diagnosticul de schizoidie, dispoziție constituțională premergătoare schizofreniei (închidere în sine, neadaptarea la realitate). George Potra, în *Mihail Eminescu. Cauzele morții sale*, București, 1934, susține teza unei boli de natură ereditară, grăbită și agravată prin munca intensă și surmenajul cerebral. Ambii autori au primit replici violente din partea lui G. Călinescu.

8. G. Călinescu, op. cit., p. 462.

își luaseră minime precauții. Pentru N. Zaharia, Eminescu se afla incontestabil în fruntea literelor românești, dar era imposibil de precizat dacă și cât timp va rămâne în această poziție privilegiată. Lovinescu era cât pe ce să-l sacrifice în numele „mutației valorilor estetice", apoi, pus în fața evidenței, a căutat argumente pentru a explica rezistența în timp a operei eminesciene. Călinescu însă nu are scrupule de nici un fel. Odată cu el, veșnicia lui Eminescu nu mai pretinde demonstrație, se înțelege de la sine.

Primirea făcută cărții a fost pe măsura forței și originalității ei. Nici un comentariu echilibrat. Pe de o parte, entuziasm deplin, neumbrit nici de cea mai mică rezervă, pe de altă parte, respingere totală, fără drept de apel. Așa se întâmplă, de regulă, când intrăm în mitologie.

Însuși G. Ibrăileanu, figură deja clasică a criticii literare, conduce corul entuziaștilor; vede în cartea lui Călinescu – în fond, cu dreptate – „monumentul cel mai impunător ce s-a ridicat până astăzi lui Eminescu".[9] E impresionat de arta literară a autorului, calitate de altfel incontestabilă (și parcă apăsând pe latura „artistică", se ferește să adâncească chestiunea, mai delicată, a „veridicității"). Pentru Camil Baltazar, e o realizare care „întrece așteptările cele mai

9. *Adevărul literar și artistic*, 16 octombrie 1932.

optimiste".[10] „Un Eminescu inedit", constată Mihail Sebastian, „un suflet de om în contrazicere cu legenda lui de până acum, prea sumbră și prea sumară, redusă toată la «pesimismul» din cărțile de liceu"; „un Eminescu uman, veridic" – și Sebastian reține formula „român verde de tip carpatin".[11] Pentru Pompiliu Constantinescu, „marele merit al d-lui Călinescu este de a fi construit un Eminescu viu și mai ales umanizat".[12]

Un Eminescu însă deloc veridic, potrivit taberei adverse, care îl acuză pe Călinescu de impietate. L-ar fi coborât prea jos pe Eminescu, la un nivel „fiziologic", aproape animalic, și asta printr-o manipulare a surselor, tratate fără discernământ. Poetul ajunge să fie târât prin noroi, până și erotismul eminescian fiind considerat prin unghiul strict al instinctului și dorinței „carnale". Primii care resping această imagine „impură" sunt Leca Morariu și I.E. Torouțiu (în paginile *Buletinului „Mihai Eminescu"*).[13] Nici ideologii legionari nu văd cu ochi buni o

10. *România literară*, 14 mai 1932.
11. *România literară*, 21 mai 1932.
12. *Vremea*, 24 iulie 1932.
13. Leca Morariu, „Eminescu la... Techirghiol (Anti-Călinescu)", extras din *Buletinul „Mihai Eminescu"*, 1932, 31 pp.; I.E. Torouțiu, „Gh. Călinescu: «Viața lui Mihai Eminescu»", în *Pagini de istorie și critică literară*, București, 1936, pp. 145–157.

asemenea „coborâre" a celui pe care-l puneau alături de Zalmoxis și de Căpitan (adică printre „sfinți"). Când legionarii, ajunși la putere în toamna anului 1940, se apucă să „purifice" universitatea, Călinescu e și el o țintă; Dan Botta, poet legionar devenit director al artelor (în Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor) îl caracteriza drept o „canalie", neîntreg la minte și nedemn de a preda literatura română la universitate (era conferențiar la Universitatea din Iași), acuza fiind aceea că a scris „cele mai cumplite abjecțiuni care s-au putut imagina despre Eminescu".[14]

Nu înseamnă că Leca Morariu (pentru a-l menționa pe cel mai competent dintre eminescologii din tabăra adversă) n-ar fi avut partea lui de dreptate. Călinescu, ce e drept, se cam jucase cu sursele. Plăsmuise un Eminescu despre care e imposibil de spus cu exactitate în ce proporție corespundea sau nu personajului real. Despre oamenii care au fost – și despre oameni în genere – nu avem certitudini, ci doar reprezentări. Însă, între interminabilele fișe anoste ale lui Leca Morariu și fascinanta biografie eminesciană, balanța e clar în ce parte avea să atârne. Oricum, Călinescu nu numai că nu a demolat

14. Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Educației Naționale, 1051/1940, ff. 143–151.

mitul, ci l-a consolidat. Mizeriile vieții cotidiene ale poetului puneau și mai bine în evidență, prin contrast, traiectoria mitică – și de-a dreptul mistică – în eternitate (la fel cum coborârea lui Iisus printre oameni a scos și mai mult în relief natura lui dumnezeiască).

Până una-alta, *Viața lui Mihai Eminescu* a dat un impuls considerabil eminescologiei, tocmai prin reacțiile contrastate pe care le-a suscitat. Pe de altă parte, neieșind, desigur – decât poate doar prin interpretare –, în afara datelor reale ale existenței poetului, însă turnându-și subiectul într-o formă romanescă, a pregătit și terenul vieților romanțate, gen încă nepracticat în literatura română, dar care face acum primii pași, aflându-și în Eminescu eroul potrivit.[15]

Cazul cu deosebire interesant este al lui Lovinescu. Criticul – chiar dacă n-a polemizat pe această temă cu confratele mai tânăr – și-a exprimat dezacordul față de reconstituirea călinesciană a personalității lui Eminescu. „D. Călinescu a văzut în Eminescu un răzeș viguros, echilibrat, sănătos, într-un cuvânt, normal, cu satisfacții materiale precise, sangvin și chiar cu exuberanță senzuală, cu o sexualitate robustă

15. Șerban Cioculescu, „Eminescu văzut de romancieri", în *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 7/1936, pp. 172–192.

de rostogolitor de femei, un om implântat în viață și plăcerile ei de tot felul, al cărui dezechilibru de mai târziu n-a pornit din însăși structura lui sufletească, ci dintr-un accident absurd ce i se poate întâmpla oricui. Concepția mea asupra lui Eminescu este însă diametral contrarie, întrucât tragedia vieții poetului e pusă în propriul său suflet și nu în accidentul boalei de la urmă; în orice condiții ar fi trăit, Eminescu ar fi fost sufletește la fel. Omul s-a născut uriaș și incomplet; intemporal, fără priză în realitate, în actualitate, cu un dezechilibru între materie și spirit, indiferent și absent, abstract, imens abstract, ars de pasiuni substanțiale, pendulând între extreme; sub raportul erotic (chestiune importantă nu numai ca amănunt biografic, ci ca una din cheile principale ale operei lui), de o sexualitate neliniștitoare, caracteristică, de o inhibiție evidentă, de o refulare freudiană..."[16]

Pentru a-și demonstra teza, contrazicându-l pe Călinescu, Lovinescu nu găsește soluție mai bună decât să scrie un roman. I-a picat tocmai bine publicarea, în 1933, a amintirilor lui Mite Kremnitz (cumnata nemțoaică a lui Titu Maiorescu) privitoare la mica ei aventură erotică cu Mihai Eminescu. Iată așadar subiectul pe care

16. E. Lovinescu, *Memorii*, III, București, 1937, pp. 233–234.

îl exploatează criticul transformat în romancier: „Romanul meu *Mite* țintește tocmai la elucidarea psihologiei erotice a lui Eminescu pe baza acestor documente noi".[17] N-ar fi fost mai potrivit un studiu „științific" decât o ficțiune, fie ea bazată pe date „reale"? Însă Lovinescu avea veleități de romancier, deși structura lui nu era aceea a scriitorului de ficțiune. Cert este că *Mite* (1934) s-a bucurat de succes. Cum să nu aibă succes un roman de dragoste având-l ca erou tocmai pe Eminescu? Încurajat, Lovinescu a perseverat, abordând și relația poetului cu Veronica Micle, într-un nou roman, intitulat *Bălăuca* (1935), mai puțin apreciat decât cel dintâi. Ar fi urmat să fie o trilogie, dar al treilea volum a rămas nescris.

Subiectul, astfel lansat, nu putea să-i scape lui Cezar Petrescu, romancierul profesionist prin excelență, fabricant de cărți în serie, cu mijloace literare, dacă nu strălucite, în tot cazul decente, și cu mare priză la public. Și el se lansează într-o trilogie: *Luceafărul sau Romanul lui Eminescu*, adunând aproape întreaga existență a poetului, sub titlurile succesive *Luceafărul*, *Nirvana* și *Carmen Saeculare* (1935–1936). Succes de public – ca întotdeauna – garantat, și chiar

17. „Psihologia erotică a lui Eminescu", în *Rampa*, 25 decembrie 1934.

un oarecare succes la critică. Șerban Cioculescu îl găsea mult mai documentat decât Lovinescu (cel din urmă, totuși, un profesionist al istoriei literare!). Și considera ansamblul drept „o viguroasă operă, de strânsă factură și de solidă arhitectură, căreia îi întrevedem frumoasa menire de a răspândi în straturile largi ale publicului chipul veridic al lui Eminescu“[18] („chipul veridic“? care dintre ele?).

Nu aceeași era și părerea lui G. Călinescu, pentru care „viețile romanțate“ – amestec ilegitim și derutant de informație autentică cu pură ficțiune – reprezentau un gen detestabil.[19] Depinde în fond ce căutăm. Istoria, așa cum a fost, sau cum ne place să ne-o imaginăm? Cu precizarea că „așa cum a fost“, în sensul strict al termenului, n-o vom putea restitui niciodată. Amestecăm oricum în ea și ingrediente care nu i-au aparținut. Și *Viața* scrisă de Călinescu, chiar dacă se vrea autentică, nu e întru totul autentică. Vor fi fost împărații romani așa cum îi zugrăvește Tacit? Chiar dacă n-au fost așa, așa au rămas. Nespecialistul știe mai multă istorie a Franței din romanele lui Alexandre Dumas decât din cărțile de istorie (dacă nu cumva,

18. Șerban Cioculescu, op. cit., p. 192.

19. G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, op. cit., pp. 687–689 (considerații asupra „vieților romanțate“, pornind de la romanul lui Cezar Petrescu).

și mai departe de adevăr, doar din filmele inspirate de aceste romane). Pentru cei mai mulți români, Eminescu e de mult un personaj mitologic. Așa că avea tot dreptul la o „viață romanțată“, și chiar la mai multe.

Cezar Petrescu preia multe dintre explicațiile curente. Drama poetului e interpretată – eclectic – atât prin ostilitatea mediului, cât și – în ce privește boala – prin „otrăvirea“ accidentală a sângelui. Dar deasupra tuturor întâmplărilor se simte o prezență, care nu și-ar fi găsit locul într-o biografie de tip academic: este Destinul, cu intermitentele sale semnale neliniștitoare. Astfel, la Döbling, lângă Viena, Eminescu e atras de o prostituată chiar sub zidurile casei de sănătate al cărei pacient va fi peste ani de zile în urma infecției căpătate atunci. Scena e înfățișată într-o tonalitate de-a dreptul fantastică, femeia apărând ca un mesager al Răului: „Se gândea la râsul ei crud, când a întrebat-o cine-i și cum o cheamă. Se gândea la uitătura-i ciudată, când îi măsurase trupul vânjos; la dezmierdarea degetelor uscate, prefirate pe luciul frunții, pe ovalul obrazului. «Ce frumos și tânăr ești tu!» – spunea fără să-l piardă din ochi. Nu te temi de ceasul când mușchii aceștia puternici au să se desprindă de pe oase, nu te temi că sub fruntea aceasta creierul are să se terciuiască? Spunea și râdea și îl trăgea către

dânsa, cu o lăcomie, parcă avea de plătit ceva rău lumii, vieții. Poate că a și avut".

Evident, nimic nu e adevărat. Dar nimic, (dacă acceptăm cauza aceasta a bolii) nici fundamental neadevărat. Ca și sfârșitul, cu o scenă, firește, imaginară, dar care spune esențialul despre om, despre operă și despre mit. E o proiecție a poemului eminescian. Doi tineri alăturați pe o bancă; privesc spre lac, deasupra sclipește luceafărul.

„N-au prins de veste când s-a așezat în capătul de dincolo al băncii un om cu straie întunecate, cu obrazul ghimpos. Acela stă cu spatele la lac, la oglinda prelucie cu luceafărul scânteind ținta înspicată de argint.

Ea șoptește, ușor:

— Dacă ai vrea tu... Pe o asemenea seară aș simți mai bine poemul de-atunci...

El a strâns-o mai tare, tâmplă lângă tâmplă. Îi murmură poemul care e pe buzele tuturor de câțiva ani:

Cobori în jos, luceafăr blând,
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gând
Și viața-mi luminează...

Omul cu straie întunecate, cu obrazul ghimpos, a înălțat fruntea. Îndreaptă urechea. Parcă înțelege ceva. Parcă recunoaște ceva...

— Ce vrea cerșetorul acesta? a întrebat fata. Nu-mi place cum se uită... Hai să plecăm.

Nu. A plecat el. Calcă în bălțile de pe potecă. Iar în ochiurile de apă, la fiecare pas, ca în tot atâtea oglinzi plesnite în țăndări, se sfarmă luceafărul, luceafărul."[20]

Cert este că aceste reconstituiri biografice (Călinescu, Lovinescu, Cezar Petrescu), indiferent de factura fiecăreia, toate fiind și succese de librărie[21], au contribuit laolaltă la actualizarea omului Eminescu și a chinuitei sale existențe. În anii '30, Eminescu e o prezență vie.

Revenim la G. Călinescu. După reconstituirea biografică, panorama operei. *Opera lui Mihai Eminescu*: sunt cinci tomuri, apărute între 1934 și 1936. Din această întinsă investigație, stufoasă și parcă insuficient închegată (după romanesca *Viață*, criticul va fi dorit să demonstreze că e perfect pregătit și pentru cercetarea erudită), două secțiuni sunt de pus în evidență. Mai întâi, foarte detaliata descriere a operei (cu risipă chiar de extrase). Pentru prima dată,

---

20. Cezar Petrescu, *Nirvana*, ediția a II-a, București, f.d., pp. 216–217 și *Carmen Saeculare*, București, f.d., p. 482.

21. În 1939, tirajul primului volum al trilogiei lui Cezar Petrescu atinsese 19.000 de exemplare, foarte aproape de ceea ce însemna în epocă un succes de librărie maxim.

postumele sunt puse laolaltă, pe același plan cu creațiile „definitive", și, prin forța lucrurilor, fiind mai numeroase și acoperind mai multe pagini și o problematică mai amplă, ajung să definească în mai mare măsură proiectul poetic eminescian. De aici, alții vor trage mai târziu concluzii radicale (în favoarea postumelor). Apar cu deosebire înclinarea mitologizantă și „dacismul" poetului, estompate în ceea ce a publicat el însuși. Apoi, secțiunea privitoare la cultura poetului, foarte bine documentată și cu concluzii echilibrate. „Ca poet", Eminescu e „un om foarte cult", fără a avea totuși, într-un domeniu sau altul, o formație completă de specialist. Cunoștințele lui cele mai temeinice se arată a fi în filozofie și în literatura germană (parțial, și în literatura franceză), de asemenea, în economia politică. Călinescu respinge însă cu totul iluzia unui Eminescu bun cunoscător al științelor. „Faza investigatoare a lui Eminescu începe cu puțini ani înaintea bolii și mare parte din notițe sunt chiar din perioada întunecării minții." Cu alte cuvinte, nu intuiții geniale, ci „elucubrații". În ansamblu, „o fire entuziastă de poet diletant în ale științelor, o minte curioasă, cunoștințe temeinice nicidecum". Concluzia definitivă: „Foarte cultivat ca poet, Eminescu n-a putut să fie și n-a fost un *monstrum eruditionis*".[22] În sfârșit, un duș rece pentru unii închinători la altarul mitologiei eminesciene, deși se pare că pentru cei mai îndârjiți nici dușurile reci nu sunt de ajuns.

Nu înseamnă că G. Călinescu s-ar fi dovedit insensibil la dimensiunea mitologică a lui Eminescu (am văzut în biografia poetului cum stau lucrurile sub acest aspect). Doar că, în ce-l privește, poezia îi e de ajuns. Un titlu bine țintit poate avea mai mult efect decât o carte întreagă. „Poetul național", așa se intitulează capitolul ce îi este dedicat în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941). Sintagma nu era nouă, însuși Călinescu o folosise în repetate rânduri. Dar acum capătă autoritate deplină, ca o pecete definitivă. Știm cu toții, chiar fără să-i pronunțăm numele, că „poetul național" e Eminescu, și numai Eminescu. Ceea ce înseamnă nu numai că e cel mai de seamă poet al românilor, dar și că a exprimat ca nimeni altul sufletul românesc, identificându-se de fapt cu acesta. *Istoria* lui Călinescu a devenit o carte fetiș, în ciuda sau chiar datorită adversităților cu care s-a confruntat (mulți critici i-au pus în evidență punctele slabe, regimul Antonescu a

22. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", București, 1935, pp. 20, 25 și 129.

scos-o din librării, regimul comunist a ținut-o multă vreme la „secret“: nimic n-a afectat-o, prestigiul i-a sporit fără încetare). Așa că Eminescu a rămas „poetul național“, dacă însuși Călinescu a spus-o!

Încercarea de a concura *Istoria* călinesciană n-a avut nici pe departe succesul dorit. S-au asociat trei critici și istorici literari de renume: Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu, pentru a scrie, în alt spirit, mai ponderat, mai puțin „personal“, *Istoria literaturii române moderne*. Primul volum (și singurul) a apărut în 1944. Secțiunea privitoare la Junimea – cuprinzându-l și pe Eminescu – i-a revenit lui Tudor Vianu. Fire echilibrată, intelectual cu profil clasic, Vianu renunță la tot ce adăugase spirala mitologică fondului inițial de admirație. Reluând în bună măsură argumentele din propriul său studiu, *Poezia lui Eminescu*, aduce ca principală explicație a „miracolului eminescian“ „întrebuințarea pe care el a știut s-o dea limbii românești. Niciodată graiul nostru n-a răsunat în același fel înainte de Eminescu sau în timpul lui... Din instrumentul lingvistic acordat în acest fel s-a înălțat un cântec tulburător... Eminescu este cel dintâi și a rămas cel mai de seamă poet muzician al literaturii românești. De aceea principala lui contribuție nu trebuie căutată atât în tezaurul de idei și sentimente pe

care a izbutit să le exprime, cât în armonia proprie cântecului său. Impresia care stăruie în noi după lectura poeziilor sale, chiar atunci când nici una din ideile sau imaginile lui nu mai este obiectul unei reprezentări clare, este o impresie muzicală. Ne gândim la Eminescu așa cum cugetăm la Schumann sau Chopin... Seducția eminesciană este tiranică și indiscutabilă. Cititorul eminescian are impresia că nu se poate sustrage farmecului care îl învinge. Poetul lucrează asupra lui cu puterile unui magician“.[23]

Fiindcă ne-am obișnuit cu un Eminescu incomparabil mai complex, interpretarea aceasta poate să pară reducționistă. Să nu fie Eminescu decât un cântec, o melodie obsedantă? S-ar putea însă ca tocmai Vianu să aibă dreptate. Toată mitologia eminesciană s-a înălțat pe celebritatea dintâi, izvorâtă din muzicalitatea obsedantă a versurilor. De la o generație la alta, opera și gândirea poetului s-au încărcat cu semnificații, așa că aproape nu mai observăm punctul de plecare. Dar dacă așa stau lucrurile, această muzică misterioasă, marea forță a poetului, se poate dovedi, nesprijinită suficient de alte argumente, și marea sa vulnerabilitate.

---

23. Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, vol. I, Casa Școalelor, București, 1944; capitolul „Eminescu“, scris de Tudor Vianu, pp. 275 și 278–279.

IX
Comunismul antinațional: de la *Doina* la *Împărat și proletar*

EMINESCU ERA PREA SUS pentru a fi zguduit de un cutremur, fie și de magnitudinea celui declanșat la 23 august 1944. O ușoară și trecătoare umbră de îndoială l-a atins totuși și pe el. Poetul *Doinei* ajunsese să fie socotit drept cel mai pur exponent al naționalismului românesc. Or, de la o zi la alta, naționalismul se devalorizase: din virtute, devenise un soi de păcat. Firește, nu i se putea imputa lui Eminescu faptul de a fi fost pus la un moment dat alături de Corneliu Zelea-Codreanu. Nu i se puteau imputa excesele legionarilor și ale regimului Antonescu. Rămâne însă faptul că dreapta naționalistă se revendicase de la el, și nu fără temei; după cum nici antisemitismul eminescian nu poate fi socotit o himeră. Fără a fi contestat nici un moment, se

simte în jurul lui o oarecare jenă, o anume rezervă. O singură ediție Eminescu – insuficientă în raport cu cererea – are girul oficialității, cea apărută la Editura de Stat în 1946. Altele nu au un destin prea fericit: una dintre ele (a lui Gh. Adamescu) e retrasă din circulație, întrucât cuprindea *Doina*; alta, la Editura Vremea, nici nu mai e difuzată, în urma dispariției editurii; o a treia, în sfârșit, alcătuită de N. Șerban, apare la o „editură-fantomă", și nu se știe ce s-a mai întâmplat cu ea. La 1948, în tot cazul, Eminescu era greu de găsit în librării.[1] O cercetare asupra manualelor școlare editate în 1947 ajunge la concluzia unei „evidente prudențe în privința lui Eminescu"; selecțiile propuse din opera lui sunt limitate, ocolind „cu grijă zona politicului și a naționalului".[2]

Îi sare în ajutor, din primul moment, cine altul decât G. Călinescu. Criticul se așezase prompt la remorca „forțelor democratice" dirijate de

1. Pericle Martinescu, *Odiseea editării „Poeziilor" lui Eminescu în prima sută de ani. 1884–1984*, Ex Ponto, Constanța, 2000. Martinescu constată „un scurt vacuum de câțiva ani – ediția scoasă în 1946 de Editura de Stat n-a mai fost urmată de altele – în care timp vântul nu era prielnic corăbiei eminesciene și când steaua poetului intrase într-o zonă de umbră" (p. 169).

2. Mircea Anghelescu, „Eminescu în manualele școlare", în *„Mihai Eminescu, poet național român"* (ed. Ioana Bot), op. cit., pp. 162–164.

comuniști. Intelectual de prestigiu, cuvântul lui are o anume greutate, și cu atât mai mult când venea vorba de Eminescu, domeniul său de recunoscută competență. Vorbește la mormântul poetului, în ziua de Sfântul Mihai, 8 noiembrie 1945, cu scopul evident de a-l detașa de tot ce însemna ideologie de dreapta, orientându-l, pe cât posibil, spre... extrema cealaltă: „Pentru că umbra lui Eminescu a fost târâtă unde nu-i era locul, s-a născut la câțiva un sentiment de stânjenire neîndreptățit... A slujit până mai deunăzi ca afiș de propagandă politică într-o cauză totalitară și neromânească cu care el nu avea nimic comun". Dimpotrivă, supralicita Călinescu în sens invers, „Eminescu este mai degrabă poetul problemelor de azi": „denunțătorul inegalității sociale", cel care „releva salariul de mizerie al proletarului" și „se înduioșa de soarta cusătoresei cosând noaptea o rochie prost plătită..."[3]

Nici antisemit n-ar fi fost, afirmă tot Călinescu, într-un articol pe tema „Eminescu și iudaismul". În sfârșit, poate c-a fost totuși, într-un anume sens – recunoaște criticul, revenind asupra subiectului –, dar numai într-un anume

3. G. Călinescu, „La o comemorare a lui M. Eminescu" (1945), în G. Călinescu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Editura Junimea, Iași, 1978, p. 135.

sens, totul raportându-se la teoria poetului privitoare la „clasa sterilă"; potrivit acesteia, „evreii prin definiție sunt traficanți", cu alte cuvinte nu muncesc, nu produc, ci doar „precupețesc lucrul străin". Antisemitismul justificat economic ar fi așadar mai puțin antisemitism. Dimpotrivă, apare lăudabil accentul pus de Eminescu pe *muncă*, pe munca productivă: iată un punct de întâlnire cu ideologia comunistă.[4]

Cum se vede, Călinescu schițează profilul unui nou Eminescu. Rămânea ca și factorii de decizie să judece la fel. N-aveau cum să n-o facă; la Eminescu, „brand de țară", cum s-ar spune astăzi, cu mare greutate, oricum nu se putea renunța. Și atunci, încă o dată, vorba lui Iorga, „un nou Eminescu apăru". Încă un nou Eminescu!

În primii ani ai regimului comunist – începând din 1948 –, istoria literaturii române a fost aproape complet rescrisă. Scriitorii mai apropiați în timp, necorespunzători ideologic, au fost pur și simplu dați afară din paginile ei: astfel, Octavian Goga sau Liviu Rebreanu (iar, dintre cei încă în viață, Lucian Blaga și, un timp, Tudor Arghezi). Le-au luat locul nume apărute

4. G. Călinescu, „Eminescu și iudaismul" (1945) și „Eminescu la ordinea zilei" (1945), *ibidem*, pp. 138–141 și 142–144.

din neant, precum Alexandru Sahia sau A. Toma. Clasicii, în schimb, au fost în genere cruțați (adăugându-li-se, e drept, câte un nume „nou", precum poetul-cizmar Dumitru Theodor Neculuță); n-au scăpat însă de cenzură și mai ales de o reinterpretare radicală, până la întoarcerea pe dos a mesajului lor: cazul cel mai flagrant fiind tocmai al lui Eminescu, naționalistul și „reacționarul" Eminescu, care trebuia să capete o cu totul altă înfățișare decât cea cunoscută până atunci.

Articolele politice fiind din pornire eliminate, rămânea să se aranjeze puțin opera poetică. N-a fost chiar atât de complicat. Din clasicul volum de *Poezii* a dispărut *Doina*, complet irecuperabilă, chiar de la primul vers: „De la Nistru pân' la Tisa", reprezentare a României ideale, de care nu trebuia să se mai audă. Nota xenofobă de ansamblu deranja cu atât mai mult cu cât rușii erau nominalizați explicit:

Din Hotin și pân' la Mare
Vin muscalii de-a călare,
De la Mare la Hotin
Mereu calea ne-o ațin.

Așadar, *Doina* eliminată, introduse vreo două postume cu oarecare tentă „proletară" sau de critică socială, și atenția concentrată pe *Împărat și proletar*, singurul poem care, trunchiat (și numai trunchiat), putea lăsa impresia unei apropieri de ideologia comunistă: noul volum Eminescu era gata!

Restul era doar o chestiune de interpretare. Unde nu se poate ajunge cu o interpretare „adecvată"? Exista, de altfel, ca punct de plecare, analiza întreprinsă de Constantin Dobrogeanu-Gherea, cea dintâi prezentare a lui Eminescu ca victimă a societății nedrepte în care a trăit. Intră acum în scenă noii eminescologi, unii dintre ei veniți dinspre cu totul alte orizonturi. Ion Vitner, de pildă, evreu prin origine și dentist ca formație (în ce privește originea evreiască a multora, care nu poate trece neobservată, să precizăm că ponderea evreilor în viața culturală de la începutul anilor '50 corespunde proporției importante pe care intelectualii evrei o aveau, în România interbelică, în mediile de stânga, inclusiv printre comuniști; se adăuga, desigur, și faptul că nu puteau fi bănuiți de șovinism românesc sau de antisemitism!). I. Vitner dă tonul noilor interpretări printr-o broșură publicată în 1949 sub titlul *Influența clasei muncitoare în opera lui Eminescu și Caragiale*. Analiza lui se axează, previzibil, pe *Împărat și proletar*, și doar pe acest text. De ce nu sunt mai multe asemenea, vina nu e a lui Eminescu, ci a celor din jurul lui, mai precis a Junimii: „În comparație

cu restul operei lui, acest poem ne dă posibilitatea să măsurăm cât de puternic a viciat conservatorismul Junimii o conștiință care, la un moment dat, înclina să aparțină și să se dăruiască lumii exploataților, din care făcea parte în mod firesc prin condiția lui umană".[5] Iată cum *Împărat și proletar* devine mai semnificativ decât tot restul operei!

Încă mai ideolog și mai primitiv decât I. Vitner (întotdeauna se poate și mai rău) se arată a fi vechiul activist de partid Nicolae Moraru, devenit la rându-i critic literar. Iată cum vede el actualitatea lui Eminescu: „Burghezia și moșierimea au fost izgonite de la putere. Dar rămâne actuală chemarea lui Eminescu la lupta împotriva asupritorilor, atât cât ei au mai rămas" (evident, aceeași chemare, nu a lui Eminescu, ci a proletarului, din *Împărat și proletar*: „Zdrobiți orânduiala cea crudă și nedreaptă"). Resemnarea lui Eminescu o consideră explicabilă, în vremurile când „monstruoasa coaliție era victorioasă, când regele prusac vindea țara și poporul puterilor străine". Cultul poetului ar fi fost „un cult al mistificării, al uzurpării", în timp ce el era de fapt „al poporului". „Reacțiunea

5. Ion Vitner, *Influența clasei muncitoare în opera lui Eminescu și Caragiale*, Colecția *Contemporanul*, București, 1949, pp. 7–8.

a vrut să fie al ei, să-i servească scopurile". În sfârșit, se lămurește pe deplin și misterul bolii: Eminescu s-a îmbolnăvit din pricina „regimului odios pe care l-a denunțat în opera sa".[6]

În octombrie 1948, poetului i se face o cinste neînchipuită: devine membru post-mortem al Academiei Republicii Populare Române. În sfârșit, ajungea și el academician! Alături de alte umbre, o societate cam amestecată: Caragiale, Creangă, Vlahuță, Dobrogeanu-Gherea, Neculuță, Sahia... La mijlocul lui iunie 1949, Uniunea Scriitorilor se întrunește în ședință festivă pentru a-l comemora cu prilejul a 60 de ani de la moarte; vorbește I. Vitner, eminescologul numărul unu al țării în momentul respectiv.

Terenul era pregătit pentru marea comemorare din anul 1950: 100 de ani de la nașterea poetului. Se dă, în sfârșit, drumul edițiilor Eminescu. Apare volumul de *Poezii*, cu o prefață de Mihai Beniuc (numărul doi în ierarhia poetică a regimului, după A. Toma), într-un tiraj de 15.200 de exemplare, retipărit după câteva luni, cu o prefață parțial schimbată a aceluiași Beniuc, în 10.100 de exemplare. Altă ediție, prefațată

6. N. Moraru, *Studii și eseuri*, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1950: „Mihai Eminescu și timpul său", pp. 247–276; „Adevărata față a lui Eminescu", pp. 277–313.

de Nicolae Moraru, e scoasă în 16.400 de exemplare. Se mai adaugă și o ediție de lux, în 3.150 de exemplare, cu desene de W. Siegfried și planșe în culori de Jules Perahim (cel din urmă, artist notabil al avangardei interbelice, aliniat și el la ideologia anilor '50; mai târziu, avea să părăsească țara). Cum se vede, după o ușoară ezitare, Eminescu inundă literalmente piața! (Noi ediții apar apoi an de an. Tirajul total între 1950 și 1955 se ridică la 300.000 de exemplare.)

Și se apropie momentul centenarului (15 ianuarie 1950). Regimul își pune la lucru întreaga capacitate de mobilizare, capacitate nelimitată, pe măsura unui stat totalitar. La Teatrul CFR-Giulești, se adună muncitorii de la căile ferate (elita elitelor muncitorești, în epocă; principalii lideri ai partidului, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, lucraseră la CFR): „O mare mulțime de muncitori ceferiști din Capitală au sărbătorit centenarul nașterii lui Mihai Eminescu. Printre ei, mulți, foarte mulți membri de partid, muncitori care îl simt și îl știu pe Eminescu al lor, pentru că de atâtea ori, în cadrul manifestărilor politice și culturale organizate de Partid, în ilegalitate ca și acum, au ascultat și au recitat poezii ale lui" (dacă nu v-ați plictisit încă, mai ascultăm ceva din *Împărat și proletar*!). A conferențiat Mihai Beniuc, și au participat și scriitori sovietici și maghiari, veniți special în România cu ocazia evenimentului.[7]

Adunări sărbătorești și la Uniunea Scriitorilor, ca și la Uzinele Vulcan sau la Filatura Română de Bumbac... Se vede că muncitorii se recunoșteau în profilul „muncitoresc" al sărbătoritului.

În preajma zilei de naștere a poetului, ședință publică solemnă a Academiei Republicii Populare Române, cu participarea mai multor lideri ai României comuniste: C.I. Parhon, Petru Groza, Ana Pauker, Vasile Luca... Mihail Sadoveanu vorbește despre „Masele populare în opera lui Mihai Eminescu". Călinescu, și el academician, nu se numără printre vorbitori; neconvențional și imprevizibil, se bucură de onoruri formale, dar e privit cu suspiciune; oricum, nu era utilizabil într-o ocazie atât de solemnă, pretinzând o impecabilă limbă de lemn. În numărul din *Scânteia* care relatează respectiva reuniune apar, printre altele, o poezie a lui Dan Deșliu: *Sfărâmat-am orânduiala cea crudă* (iar *Împărat și proletar*!) și un lung articol scris de I. Vitner, care conține și un angajament puțin cam imprudent: „Nicicând, în Patria noastră socialistă

7. *Scânteia*, 12 ianuarie 1950: „În întâmpinarea centenarului nașterii lui Mihai Eminescu. Mari manifestații în întreaga țară. Festivitatea de la Teatrul CFR-Giulești".

în devenire, un artist nu va mai avea soarta nefericită a lui Mihai Eminescu".[8]

În sfârșit, adunarea cea mare, chiar în ziua de naștere a sărbătoritului (15 ianuarie), la Ateneul Republicii Populare Române. Iarăși, lideri de stat și de partid: Groza, Pauker, Chișinevschi, iarăși un discurs al lui Sadoveanu (banal, ca întotdeauna), și, la rând, discursurile scriitorilor din țările „prietene".[9] Participant la festivitate, scriitorul Pericle Martinescu a lăsat, în jurnalul său, câteva pagini savuroase despre un eveniment, formal consacrat lui Eminescu, dar în fapt repetând până la saturație sloganuri comuniste fără nici o legătură cu poetul. Ce spunea de pildă delegatul sovietic: „Odiosul regim capitalist asuprește jumătate din planeta noastră. Urez scriitorilor de azi din Republica Populară Română ca, luând pildă de la Eminescu, să demaște cu aceeași ascuțime în fața poporului planurile mârșave ale domnilor imperialiști [„probabil ruși, fiindcă pe ei îi atacase Eminescu", comentează Martinescu], cărora nu le este pe plac că poporul român, prieten cu marea Uniune Sovietică, cu marea Republică Populară Chineză și cu celelalte țări de democrație populară își construiește o viață fericită".

8. *Scânteia*, 15 ianuarie 1950.
9. *Scânteia*, 17 ianuarie 1950.

La fel de interesant pentru o comemorare Eminescu e și finalul intervenției delegatului maghiar: „Trăiască lagărul luptei pentru pace, care călește prieteniile! Trăiască măreața Uniune a Republicilor Socialiste Sovietice, care stă în fruntea luptei pentru pace și pentru o cultură adevărată!"

La recepția care a urmat, Pericle Martinescu a avut plăcerea să stea de vorbă cu Cezar Petrescu, scriitor arhicunoscut, care se dăduse și el cu regimul. Autorul *Romanului lui Eminescu*, aparent jenat de a fi văzut la o asemenea comemorare, „nu ezita nici o clipă să declare că el e un «domn» și că se află aici «adus cu forța» de Zaharia Stancu" (președintele Uniunii Scriitorilor).[10]

Nu doar comuniștii au celebrat centenarul lui Eminescu, ci și anticomuniștii de toate nuanțele ideologice, refugiați în Occident. În timp ce primii căutau să-și legitimeze prin Eminescu recent instauratul regim, ceilalți, tot prin el, își justificau rezistența față de regim, în numele spiritului național românesc, întruchipat de poet. Eminescu părea simbolul potrivit în jurul căruia se putea strânge o emigrație nu numai dispersată geografic, dar mai ales dezbinată

10. Pericle Martinescu, *7 ani cât 70. Pagini de jurnal (1948–1954)*, Editura Vitruviu, București, 1997, pp. 107–112 (însemnarea din 15 ianuarie 1950).

ideologic și măcinată de simpatii și antipatii personale sau de grup. Mircea Eliade – care, stabilit în Franța, lăsase cu totul în urmă episodul său legionar, dorind să-l facă uitat – s-a numărat printre militanții pentru unificarea politică a emigrației, susținând, în plan cultural, acțiunea politică întreprinsă de generalul Nicolae Rădescu, sub conducerea căruia s-a înființat în 1948 Comitetul Național Român. Tot în 1948, Eliade pune bazele Asociației culturale „Mihai Eminescu", și în același an, împreună cu latinistul N.I. Herescu (fost profesor la Universitatea din București), începe să editeze revista *Luceafărul*. Nu mai e nevoie de comentarii: „Mihai Eminescu", „Luceafărul"... În 1949, *Biblioteca română* din Frankfurt – concurând cu mijloace mult mai modeste edițiile care se pregăteau în România – editează o selecție din poeziile lui Eminescu, volum prefațat de Mircea Eliade, în sensul identității între poet și țară și a regăsirii, prin el, a României pierdute: „Pentru noi, Eminescu nu e numai cel mai mare poet al nostru și cel mai strălucit geniu pe care l-au zămislit pământul, apele și cerul românesc. El este, într-un anumit fel, întruparea însăși a acestui cer și a acestui pământ, cu toate frumusețile, durerile și nădejdiile crescute din ele. Noi, cei de aici, rupți de pământ și de neam, regăsim în el tot ce-am lăsat în urmă, de la văzduhul munților noștri și de la melancolia mării noastre, până la cerul nopții românești și teiul înflorit al copilăriei noastre. Recitindu-l pe Eminescu, ne reîntoarcem, ca într-un dulce somn, la noi acasă".[11]

Tot acum, Mircea Eliade își publică, în gazeta *Uniunea română* (editată de Uniunea democrată a românilor liberi, prezidată de generalul Rădescu), textul unei conferințe, sub titlul simplu: „Eminescu". Un scurt pasaj: „Petrolul și aurul nostru pot, într-o zi, seca. Grâul nostru poate fi făcut să crească și aiurea. Și s-ar putea ca într-o zi, nu prea îndepărtată, strategia mondială să sufere asemenea modificări, încât poziția noastră de popor de graniță să-și piardă însemnătatea pe care o are de un secol încoace; cu alte cuvinte, România să-și piardă pentru totdeauna orice șansă de a mai juca un rol activ în istoria universală. Toate acestea s-ar putea întâmpla. Un singur lucru nu se mai poate întâmpla: dispariția poemelor lui Eminescu. Și, cât timp va exista, undeva prin lume, un singur exemplar din poeziile lui Eminescu, identitatea neamului nostru este salvată".[12] Nu e

---

11. Mircea Eliade, *Împotriva deznădejdii. Publicistica exilului* (ed. Mircea Handoca), Humanitas, București, 1992: „Cuvânt înainte" (datat, Paris, septembrie 1949), p. 55.

12. *Ibidem*, „Eminescu", p. 57.

totuși prea mult? Eliade se agață de Eminescu, cu disperarea celui care și-a pierdut țara.

Din păcate, numărul 3 al revistei *Luceafărul*, consacrat poetului național, care trebuia să apară în 1950, n-a mai putut fi tipărit: din lipsă de fonduri.

Tot acum se gândește la Eminescu și Carol II, fostul rege al României, în exilul său din Portugalia. Se vede că, în lupta pentru România (Carol având o dispută de legitimitate cu propriul său fiu, regele Mihai), Eminescu apare ca un atù demn de luat în considerare. Vineri, 18 noiembrie 1949, notă de jurnal: „Mă gândisem, sau mai bine zis Duduia [Elena Lupescu, cu care între timp Carol se căsătorise] s-a gândit, să organizez o comemorare a lui Eminescu, cu prilejul centenarului nașterii sale. L-am rugat pe Buescu să se ocupe și s-o facem cu toată seriozitatea, în cadrul Universității Lisabona; am întâmpinat însă un refuz, sub cuvânt că s-a declinat o propunere similară pentru Petőfi. Ar fi totuși o deosebire: Eminescu era un poet latin, iar celălalt, nu“.[13]

Victor Buescu fusese în timpul războiului lector de limba română la Universitatea din Lisa-

13. Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II (1949–1951), Editura Curtea Veche, București, 2002, p. 139.

bona, unde rămăsese, cu aceeași specialitate, și după revocarea sa. Carol s-a simțit păcălit, odată ce – notează el pe 18 ianuarie 1950 – „comemorarea tot s-a făcut, tocmai în ziua centenarului, și Buescu a ținut, la Universitatea din Lisabona, o conferință asupra marelui scriitor“. Explicația, rezultată în urma unei convorbiri cu Buescu: „ideea ca eu să prezidez o astfel de manifestație nu plăcea autorităților universitare de aici“.[14]

În sfârșit, și legionarii l-au comemorat pe Eminescu al lor. Constantin Papanace, unul dintre fruntașii mișcării, a publicat la Roma, în editura proprie, textul inițial al unei conferințe sub titlul *Eminescu, un mare precursor al legionarismului românesc*. Titlul spune totul: e, prin Eminescu, o justificare a legionarismului care apare astfel adânc înrădăcinat în solul țării. Profet, Eminescu ar fi vestit și venirea Căpitanului, întocmai sfântului Ioan Botezătorul, anunțându-l pe Hristos![15]

Să revenim în țară. Aici, evenimentul „poetic“ cel mai însemnat, după comemorarea lui Eminescu, avea să fie sărbătorirea lui A. Toma, la împlinirea vârstei de 75 de ani. Nu trecuse

14. *Ibidem*, pp. 161 și 164.
15. O nouă ediție: Constantin Papanace, *Eminescu, un mare precursor al legionarismului românesc*, Editura Fundației „Buna Vestire“, București, 1995.

decât o lună de la omagierea celui dintâi, conturându-se în felul acesta – ceea ce se și urmărea – imaginea unei „proximități“ între cei doi poeți. Noul regim avea nevoie nu numai de clasici dispăruți, ci și de mari scriitori în viață, care să ilustreze concret și convingător virtuțile literaturii „realist-socialiste“. În proză, nici n-a trebuit să fie căutat, s-a oferit el însuși: Mihail Sadoveanu, într-adevăr un prozator de prim rang, deși nu prin ce avea să mai scrie, ci prin ceea ce scrisese deja. În poezie alegerea a căzut asupra lui A. Toma, versificator neînsemnat, dar înzestrat cu câteva calități prețioase în epocă: origine evreiască, apropiere de o viață de mișcarea socialistă și comunistă (dacă nu el, cel puțin fiul său, Sorin Toma, fiind un autentic activist comunist; tot Sorin Toma îl executase (literar) în 1948 pe Arghezi, eliberând soclul, s-ar zice, pentru monumentul tatălui), iar în ce privește arta poetică, înclinarea spre o poezie melodioasă (cu reminiscențe eminesciene), limpede, de-a dreptul didactică, așa cum se dorea...[16]

Se vede că Toma ajunsese să-și ia și el în serios rolul de „nou Eminescu“, pastișându-l fără jenă pe ilustrul înaintaș. Dacă versurile căutau

16. Lucian Boia, „Un nou Eminescu: A. Toma“, în *Miturile comunismului românesc* (ed. Lucian Boia), Editura Nemira, București, 1998, pp. 71–81.

să fie cât mai eminesciene, conținutul lor era, firește, mai „avansat“: deziluziei poetului strivit de regimul burghezo-moșieresc îi lua locul optimismul revoluționar. Cine știe, poate așa s-ar fi exprimat și Eminescu, dacă ar fi trăit în comunism:

Eminescu:
Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge
Vânturile, valurile?

Toma:
Câte sute de catarge
Dârze lasă malurile
Multe sunt ce nu le-or sparge
Vânturile, valurile.

Duc belșug, solii de viață
Și străbat pământurile,
Ști-vor înfrunta prin ceață
Valurile, vânturile.

Eminescu:
Vreme trece, vreme vine
Toate-s vechi și nouă toate,
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate.

Nu spera și nu ai teamă,
Ce e val, ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă
Tu rămâi la toate rece.

Toma:
Mergi spre vremea care vine
Crezi în om; ce vrea, el poate;
Ce e rău tu schimbă-n bine,
Faur vieții te socoate;
Speră, luptă fără teamă
Fapta nu e val ce trece;
Frați de-ndeamnă, frați de cheamă
Cum poți sta-mpietrit și rece?

Apropierea Eminescu–Toma fiind la ordinea zilei, până și G. Călinescu, căruia i-a revenit onoarea să pronunțe la Academie elogiul sărbătoritului, insistă pe această paralelă (probabil, în sinea lui, amuzându-se copios): „Eminescu zice sceptic... Dumneata răspunzi cu optimism... Pentru Eminescu, vântul era un agent distrugător... Pentru dumneata, vântul este o forță a naturii ce nu sparge neapărat pânzele dârze și trainice".

Gloria lui A. Toma s-a dovedit de scurtă durată. Dispărut în 1954, a căzut repede în uitare. Spre deosebire de Eminescu, n-a avut parte și de un destin postum (deși, iată, încă mai vorbim despre el!).

Ce învățau despre Eminescu tinerii, prima generație formată în comunism? Iată manualul școlar pentru clasa a VII-a, ediția din 1953. Patru pagini. „Cel mai mare poet al poporului nostru." Copil fiind, „vine în contact direct cu poporul, îi vede necazurile în care se zbate și ascultă din gura bătrânilor țărani durerea celor mulți". „În anii de școală, departe de familie, constrâns de lipsuri materiale, Eminescu luptă cu greutățile vieții." „Viața de lipsuri îl obligă să muncească de timpuriu pentru a-și câștiga existența." „Eminescu a trăit și a scris în condiții deosebit de grele, într-o societate care nu acorda nici o prețuire și nici un sprijin oamenilor științei și ai artei. El a fost, fără întrerupere, victima nemiloasei exploatări burghezo-moșierești." „El nu rămâne străin față de mișcarea înnoitoare a proletariatului. Poetul suferă alături de muncitori și de țărani." „Față de societatea burghezo-moșierească, Eminescu ia atitudine critică." „Eminescu a iubit poporul." „Datorită existenței grele pe care a dus-o, în unele poezii ale lui Eminescu străbat accente de melancolie, de deznădejde." „Critica burgheză a falsificat cu bună știință opera marelui nostru poet, ocolind cu grijă interesată accentele de revoltă din poezia sa, aspectele progresiste ale operei sale." „Abia astăzi, în regimul de democrație populară opera lui Eminescu este cercetată în spirit

științific, pusă în valoare și redată poporului ca un bun prețios al său."[17]

Mai rău de atât nu putea fi. Așa că, pornind de aici, aproape inevitabil s-a mers spre „mai bine". De pe la mijlocul anilor '50, atmosfera culturală pare a se mai limpezi, încetul cu încetul. Foarte „cu încetul". Dispare Toma, revine Arghezi, vor reveni și Rebreanu, și Goga... Interpretările încep să capete un dram de libertate, detașându-se cât de cât de modelul Vitner-Moraru. Călinescu reușește să-și republice, în revista Institutului de Istorie și Teorie Literară, pe care îl conducea, capitole din *Opera lui Mihai Eminescu*. În jurul anului 1950, ideea de a tipări așa ceva ar fi părut o glumă (nu tocmai apreciată). E drept, criticul mai adaugă câte o notă pentru a îndrepta explicațiile anterioare; ne lămurim astfel cum stau lucrurile cu *Luceafărul*: „...gândul intim al poetului... nu putea fi decât acesta: omul de talent nu găsește înțelegere din partea burgheziei, femeia burgheză nu-i aptă să urmeze un creator".[18] Și noi care-o credeam pe Cătălina aristocrată („din rude mari, împărătești...").

17. *Limba română*, manual pentru clasa a VII-a, București, 1953: „Mihai Eminescu", pp. 102–105.

18. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, op. cit., vol. II, 1970, p. 103 (nota).

Viața lui Mihai Eminescu, revăzută și îndreptată pe alocuri („prin părțile esențiale"), n-a putut să reapară decât în 1964; iar *Opera lui Mihai Eminescu*, radical restructurată, a avut de așteptat până în 1969–1970.

Dacă punem față-n față primele trei ediții (1932–1938) ale *Vieții lui Mihai Eminescu*, cu ediția a IV-a din 1964, avem prilejul să ne desfătăm constatând performanțele cenzurii (sau ale autocenzurii).[19] Câteva exemple. Acolo unde Eminescu, răspunzând lui N. Xenopol, afirmă că printre strămoșii lui nu se află (precum în cazul lui Xenopol) „jidani, greci ori păzitori de temniță", rămân doar „păzitorii de temniță", și dispar „jidanii" și „grecii". „Puritatea sângelui românesc" devine „însușirea de poet ce aparține poporului român". „Român verde de tip carpatin" rămâne doar „român de tip carpatin", fără „verde" (cuvânt cu semnificație rasială în sintagma „român verde", dar mai ales culoarea simbolică a legionarilor: verdele a avut în comunism conotații suspecte!). „Sufletul românesc, după o lungă călătorie prin civilizația străină, vrea să ia conștiință de sine" ajunge „poporul românesc, după o lungă robie dinăuntru și din afară, a luat conștiință de sine". Deformare considerabilă,

19. O comparație detaliată, la Ioana Bot, op. cit., pp. 96–97.

ca și atunci când se înlocuiește „a fost un mistic naționalist“ cu „a fost un patriot înflăcărat și un denunțător al mizeriei muncitorului rural, industrial și intelectual“.

Ciudat se traducea în comunism din românește în românește!

X

Comunismul naționalist: de la *Împărat și proletar* la *Doina*

INTERPRETĂRILE EMINESCIENE intră într-o nouă fază, odată cu reorientările ideologice ale comunismului românesc. Momentul oficial al cotiturii e ilustrat de faimoasa *Declarație* din aprilie 1964 a Partidului Muncitoresc Român. Comuniștii români și statul român își afirmă acum explicit independența față de Moscova. La scurt timp, deținuții politici sunt eliberați, semn că epoca terorii se încheiase. Aparent, se deschidea un drum nou, presărat cu speranțe; n-a fost însă, în cele din urmă, decât o teribilă fundătură. Cu greu au înțeles oamenii că nu vopsirea în alte culori a comunismului era soluția, ci renunțarea la o utopie care, ca orice utopie, n-avea cum să fie „reformată“.

„Liberalizare"? Cuvântul ar putea fi folosit, cu toate rezervele de rigoare, doar în contrast cu teroarea anterioară de tip stalinist. Incontestabil că românii sunt mai liberi în 1970 decât în 1950, dar o asemenea comparație e de la bun început derizorie. Destinderea intelectuală merge împreună cu un proces de „românizare" a regimului și de afirmare a „naționalismului" românesc (naționalism care nu-și spune numele, cuvântul având o încărcătură pronunțat negativă în ideologia comunistă originară). Trecerea a fost de 180 de grade de la „internaționalismul" (moscovit și antinațional) al anilor '50, la naționalismul (an de an, tot mai intens) al epocii Ceaușescu. Principala „libertate" recăpătată de români a fost tocmai aceea de a redeveni naționaliști, și multora, inclusiv celor din vechea generație, aceasta li s-a părut a fi chiar o libertate autentică, odată ce puteai spune fără grijă lucruri care te-ar fi trimis la închisoare cu câțiva ani înainte.

În acest context, Eminescu revine, în multe privințe, la vechea lui imagine: aceea de exponent genial al fondului național românesc. Mult mai aproape de interpretările anilor '30 decât de reconsiderarea poetului în primii ani de comunism. Acum, lupta de clasă nu se mai află la ordinea zilei. Cuvântul de ordine devine „unitatea întregului popor". Unitate, în jurul partidului, se înțelege. Și mai ales în jurul „conducătorului iubit", Nicolae Ceaușescu.

Reeditările eminesciene sunt de altfel nenumărate. Se adună, volum după volum, cam tot ce scriseră mai semnificativ despre poetul național criticii interbelici: G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, Mihail Dragomirescu, D. Caracostea, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu...[1] Uneori apar în noile ediții și faimoasele puncte de suspensie, în locul frazelor sau cuvintelor eliminate. În mod ironic – în plin naționalism comunist! –, cel mai puțin convenabile erau tocmai expresiile explicit naționaliste („să nu vorbești de funie în casa spânzuratului", zice înțelepciunea poporului). Ferindu-se de ideile străine propriei

1. O listă – incompletă – de reeditări: G. Ibrăileanu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Junimea, Iași, 1974; D. Caracostea, *Studii eminesciene*, Minerva, București, 1975; Mihail Dragomirescu, *Mihai Eminescu*, Junimea, Iași, 1976; G. Călinescu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Junimea, Iași, 1978; D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu*, Junimea, Iași, 1980; G. Bogdan-Duică, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Junimea, Iași, 1981; N. Iorga, *Eminescu*, Junimea, Iași, 1981; Perpessicius, *Eminesciana*, Junimea, Iași, 1983; E. Lovinescu, *Mihai Eminescu*, Junimea, Iași, 1984; Șerban Cioculescu, *Eminesciana*, Minerva, București, 1985; Pompiliu Constantinescu, *O catedră Eminescu*, Junimea, Iași, 1987; Vladimir Streinu, *Eminescu*, Junimea, Iași, 1989.

ideologii, regimul se temea și mai tare de simplele cuvinte (forța de penetrare a unui cuvânt fiind adesea mai mare decât a unui text întreg). Puteai fi naționalist, chiar xenofob și antisemit, dar ajungea să fii, de ce s-o mai și spui? Eminescu nu trebuia criticat (bineînțeles, nici lăudat) pentru asemenea atitudini; nu era nimic de comentat, iar dacă unii o făcuseră, afirmațiile lor trebuiau ignorate.

Așa, de pildă, capitolul despre Eminescu din *Istoria civilizației române moderne* a lui E. Lovinescu: în noua ediție din 1972 e scos un întreg pasaj privitor la opiniile poetului despre evrei, fraze precum „xenofobia lui a început prin ura împotriva evreilor, nu pe motive de rasă sau de religie, ci pe motive economice și naționale" sau „evreii sunt, în concepția lui Eminescu, o primejdie națională". La fel, eliminată, și caracterizarea de ansamblu a xenofobiei eminesciene din fraza: „evoluționismul lui Eminescu a devenit repede un tradiționalism reacționar, cu toate atributele lui de misticism național, de misticism țărănesc și de xenofobie", a rămas doar „evoluționismul lui Eminescu a devenit repede un tradiționalism, cu toate atributele lui"[2] (nu se mai zice care atribute!).

2. De comparat, E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, vol. II, 1925, pp. 131–153 cu *Istoria civilizației române moderne*, București, 1972, pp. 298–305.

Lui Mircea Eliade i se publică, în 1987, în versiune românească, eseul său portughez, din 1942, *Eminescu – poetul rasei române*. Titlul e însă „ușor" modificat în *Eminescu – poetul neamului român*. „Integritate rasială", expresia rămâne în text, dar trimite la o notă, cu explicația că autorul are de fapt în vedere „integritatea națională a națiunii", expresie pleonastică, lipsită de sens. Și încă o notă la afirmația că Eminescu e creatorul „doctrinei naționaliste românești"; nu se spune „doctrină naționalistă", i se explică lui Mircea Eliade, ci „doctrină națională"![3]

Timp de un sfert de veac s-au adunat nenumărate contribuții privitoare la viața și la opera poetului. Tonul lor general, cu puține excepții, e foarte asemănător. Nimeni nu mai e ca Eminescu. Iar Eminescu suntem noi. E sinteza desăvârșită a tot ce a produs neamul românesc. Precum în ultracunoscuta poezie pe care i-a închinat-o Marin Sorescu:

> Și pentru că toate acestea
> Trebuiau să poarte un nume,
> Un singur nume,
> Li s-a spus
> Eminescu.

3. Mircea Eliade, *Despre Eminescu și Hasdeu* (ed. Mircea Handoca), Editura Junimea, Iași, 1987, pp. 41–42.

O carte care să-l relativizeze sau să-l coboare pe Eminescu n-ar fi fost de conceput. Cel mai departe, în raport cu norma, merge Ion Negoițescu, criticul care, la câțiva ani după ce ieșise din închisoare, publică, în 1968, o carte pregătită încă din anii '50 într-o primă versiune: *Poezia lui Eminescu*. Negoițescu pornește de unde lăsase lucrurile Călinescu, atunci când pusese postumele eminesciene pe același plan cu poeziile publicate de poet, lăsând chiar să se înțeleagă că ar putea fi mai interesante decât acestea. Acum, e un pas mai departe, un pas considerabil. După Negoițescu, postumele sunt mai valoroase decât creațiile „finite", ele relevând un Eminescu „plutonic": vulcanic, efervescent, vizionar, făuritor îndrăzneț de mituri ale începuturilor, în comparație cu care pălește poetul „neptunic", oarecum convențional, autor al versurilor sentimentale, meticulos cizelate. Nu era o diminuare a lui Eminescu, dimpotrivă, ci așezarea lui pe un alt plan decât cel al receptării curente. Acceptabilă sau nu, teza lui Negoițescu – aprig criticată la apariția cărții – e probabil contribuția cea mai îndrăzneață care a fost adusă vreodată în interpretarea lui Eminescu. Criticul a perseverat și după ce, în anii '80, a reușit să plece din țară, stabilindu-se în Germania. Într-o *Istorie a literaturii române* (publicată în 1991), consemna doar în treacăt opera „vizibilă" a lui

Eminescu, tratând în schimb pe larg postumele „plutonice".[4] Iarăși, „un nou Eminescu". Deocamdată, neomologat.

Cu excepția lui Negoițescu, ceilalți eminescologi se așază în perimetrul convențional, fără îndrăzneli nemaipomenite. Constantin Noica rămâne probabil cel mai interesat dintre ei. Filozoful și-a adunat mai multe articole, punându-le sub titlul *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, volum apărut în 1975. Reia, fără complexe, și oarecum imprudent, o temă mai veche (aceea a unui Eminescu interesat de toate și competent în toate), pe care Călinescu o rezolvase în termeni echilibrați, considerându-l pe poet foarte cultivat, dar departe de a fi fost un „monstru al erudiției". Nici Noica nu e atât de naiv încât să-și închipuie că Eminescu le știa pe toate. Recunoaște chiar că știa foarte puțin, în raport cu tot ce e de știut. Grandoarea lui Eminescu, după Noica, nu stă însă în ceea ce știa, ci în aspirația lui de a ști, în setea lui nețărmurită de cunoaștere: „Nu știa, așadar, bine grecește. Greșea în câte o ciornă de scrisoare către Veronica Micle, în limba franceză, cum îi plăcea uneori să scrie. Nu știa slavonă, și atunci copia conștiincios un întreg tratat

4. I. Negoițescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, București, 1991, pp. 106–111.

de gramatică slavonă. Firește că nu știa chineză, dar desena câteva litere chinezești, așa cum desena litere arabe. Pe de altă parte, câte lucruri nu-i sunt necunoscute în materie de științe! Conspectează un tratat de astronomie, într-un caiet, într-altul dă întreaga traducere a unui studiu de chimie, se interesează de fizică, și ia sârguincios notițe despre căldură și electricitate. Apoi pe pagini întregi găsești însemnări de istorie, de economie, de filozofie și filologie. Câte îi rămân neștiute chiar în materie de cultură umanistă!"[5]

Argumentația, cum se vede, complet întoarsă, dar conducând spre aceeași concluzie a excepționalității eminesciene: Eminescu e exemplar nu fiindcă ar fi știut tot, ci fiindcă „a trăit cu suferința de a nu fi știut tot". În fața lui, ne cuprinde rușinea. „E rușinea față de omul acesta și de râvna lui; și e rușinea de a nu ști tot. Căci într-adevăr ce suntem și ce știm ca oameni de cultură, oricare? Fiecare știe câte ceva, unul verbele neregulate grecești, altul un capitol de istorie, după cum cineva știe ce încape într-un domeniu restrâns al chimiei sau un altul ce este într-un colț din istoria filozofiei ori istoria științelor. Fiecare știe foarte bine lucrurile acelea, dar nu resimte suferința de-a nu ști tot."[6]

5. Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, Humanitas, București, 2014, pp. 116–117.

Aspirația spre totalitate așadar, și nu imposibila atingere a ei, îl face pe Eminescu demn de admirație, îl face să fie *altfel*. Demonstrație abilă, și, în felul ei, acceptabilă. Titlul îmbie totuși la mitologie și încă la una foarte înaltă: *omul deplin* al culturii românești. Încolțește și o îndoială (formulată deja de Călinescu): aspirația aceasta spre absolut, chiar pentru aflarea unor lucruri care îi rămâneau interzise, din pricina lipsei totale de pregătire și de mijloace (fizica sau limba chineză!), nu a fost oare și un simptom al dezechilibrului mintal? (fiindcă, vrem, nu vrem, ajungem și la momentul 1883). Depinde, ca în toate, pe ce față citim lucrurile.

Pe cine să mai amintim? Neapărat pe Zoe Dumitrescu-Bușulenga, cu studii și volume care se înșiră unele după altele, nu fără erudiție, dar și cu o „uscăciune" care până la urmă exprimă doar locuri comune. Cum e să afirmi că Eminescu a avut misiunea de „a ști și de a reprezenta adevărul integral al unei istorii și al unui spirit" sau că a îmbinat „orizontul culturii noastre cu orizontul valorilor general umane"?[7]

6. *Ibidem*, p. 117.
7. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Eminescu. Viață, creație, cultură*, Editura Eminescu, București, 1989, pp. 7 și 513.

Mai interesant e Edgar Papu, cel puțin pentru demersul nostru mitologic. Și Papu vine de departe, din interbelic, dar regăsește un cadru asemănător în exaltările naționale ale epocii Ceaușescu. E inițiatorul binecunoscut al curentului protocronist, potrivit căruia românii, departe de a fi fost simpli imitatori (cum credea cândva Lovinescu), s-ar fi afirmat, în varii domenii, ca deschizători de drumuri. Cum se verifică teza în cazul lui Eminescu? Se verifică, bineînțeles, și chiar cu asupra de măsură (a se vedea volumele *Poezia lui Eminescu*, 1971 și *Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc*, 1977). E fals, susține Papu, că poetul ar fi fost un „romantic întârziat". Mai întâi, „el îi lasă în urmă pe toți poeții romantici prin *titanismul* său" și „se arată a fi mai mare decât toți prin motivul geniului ce trăiește suferind izolat, într-o regiune de altitudine deasupra tuturor"; în același timp însă, „Eminescu nu este numai un romantic, ci se mai afirmă și ca unul din marii precursori ai «poeziei moderne»". Ce-i drept, cronologic privind lucrurile, printre romantici nu e cel dintâi; dar să nu ne întristăm, cap de serie, și aici, e tot un român, și anume Dimitrie Cantemir, care, „prin *Istoria ieroglifică*, anticipă întregul romantism european".[8]

8. Edgar Papu, *Din clasicii noștri. Contribuții la ideea unui protocronism românesc*, Editura Eminescu, București, 1977, pp. 90–91.

Mai aflăm de la Papu că „*Oda (în metru antic)* rămâne pe plan mondial poate prima valoroasă piesă lirică a existențialismului"[9] (și cu cât timp înainte!). Și toate astea (plus altele pe care nu le mai detaliem), în condițiile în care Eminescu a dispărut la o vârstă când Dante, Shakespeare sau Goethe abia făceau primii pași. Superioritatea poetului român apare astfel în toată strălucirea. De aici, trecem ușor la superioritatea generală a României. România „dă exemplul unei țări mici, dar al unui spirit mare, care a învins «imposibilul». Este încununarea unei calități de totdeauna a poporului român".[10] Să o numim „geniul Carpaților"?

Nici George Munteanu, profesor la Universitatea din București, nu se lasă mai prejos. Debutează în eminescologie cu cartea intitulată *Hyperion. Viața lui Eminescu*, amestec de informație autentică și considerații mitologice. Încheierea e halucinantă. Caracteristică poporului român, firește și lui Eminescu, ar fi „omenia" (acest cuvânt intraductibil, atât de plin de sensuri, încât sună a gol). Autorul înțelege să aprofundeze conceptul: „e în felul românilor să nu le rămână străin nimic din ce-i omenesc". S-ar zice că ceilalți ar avea în mai mică măsură

9. Edgar Papu, *Poezia lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1971, p. 201.
10. Edgar Papu, *Din clasicii noștri*, op. cit., p. 198.

trăsături și preocupări omenești. Și mai apare ceva, în completarea acestei idei: geniul „sintetizator" al lui Eminescu, căruia „i-a fost dat să se ivească într-o națiune prin definiție «sintetizatoare»". Precizări: „Suntem o națiune eminamente sintetizatoare și – printre națiunile de aceeași structură – oferim lumii o ecuație inedită: sinteza aceasta e una a ființei întregi, situată sub semnul unui «dor nemărginit»".[11]

„Beție de cuvinte", ar fi zis Maiorescu. E chiar mai rău: „beție de idei", genul de discurs care arată cât de tare a pervertit comunismul judecata românilor.

În anii următori, G. Munteanu a perseverat, aspirând să definească „eminescianismul" ca trăsătură fundamentală a poporului român. E, dacă înțeleg bine – căci nu e ușor de înțeles –, înglobând și atât de românescul dor, un mod de a fi care ne singularizează printre popoare. Să ne delectăm cu un pasaj:

„Ca mit al cunoașterii cu multiple rădăcini mai vechi și mai noi, *Luceafărul* constituie monumentul cel mai reprezentativ al puterii de creație a poporului nostru în ordinea spirituală. Prin el, prin cunoașterea «hyperionică» pe care o iradiază, s-a învederat mai bine capacitatea

11. George Munteanu, *Hyperion 1. Viața lui Eminescu*, Editura Univers, București, 1973, pp. 364–365.

românească de a integra într-o sinteză profund originală, îndrăzneață fără ostentație, generoasă fără trufie, o spiritualitate ce-și păstrează identitatea, cu toate că istoria îi inoculează sempitern cele ce vin la noi, întretăindu-se, din toate punctele cardinale: germeni de cultură, întrebări, indecizii, sugestii de soluționare a marilor probleme – destule din acestea cu imense ambiții de expansiune și prozelitism".[12]

Trebuie să recunoaștem: avem nenumărate calități. Și e bine că autorul nu pierde nici ocazia de a-i admonesta pe ceilalți, cu veșnicele lor pretenții de a interveni în treburile noastre.

Merită să aruncăm o privire și spre Geo Bogza, care, după ce, în tinerețea lui avangardistă, îl tratase pe Eminescu cu bunăvoință, dar nu mai mult de atât, ajunge acum la o adevărată fixație. Veșnicia poetului devine pentru el o axiomă, un adevăr cosmic: „Atâta timp cât pământul va fi luminat de soare, atâta timp cât soarelui i se va spune soare, pe el nimeni nu-l va tăgădui".[13] Una-două, aduce vorba de el, cu sugestii inedite: „ce-ar fi ca noi să ne deprindem a socoti anul, anul nostru, de la 15 ianuarie" (ziua de naștere a lui Eminescu; să fi fost o

12. George Munteanu, *Eminescu și eminescianismul*, Editura Minerva, București, 1987, pp. 271, 278, 281.
13. Geo Bogza, *Ca să fii om întreg*, op. cit., p. 22 (text datat 1964).

propunere alternativă, ţinând seama de faptul că tot în ianuarie se sărbătorea ziua de naştere a lui Ceauşescu?). Obsesia cea mare e să-l dezgroape pe poet de sub teiul de la cimitirul Bellu pentru a-l deplasa în altă parte, nu ştie nici el prea bine unde: „De atâţia ani, nu încetez să mă întreb în ce loc al ţării s-ar cuveni să fie mormântul lui Eminescu". Înclină iniţial pentru ridicarea unui mausoleu la ţărmul mării, apoi se răzgândeşte, gândind că ar fi mai bine la mănăstirea Putna, pentru a găsi în cele din urmă soluţia definitivă: biserica Trei Ierarhi din Iaşi, alături de Dimitrie Cantemir.[14]

Desigur, nu doar la asemenea exerciţii chinuitoare a fost supus Eminescu. Se face în epocă şi cercetare onestă şi temeinică, atât în ce priveşte biografia: Augustin Z.N. Pop, D. Vatamaniuc, cât şi exegeza operei: de la Petru Creţia la Ioana Em. Petrescu, pentru a pomeni doar câteva nume. Dar mitologia are un alt impact, mai pătrunzător şi mai durabil. Rezultatul e consolidarea poziţiei lui Eminescu ca exponent suprem al spiritualităţii româneşti şi, nu mai puţin, afirmarea hotărâtă a universalităţii sale. „Universalitatea" poetului e o temă veche, pre-

14. Geo Bogza, *Paznic de far*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974, pp. 350–351 şi 540–541 (texte datate 1970 şi 1973).

zentă odată cu primele interpretări şi primele traduceri, dar mult mai insistent pusă în lumină în anii la care ne referim. De fapt, e parte a unei „universalizări" mai generale, vizând propulsarea în întreaga lume a valorilor româneşti. Şi n-are cum să fie o coincidenţă faptul că ofensiva aceasta, puternic orchestrată, corespunde în timp cu ampla acţiune de afirmare a României pe plan internaţional, desfăşurată – iniţial cu mare succes – de Nicolae Ceauşescu. Megalomania dictatorului şi-a aflat în România terenul potrivit. Frământaţi de complexe de inferioritate, mulţi români au acum sentimentul că, în sfârşit, începe să se ţină seama şi de „noi". Naţionalismul, autohtonist pe de o parte, proiectat în universalitate, pe de altă parte, a fost multă vreme cartea câştigătoare a lui Ceauşescu. Până în momentul când românii n-au mai avut ce mânca...

Accentuarea reflexelor naţionaliste de-a lungul anilor '80 a permis şi editarea celor cinci volume din ediţia Perpessicius (de la al IX-lea la al XIII-lea) consacrate publicisticii eminesciene. Articolele politice publicate integral, fără puncte de suspensie! (E drept, într-o colecţie destinată aproape exclusiv specialiştilor.) Primul dintre aceste volume, apărut în 1980, a dat naştere unui incident: protestul rabinului-şef Moses Rosen faţă de aducerea la lumină a textelor

eminesciene cu caracter antisemit. Al. Oprea, îngrijitorul ediției, încercase, ce-i drept, în studiul introductiv, să demonstreze că Eminescu nu era defel antisemit, cu argumentul, bine cunoscut, că atitudinea sa față de evrei pornea de la considerente socio-economice, și nu rasiale sau religioase. Evident însă că un evreu vedea lucrurile altfel. Altă dificultate atingea raporturile, și așa delicate, cu sovieticii: volumul al X-lea (cuprinzând articolele publicate între 1 noiembrie 1877–20 februarie 1880) aduna cam multe referiri defavorabile privitoare la Rusia și la politica rusească, legate îndeosebi de reanexarea sudului Basarabiei în 1878. Așa că a trebuit să mai aștepte, lăsând să apară înainte volumele XI, XII și XIII; i s-a dat drumul abia în 1989, când relațiile cu Uniunea Sovietică oricum se deterioraseră iremediabil, așa încât ce mai contau, în plus, câteva articole ale lui Eminescu!

Comemorarea unui veac de la moartea poetului (15 iunie 1889–15 iunie 1989) s-a petrecut doar cu câteva luni înainte de prăbușirea regimului, într-o Românie cufundată de mai mulți ani în sărăcie, frig și întuneric. Lui Ceaușescu chiar că nu-i mai rămăsese decât argumentul naționalist, amplificat și prin faptul că regimul său (pe care îl identifica cu România) rămăsese singur, încolțit din toate părțile, abandonat până și de țările „prietene", în frunte cu Uniunea

Sovietică a lui Gorbaciov. În aceste condiții, dictatorul face un pas înainte, agățându-se, ca de un ultim colac de salvare, de *Doina* lui Eminescu, poezia blestemată, pusă sub lacăt de regimul comunist. În mesajul trimis cu prilejul simpozionului omagial Mihai Eminescu, nu numai că pomenește *Doina*, dar citează versuri din ea, și nu orice versuri, ci pe cele mai vehement xenofobe. Sigur, totul învăluit în stilistica obișnuită a limbii de lemn: „Prețuind toate popoarele și valorile create de ele, Eminescu i-a urât pe cei care s-au rupt de popor și s-au pus în slujba străinilor [avertisment dat trădătorilor: disidenții!]. Neînduratoare, dar profund îndreptățite, izvorâte din cel mai curat patriotism, răsună versurile sale din *Doina*:

Cine-a îndrăgit străinii,
Mânca-i-ar inima câinii,
Mânca-i-ar casa pustia
Și neamul nemernicia.

În 1989 apare de altfel, pentru prima și singura oară sub regimul comunist, *Doina*, în ediția anastatică din 1883 a *Poeziilor*, volum îngrijit de Petru Creția.

Revenind la simpozionul Eminescu, și trecând peste comunicările care nu aduceau nimic nou, e de aruncat totuși o privire asupra telegramei de răspuns la mesajul lui Ceaușescu.

De bine de rău, Ceaușescu vorbise despre poet, chiar dacă își încheiase textul cu sloganurile obișnuite privitoare la „construcția socialismului". În „răspuns" însă nici nu-l mai întâlnim pe Eminescu, parcă nu pe el se adunaseră să-l glorifice. De fapt, chiar așa: nu veniseră pentru el, ci pentru „celălalt". Toate comemorările, începând cu aceea a aproape legendarului rege Burebista, conduceau spre un punct fix: glorificarea lui Ceaușescu (și în subsidiar, dar tot obligatoriu, a soției sale Elena Ceaușescu). Așa că, și acum, se înșiră, interminabile, tămâierile de rigoare: „marele Erou între eroii neamului românesc, ilustru conducător de partid și de țară, strălucită personalitate a lumii contemporane, înflăcărat luptător pentru libertatea, independența și prosperitatea națiunii române..." Mai pe scurt (dar substanțial), despre Ea: „eminent om politic și savant de recunoaștere internațională".[15] Și Eminescu?

Cam primitiv procedeul acesta de transfer mitologic. Oricum, tras la indigo de la o comemorare la alta. Eroii nației erau chemați, pe rând, să-l justifice și să-l susțină pe cel mai de seamă dintre ei, cel care împlinea întreaga istorie românească.

În toți acești ani, departe de țară, un om visa la locurile de unde plecase și ducea dorul

15. *Scânteia*, 14 iunie 1989.

limbii în care încetase să mai scrie. Emil Cioran, falsul cinic, de fapt un mare sentimental, apelează tot la Eminescu pentru a-și cultiva nostalgia. E frapant cât de des apare poetul în corespondența sa. Când face rost de cartea lui Petru Vintilă, *Eminescu. Roman cronologic*, n-o mai lasă din mână. Comentează, într-o scrisoare către fratele său: „Din nefericire, Eminescu e intraductibil, de aceea este necunoscut în afară. Dacă ar fi fost englez, neamț sau măcar spaniol, ar fi fost una din marile figuri ale poeziei". Și, în altă scrisoare, provocator (în ce privește originea etnică a poetului): „Ruteanul ăsta a dat un rost seminției noastre". Altminteri, rămâne fixat pe un vers eminescian: „Am fost adânc mișcat zilele trecute, când am dat peste *Căci te priveam cu ochi păgâni-păgâni*; e tulburător și nu are forță decât în românește". Mai înainte, tradusese *Oda (în metru antic)*: „Îmi place și mie foarte mult *Oda* lui Eminescu: am și tradus-o în franțuzește și în englezește, dar fără succes, căci sunt două limbi prea tocite, care nu se potrivesc cu dezabuzarea deopotrivă juvenilă și solemnă a poemului". Îi scrie lui Arșavir Acterian: „Ai citit cartea aceea groasă despre Eminescu, care a apărut la noi? Sunt acolo mărturii ale tuturor durerilor acestui om, răsărit dintr-odată în mijlocul unui popor așa de ușuratic. Mai crezi în ascendența lui armeană? Nu-i

exclus, dacă ne gândim la aspectul fizic. Am uitat pe ce te bazai când îţi susţineai ideea. Îţi mai aduci aminte de şedinţa de la Fundaţia Carol în care a citit Haig *Luceafărul*? Ce departe sunt toate astea!"

În sfârşit, către Constantin Noica: „E de la sine înţeles că-ţi împărtăşesc admiraţia pentru acest geniu care nu încetez să mă mir că a putut să apară printre noi. M-aş exprima chiar mai dur decât tine: fără Eminescu, neamul nostru ar fi neînsemnat şi aproape de dispreţuit". Şi, mai târziu, comentând cartea despre Eminescu a lui Noica: „Cum oare a fost posibilă o apariţie ca a lui într-o ţară aşa de nevertebrată ca a noastră... Eminescu era o lume şi, prin asta, era superior Timpului, cel despre care ai scris cele mai bune pagini din carte".[16]

Cât se va fi multiplicat Eminescu, ca să se potrivească atât de bine şi cu Ceauşescu, şi cu Cioran!

---

16. E.M. Cioran, *Scrisori către cei de-acasă*, Humanitas, Bucureşti, 1995, scrisorile nr. 262 (11 februarie 1975), 313 (27 noiembrie 1976), 362 (23 februarie 1979), 430 (6 ianuarie 1971), 451 (8 martie 1975), 592 (5 martie 1970), 606 (27 iulie 1975).

XI
După comunism: între apoteoză şi respingere

ODATĂ CU IEŞIREA DIN COMUNISM, se dezleagă şi interpretările eminesciene. Fuseseră ţinute în frâu de imperativele ideologice şi de ipocriziile tactice ale defunctului regim. Cum să-l critici pe Eminescu că ar fi fost naţionalist? Dar nici să-l lauzi! Şi nici măcar să constaţi că aşa a fost, fără laudă şi fără critică! Pe de altă parte, cât de mare ar fi fost poetul, nu putea fi „cel mai mare", poziţie ocupată în panteonul oficial de liderul suprem, în persoana căruia se contopeau, desăvârşindu-se, toate calităţile şi izbânzile eroilor neamului. Acum, asemenea oprelişti dispar. Eminescu revine în câmpul aprecierilor libere... sau dependente doar de prejudecăţi.

Susţinătorii supremaţiei eminesciene merg uşor până la capăt... adică spre infinit. Vorbele

lui Petre Țuțea, autor fără operă, dar rostitor de cuvinte memorabile, se întipăresc în gândul multora: Eminescu definit drept „sumă lirică de voievozi" și ridicat la rangul de „român absolut".[1] Basarabenii, treziți acum la viață națională, dau și ei o mână de ajutor. Eminescu – simbolic cel puțin – e și al lor, poate în și mai mare măsură decât al românilor de dincoace de Prut; firesc, într-o mișcare națională atât de tânără, cu entuziasme de secol XIX. „Eminescu să ne judece" e refrenul unei poezii a lui Grigore Vieru, pusă pe muzică de Ion Aldea Teodorovici. Mai mult chiar decât „român absolut", Eminescu apare aici ca un Dumnezeu al nației române; lui și numai lui îi revine dreptul de a decide când avem sau nu avem dreptate.

O atitudine naționalistă persistentă (de factură pronunțat etnicistă și ortodoxă) s-a instalat în anii '90 pe terenul lăsat liber de ideologia comunistă (ea însăși cu o puternică încărcătură naționalistă, așa că între comunism și ce a urmat e de văzut nu doar schimbarea, ci și o semnificativă continuitate). În acest context, funcția tradițională a lui Eminescu, de exponent al românismului, nu putea decât să se consolideze. Sociologul Ilie Bădescu (profesor la Universita-

1. Petre Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Fundația Anastasia, București, 1992, pp. 110–111.

tea din București) e unul dintre primii care reactualizează gândirea socio-politică a lui Eminescu, văzând în ea un antidot împotriva „înstrăinării": „Niciodată primejdia unei atari înstrăinări nu a fost atât de acută ca astăzi, când falșii apostoli ai europenismului ne cer să ne dezicem de opera teoretică și politică a lui Eminescu".[2] Până și legionarismul schițează o revenire, e drept, fără mare impact. În 1995, se publică (la editura Fundației „Buna Vestire", denumire care reia titlul unei cunoscute gazete legionare) broșura din 1950 a lui Constantin Papanace, *Eminescu, un mare precursor al legionarismului românesc* (cu o prefață, firește, favorabilă a scriitorului Ion Coja).

Se îndârjește însă și tabăra cealaltă, a adversarilor naționalismului, dintre care unii ajung să fie, cu sau fără dreptate, și adversari ai lui Eminescu. În 1991, Ion Negoițescu îl taxează pe Eminescu drept „un om politic execrabil" și, mai precis, „un protolegionar". Formula a stârnit proteste și controverse. Adevărul e că, dincolo de apropierile identificabile, nu se poate pune semnul egalității între atitudinile naționaliste, xenofobe și antisemite ale secolului al XIX-lea și cele, mult mai radicale, și cu consecințele știute, din preajma și din timpul celui

2. Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Editura Porto Franco, Galați, 1994, p. 52.

de-al Doilea Război Mondial. Eminescu se regăsește în ideologia legionară, dar se regăsește în fond în mai toate manifestările, diverse, ale naționalismului românesc (fiind preluat, cum am văzut, până și de naționalismul comunist). La vremea lui, exprima – e drept, adesea excesiv, dar gazetarul, să nu uităm, era și poet – frustrările unei națiuni, prea multă vreme supusă altora, și care se simțea sufocată de „atâta străinătate".

Nouă în anii '90 nu e continuitatea (sau exaltarea) mitului eminescian, ci ruptura care se conturează. Eminescu nu mai fusese contestat – ca poet, cel puțin – de aproape un veac. Ultimul text care îl punea sub semnul întrebării, însă doar în parte, recunoscându-i și multe merite, fusese acela, din 1903, al lui Anghel Demetriescu. Acum însă, mai precis în 1998, se declanșează marea ofensivă anti-Eminescu. De ce? Sau de ce atât de târziu? Cu siguranță, dezbaterea s-ar fi petrecut mult mai devreme dacă n-ar fi fost deceniile de comunism. Comunismul a distrus enorm, dar, paradoxal, ceea ce nu a distrus a conservat aproape perfect. S-a instaurat printr-o revoluție radicală, dar s-a menținut printr-un conservatorism la fel de accentuat. A transmis, prin testament, urmașilor, naționalismul epocii precedente pe care inițial îl condamnase. A lăsat o Românie încă în mare

măsură rurală (cea mai rurală țară europeană), la capătul unui gigantic program de industrializare și urbanizare. După decenii de propagandă ateistă, România a ieșit din comunism ca țara europeană cu cea mai intensă practică religioasă (exceptând, poate, Polonia). Așa și cu Eminescu. A rămas precum fusese. Timp de decenii, imaginea lui s-a menținut aproape neschimbată. Se vede totuși că o îndepărtare de Eminescu începuse să se petreacă, acoperită însă de opinia dominantă. Îl ajungea și pe el efectul „mutației valorilor" (în ciuda faptului că până și Lovinescu îl exceptase de la o asemenea soartă); timpul nu iartă pe nimeni... mai devreme sau mai târziu. „Mutația valorilor" nu se rezumă de altfel la sfera esteticului; totul se schimbă în lume odată cu trecerea vremii.

Faimosul număr 265 al revistei *Dilema* a apărut la 27 februarie 1998. Subiectul, anunțat cu caractere imense: *Eminescu*, deasupra imaginii bancnotei de 1.000 de lei, ilustrată cu chipul poetului. Inițiativa a fost a scriitorului și publicistului Cezar Paul-Bădescu, care deschide grupajul printr-un argument: „Când, în timpul liceului, m-am dus pentru prima oară acasă la o profesoară de română (care intenționa să mă mediteze «în vederea» facultății), doamna mi-a spus, în cadrul intim al sufrageriei, taina întregii literaturi, așa cum meșterul îi împărtășește

ucenicului preferat secretele meseriei: «Să ții minte asta cât vei trăi – mi-a zis ea pe un ton confesiv – Eminescu e deasupra tuturor, e indiscutabil și absolut; apoi, vin, la egalitate, pe primul loc, alfa și cei trei mari beta». (Cum eu m-am arătat nelămurit, ea mi-a explicat pe dată termenii ecuației – «adică Arghezi, Blaga, Barbu și Bacovia»)".[3]

Așa e școala, cu reflexe întârziate: la început, l-a primit pe Eminescu cu nesfârșite rezerve, acum nici cu o floare nu l-ar mai atinge!

Mărturisește în continuare Cezar Paul-Bădescu: „Poezia lui Eminescu nu mă încânta, de fapt ea nici nu exista pentru mine, decât cel mult ca obligativitate școlară – era, deci, lipsită de substanță. La rândul lui, poetul însuși era ceva inert și ridicol, ca o statuie de metal goală pe dinăuntru și cu dangăt spart". Recunoaște însă că e „un om care, până la urmă, nu are nici o vină că a fost anexat de extremismele și ideologiile de tot felul sau că a devenit, fără să aibă nici un profit din aceasta, obiectul unui monstruos cult al personalității".

Textele adunate în grupajul *Dilemei* exprimă opinii diverse; nici unul nu îl desființează pe Eminescu ca poet, toate însă îl relativizează, în

3. Cezar Paul-Bădescu, „Argument", în *Dilema*, 27 februarie–5 martie 1998, p. 6.

grade diferite, și toate, firește, afectează mitul, prin simplul fapt al afirmării unor puncte de vedere neconvenționale. „Nu am nici o afinitate cu poezia lui Mihai Eminescu – spune unul dintre cei mai vehemenți «contestatari». Îi pot recunoaște meritul de a fi fost un mai mult decât onorabil poet de secol XIX, născut în mod nenorocos într-o perioadă când limba română literară nu se așezase, silit să-și irosească talentul și energia în găsirea rosturilor unei limbi rebele și, din punctul de vedere al artei scrisului, cam primitive". E combătut nu atât poetul, cât „cei care continuă să creadă că Eminescu este poetul național, nepereche, și nu doar un foarte valoros poet de secol XIX; că boala care i-a adus moartea este nebunia specifică geniului, și nu sifilisul terțiar; că iubirea lui pentru Veronica Micle este echivalentul autohton al amorului lui Petrarca pentru Laura, și nu o dramoletă promiscuă; că în același creier se îngemănau simultan aptitudini ieșite din comun pentru poezie, proză, jurnalistică, filozofie, teatru, muzică, fizică moleculară, astronomie, istorie..."[4]

Cât despre gândirea politică a lui Eminescu, un tânăr politolog rezolvă problema repede și radical: „Eminescu trebuie contestat și demitizat,

4. Răzvan Rădulescu, „Eminescu văzut de departe", *ibidem*, p. 7.

dar nu pentru sedimentele sale de gândire politică. Din acest punct de vedere, el e realmente nul. Nu ai obiect".[5]

„Dosarul" *Dilemei* a stârnit nenumărate reacții, adunate într-un volum de Cezar Paul-Bădescu.[6] Sunt și comentarii favorabile sau echilibrate, dar cele mai multe exprimă indignare. De-a dreptul furioasă e poeta Leonida Lari, basarabeancă, stabilită în România și aflată în Parlament pe listele României Mari; găsește de cuviință să rostească un discurs în Camera Deputaților, publicat apoi sub titlul „Nulități și trădători", în care îi denunță pe autorii complotului împotriva poetului național ca fiind un „comando filosemit cu ingrediente țigănești".[7] Nu e clar cine ar fi „țiganii", evreul, denunțat nominal, e istoricul literar Z. Ornea, deși acesta se pronunțase mai moderat decât alții, criticând, în spirit lovinescian, ideologia poetului, dar recunoscându-i din plin geniul literar.

Nicolae Manolescu, care se exprimase și în paginile *Dilemei*, revine acum cu un nou articol:

---

5. Cristian Preda, „Cultură și cultură politică: două observații", *ibidem*, p. 10.

6. *Cazul Eminescu. Polemici, atitudini, reacții din presa anului 1998*, antologie realizată de Cezar Paul-Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 1999.

7. Leonida Lari, „Nulități și trădători", *ibidem*, text rostit în plenul Camerei Deputaților, la 10 martie 1998, reprodus din *Politica*, 14 martie 1998.

„Eminescu, pro și contra". Consideră că *școala* și *idolatria* moștenite din regimul comunist „au făcut din Eminescu un mit intangibil". „Așezându-l pe poet mai presus de critică", i-au pricinuit însă mai mult rău. „E cazul să vedem dacă mai e citit și, dacă nu, din ce motive."[8]

Un răspuns îl dă, în același volum, Marius Chivu, tânăr abia ieșit de pe băncile școlii (devenit între timp un apreciat scriitor și critic literar). El spune pe șleau: „elevii fug când aud de Eminescu"; este „nu ignorat, ci urât de elevi".[9]

Acum, ce să zicem: cam exagerează și elevii! Deși, până la urmă, e dreptul oricui, deci și al lor, de a-l agrea sau nu pe Eminescu; doar susținătorii necondiționați ai mitului pretind că aici nu există drept de alegere: ești român, trebuie să te închini poetului național, „românului absolut". Probabil că N. Manolescu are dreptate. Prea li se toarnă elevilor pe gât, cu forța, Eminescu. Dacă nu ar fi absolutizat în chip autoritar, ci relativizat inteligent, ar trece probabil mai ușor. Adolescenții au fost cândva câștigați de lirica erotică a lui Eminescu. Acum, tocmai aceasta li se pare multora desuetă și

---

8. Nicolae Manolescu, „Eminescu, pro și contra", *ibidem*, pp. 129–131; reprodus din *România literară*, 1–7 aprilie 1998.

9. *Ibidem*, pp. 242–243.

siropoasă. Pur și simplu, poetul nu-i mai interesează, nu-i mai atrage. E aproape amuzant să-l auzi pe câte unul lamentându-se, îngrozit, că i-a căzut la examen Eminescu!

Poate că adulții ar trebui să fie mai responsabili și să-și măsoare mai cu grijă cuvintele. Deriziunea nu e cea mai recomandabilă formă de argumentație. Dan Alexe, într-o carte recentă, îl așază pe Eminescu (în bună companie de altfel, alături de Mickiewicz și Petőfi), într-un grup de bieți „versificatori romantici", „persoane jalnice", cu versuri în bună parte, azi, „de necitit". Concluzia: „Mai terminați cu Eminescu. Creșteți mari. Dacă trăia azi, ar fi lucrat probabil la ICR, ar fi fost frustrat și arogant".[10] Nu e prea mult? De ce un asemenea dispreț? Și de ce trebuie Eminescu să plătească pentru modul cum alții l-au instrumentalizat postum? Nu el s-a proclamat poet național sau român absolut!

Din fericire, departe de adulație sau de respingere, nu lipsesc nici cercetările întreprinse fără prejudecăți mitologice. Ioan Stanomir și-a propus să definească și să așeze în epocă „reacționarismul" eminescian, raportându-l îndeosebi la preocuparea poetului pentru soarta țărănimii. Ruxandra Cesereanu a pus în evidență „agresivitatea" articolelor sale politice, studiate de Monica Spiridon sub un cu totul alt unghi, acela al valorii lor pur estetice.[11]

10. Dan Alexe, *Dacopatia și alte rătăciri românești*, Humanitas, București, 2015, pp. 336–337.

Pe lângă controverse, actualitatea eminesciană a fost întreținută și de câte un eveniment mai special. Așa s-a întâmplat în anul 2000, când a ieșit la lumină, cu totul neașteptat, un teanc întreg de scrisori schimbate între Eminescu și Veronica Micle, ascunse până atunci într-o arhivă personală. Un nou fals în stilul Octav Minar? Nici vorbă; documente întru totul autentice: 108 scrisori în total, dintre care 93 scrise de mâna lui Eminescu (față de numai 18 identificate până atunci, socotind și câteva falsuri marca Octav Minar). Entuziasmul istoricilor literari a fost pe măsură, iar legendara poveste de dragoste a căpătat noi accente. Mai înainte, puținele scrisori cunoscute ale lui Eminescu lăsaseră să se bănuiască o oarecare rezervă a lui în această relație, personajul „provocator" părând a fi Veronica, acum, dimpotrivă, scrisorile recuperate arătau un Eminescu îndrăgostit de-a

11. Ioan Stanomir, *Reacțiune și conservatorism. Eseu asupra imaginarului politic eminescian*, Editura Nemira, București, 2000; Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Humanitas, București, 2003: capitolul „Ultraconservatorul agresiv și profetul mânios. Eminescu la *Timpul*", pp. 13–26; Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Editura Curtea Veche, București, 2003.

binelea și încă mai „insistent“ decât partenera sa. Totul căpăta o amploare nebănuită. De aici și aprecierea lui Nicolae Manolescu: „Accentul pus de Călinescu, dar și de Lovinescu, pe infidelitățile reciproce, a făcut să nu se vadă că între Eminescu și Veronica a existat o mare, sfâșietoare și, până la urmă, tragică iubire. Faptul că Veronica l-a urmat atât de repede în mormânt pe poet, sinucigându-se probabil [...], vorbește de la sine de legătura lor de viață și de moarte“.[12] Scenariul „marii iubiri“, îndepărtându-ne de privirea sceptică a lui Călinescu, ne apropie, într-un fel, de „reconstituirile“ romantice ale lui Octav Minar, bazate însă pe documente plăsmuite!

Ecou mediatic a avut și întreprinderea de editare integrală – prin fotocopiere – a manuscriselor eminesciene: nu mai puțin de 14.000 de pagini. Ideea – lansată cu decenii înainte de Noica – a fost dusă la îndeplinire de Eugen Simion, în calitatea sa de președinte al Academiei Române. Merita cheltuiala? Da, după unii, nu, după alții. S-a ajuns și la o anchetă a Procuraturii. Opinia lui Nicolae Manolescu: „Obiceiul de a tipări tot ce a rămas de la Eminescu a

12. *Dulcea mea doamnă/Eminul meu iubit*, op. cit., fragmente din discursul ținut cu prilejul lansării volumului, 15 iunie 2000, pp. 269–272.

sporit cu câteva mii de pagini volumul operelor poetului. Academia Română a întreprins editarea *caietelor* asupra cărora atrăgea atenția C. Noica. Literar, nici un rând din acestea nu prezintă vreun interes“.[13]

Eugen Simion și Nicolae Manolescu sunt cei doi critici cu autoritate ai „vechii generații“, ale căror divergențe ilustrează fractura intervenită în interpretările eminesciene. Eugen Simion este un conservator pentru care Eminescu rămâne integral valabil și demn de interes. Nicolae Manolescu, dimpotrivă, pledează pentru „despărțirea“ de Eminescu, în sensul unei abordări critice și selective, singura în măsură de a-l readuce pe poet cu adevărat în contemporaneitate. Capitolul despre Eminescu din *Istoria critică a literaturii române* este destul de sever.[14] Faimoasele postume sunt comentate fără entuziasm, la fel proza literară și dramaturgia eminesciană. Articolele politice sunt apreciate în planul expresiei literare (punându-se la contribuție și studiul Monicăi Spiridon), dar li se reproșează încărcătura ideologică mai puțin convenabilă. („Nu încape îndoială că Eminescu a fost naționalist, xenofob, cu pulsiuni rasiste și antisemite

13. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, op. cit., p. 408.
14. *Ibidem*, pp. 377–409.

tot mai vii spre sfârșitul vieții.") Chiar printre poeziile bine-cunoscute, multe sunt tratate cu rezervă. *Oda (în metru antic)*, de pildă: „A fost socotită emblematică pentru Eminescu, deși nu e, stilistic, deloc specifică. Nu s-a observat niciodată că, în lipsa rimei, aici sau în alte câteva poezii, Eminescu nu este Eminescu. Cu toată frumusețea abstractă a confesiunii, versurile par traduse". *Pe lângă plopii fără soț* aproape că e aruncată la coș: „Oricâtă «urzeală intelectuală», cum zice G. Călinescu urmând pe Ibrăileanu, ar exista în *Pe lângă plopii fără soț*, poezia nu se mai poate citi astăzi fără oarecare jenă". Nici *Luceafărul*, intangibilul Luceafăr, nu scapă de o săgeată critică: „Versul iambic de 7–8 silabe nu-l slujește decât în parte pe poet... Cadența este prea bruscă, suflul prea scurt". În sfârșit, rămân totuși neatinse un număr – nu prea mare – de capodopere: câte un sonet, părți din *Scrisori*, *Glossa*, *Mai am un singur dor*...

Costisitoare operație de salvare! Măcar de-ar reuși.

Alții, între timp, își văd liniștiți de treabă. Pentru ei, Eminescu rămâne cel mai mare, și nu doar în poezie, sau în jurnalistică, ci în tot ce a atins, sau ni se pare nouă că ar fi atins, adică în toate domeniile imaginabile. O teză recentă de doctorat ni-l arată ca specialist desăvârșit în problemele securității și siguranței

naționale ale României[15] (ce bun șef ar fi fost la SRI sau la SIE, sau la ambele instituții reunite!). Un alt autor mizează pe partea științifică. Eminescu ar fi anticipat – dacă le-am numărat bine – vreo 30 de descoperiri majore ale științei ultimului veac. Începând, firește, cu teoria relativității, pe care el a intuit-o și Einstein a confirmat-o aproape 50 de ani mai târziu. Una dintre cărți înfățișează, după modelul lui Plutarh, „viețile paralele" Eminescu–Einstein. Ca să nu mai vorbim de OZN-uri și extratereștri, prezențe frecvente în opera eminesciană. Vreo doi extratereștri sunt semnalați în *Luceafărul* (bănuiesc că e vorba de cele două întrupări ale lui Hyperion), și tot aici se pare că sunt anticipate și undele radio ca modalitate de a intra în legătură cu celelalte lumi.[16]

Ce să mai spunem. Am vrut democrație, trebuie să-i suportăm și consecințele: cuvântul e liber!

---

15. George Ene, *Eminescu. Securitatea și siguranța națională a României*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014.

16. Virgil Ene, *Previziuni științifice în opera lui Eminescu*, Editura Brumar, Timișoara, 2010; *Eminescu versus Einstein*, Editura Brumar, Timișoara, 2012.

XII
Comemorare la Academia Română

ACADEMIA ROMÂNĂ nu pare a-și pune prea multe întrebări. Merge înainte cu Eminescu, la cota lui cea mai înaltă.

Cu prilejul comemorării a 125 de ani de la moartea poetului, academicienii și invitații lor s-au întrecut în a spune fie banalități, fie vorbe mari fără acoperire.[1] Unii dintre ei încă n-au aflat că Eminescu – „precursor" al fizicii moderne, al lui Einstein și așa mai departe e o abordare de mult complet discreditată, de natură să descalifice pe oricine ar bate monedă în acest sens. Tonul îl dă însuși președintele Aca-

1. Textele comentate în acest capitol sunt publicate în *Academica*, revistă editată de Academia Română, iunie–iulie 2014, „Comemorare Mihai Eminescu", pp. 5–23.

demiei, Ionel-Valentin Vlad (inginer electronist și fizician), care comentează „științific" versurile eminesciene privitoare la colapsul sistemului solar:

> Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș,
> Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși...

„Din nou ne întrebăm – spune academicianul –, oare cum intuiția poetului îl duce la o viziune (model) asupra evoluției sistemului solar în care, pe măsura epuizării combustibilului care-i întreține reacțiile termonucleare, Soarele va deveni o uriașă stea roșie cu dimensiuni care vor cuprinde orbita Pământului, după ce a „înghițit" planetele Venus și Mercur (cam după încă 5 mld de ani)? Acest model astrofizic a fost elaborat doar prin anii 1920–1930..." Parcă nu chiar asta spune Eminescu, dar ce contează: o luăm de la început, cu tot soiul de previziuni și priorități (când problema de discutat ar fi locul lui Eminescu în literatură, nu printre astrofizicieni).

În rest, președintele Academiei înșiră fraze ca acestea, pe care nu le comentez, rămânând să le aprecieze fiecare după cum crede de cuviință: „Eminescu suntem noi – în lucrările

noastre, reușitele și eșecurile noastre, în modul cum suntem cunoscuți în lume. Mihai Eminescu este și un etalon de valoare pentru creatorii contemporani din România și de pretutindeni".

Detaliile nici nu mai contează, precum un Vlad Țepeș pomenit cu trimitere la *Doina* (confuzie între *Doina* și *Scrisoarea III*, între Țepeș și Ștefan cel Mare...), sau Schopenhauer, ortografiat „Schoppenhauer" (scuza fiind, probabil, că Academia Română are în grijă doar ortografia românească).

Alt academician, istoricul Ioan-Aurel Pop, se îndeletnicește să-l spele pe Eminescu de toate reproșurile aduse xenofobiei și antisemitismului său. Ar rezulta că e în regulă să gândești ca el, cel puțin pentru secolul al XIX-lea. Mostră de argumentație: „Cum putea Eminescu să prevadă, de exemplu, Holocaustul, să știe că va urma, după al Doilea Război Mondial, Declarația universală a drepturilor omului (adoptată de ONU) sau să știe că, mai recent, UE avea să reglementeze chestiunea minorităților? Este ca și cum l-am condamna pe Isaac Newton că nu a știut teoria relativității!"

Deși, dacă a anticipat atâtea descoperiri științifice, de ce n-ar fi anticipat și mersul istoriei? Problema delicată nu este însă atât dreptatea sau nedreptatea pe care le-ar fi avut Eminescu în epocă, ci întrebarea dacă, gândind așa cum

a gândit, mai poate fi *astăzi* un model de referință. Academicianul privește însă lucrurile sub alt unghi: „Oare nu ar fi mai corect să-l restituim pe Eminescu timpului său, ca să vedem mai bine cât a fost el de atemporal?" Mărturisesc că îmi scapă logica acestei fraze; cu alte cuvinte, cu cât cineva e mai dependent de spiritul timpului său, cu atât e mai atemporal? Dar, dincolo de chestiunea de logică, dacă Eminescu e într-adevăr „atemporal", asta vrea să însemne că și ideologia lui rămâne valabilă! Să precizăm totuși că nu toți contemporanii poetului au fost chiar atât de porniți împotriva „străinilor" (nu marile figuri ale Junimii, în orice caz). Printre ei, Eminescu e totuși un excesiv, împărțindu-și compatrioții în funcție de sângele lor latin sau nelatin, și aplicând, în raport cu originea reală sau presupusă, etichete injurioase (printre care „bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire" nu e nici pe departe cea mai disprețuitoare).

N-a lipsit de la comemorare nici Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, membru de onoare al Academiei Române. Ne-am fi așteptat să abordeze subiectul cu adevărat interesant al religiozității poetului. Tema tratată a fost însă „Mihai Eminescu – patriot român și om universal", iar mesajul, acela că poetul „ne îndeamnă să fim patrioți români autentici și, în același timp, români cu deschidere,

spre a învăţa ceea ce este bun şi la alte popoare". Aşa să fie!

Mai îndrăzneaţă, comunicarea basarabeanului Mihai Cimpoi, membru al Academiei Republicii Moldova şi membru de onoare al Academiei Române, principalul specialist în Eminescu de pe malul stâng al Prutului. Dublul academician revine la imaginea unui Eminescu atotştiutor şi a toate „prevestitor" (interpretare pe care se vede că degeaba s-au străduit unii, precum G. Călinescu, să o înlăture sau măcar să o atenueze). Printre uluitoarele intuiţii eminesciene, „constatăm previziuni ştiinţifice surprinzătoare, privind *teoria relativităţii*, *cuanta* (noţiunea e folosită înainte de Planck), *sociologia* ca axă a tuturor ştiinţelor (înainte ca ea să fie definită aşa de Max Scheler), *limba ca o casă a ştiinţei* (fiind clară similitudinea cu cunoscutul postulat al lui Heidegger)". Aşa stând lucrurile, o întrebare încolţeşte: mai e Eminescu şi poet, sau îl trecem în tabăra oamenilor de ştiinţă (fireşte, în variate domenii)? Cât despre naţionalismul său, ne asigură Mihai Cimpoi că totul e în regulă, concepţia lui Eminescu despre naţiune asemănându-se cu a teoreticianului francez Raoul Girardet. Slavă Domnului: ne-am luat o piatră de pe inimă!

În sfârşit, nu e de ignorat nici intervenţia profesorului Gabriel Marilen Pirtea, rectorul

Universităţii de Vest din Timişoara. Sursa invocată e de astă dată Dan Puric, actor de profesie şi profet al românismului prin vocaţie. Puric a spus, şi, dacă a spus, înseamnă că aşa şi e: „Conştiinţa românească se trage toată din Eminescu". Chiar toată? Să n-o lăsăm puţin mai jos, spre 90%? Pornind de aici, autorul comunicării ne lămureşte repede cu Eminescu, despre care nu are prea multe de declarat, şi trece la subiectul care îl preocupă: programul managerial al Universităţii de Vest. Aflăm că acesta se sprijină pe un decalog (de o vădită originalitate): 1. Libertate academică. 2. Solidaritate academică şi respect reciproc. 3. Diversitate... Şi aşa mai departe. Ce legătură cu Eminescu? Nici una, dar unde e problema?

„Totuşi este trist în lume." E trist, într-adevăr, inclusiv în lumea academică românească.

XIII
Complotul

BOALA ȘI MOARTEA POETULUI au fost de la bun început componente esențiale ale mitului eminescian. Diagnosticul pus în momentul internării, acela de sifilis, avea să fie contestat, iar argumentele pro și contra s-au confruntat un secol și mai bine. În *Viața lui Mihai Eminescu*, biografia cu siguranță cea mai influentă, G. Călinescu a decis în favoarea diagnosticului inițial; nu s-a dat în lături nici de a polemiza cu cei care împărtășeau alte puncte de vedere. E evident că, pe lângă considerentele medicale, au intervenit în discuție și motivații de ordin moral și simbolic. Sifilisul era privit ca o boală de natură promiscuă, greu de mărturisit (așa cum avea să devină SIDA, un veac mai târziu); cum să fie asociat tocmai cu poetul național, cu persona-

litatea cea mai înaltă a spiritualității și creativității românești? Într-o lucrare din 1972, doctorul Ion Nica, reluând dosarul medical al poetului, ajungea la concluzia că ar fi suferit în fapt de o psihoză „maniaco-depresivă“, declanșată sau accentuată de munca asiduă și de condițiile precare de trai.[1]

Recent, o întreagă comisie de medici – de diverse specialități – a reluat „consultul“. Concluzia a fost unanimă. N-a fost sifilis, ci o prăbușire psihică, de tip maniaco-depresiv (cu manifestări, într-adevăr, extrem de violente). Ceea ce înseamnă că și tratamentul aplicat – cu mercur – a fost eronat, contribuind la intoxicarea pacientului și la agravarea stării sale de sănătate.[2]

Pare plauzibil să fie așa. Cu asta, cazul ar putea fi considerat închis. Pentru unii însă, abia acum se deschide. Eminescu e preluat de fabrica de mituri conspiraționiste, una din puținele industrii prospere în România de după 1989. Scrierile despre complotul împotriva lui Eminescu se țin lanț, și constituie deja o întreagă bibliotecă. Eroarea medicală nu mai e acceptată ca o interpretare suficientă. Ar fi fost o „eroare“ voită. De ce?

---

1. Ion Nica, *Eminescu, structura somato-psihică*, Editura Eminescu, București, 1972.
2. *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2015.

Pentru faptul că Eminescu apăra din răsputeri România și națiunea română. 1883 este anul când avea să se încheie tratatul prin care România adera la Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria, Italia). Or, Eminescu era ostil unei asemenea asocieri. Nu încetase să denunțe dualismul austro-ungar și asuprirea românilor din Transilvania. Se înscrisese, de asemenea, în societatea „Carpații", care milita pentru unirea tuturor Românilor. Există într-adevăr documente austriece care arată că era ținut sub observație de agenții dublei monarhii. Astfel s-ar fi ajuns la internarea lui, unii autori admițând realitatea bolii, alții nici măcar atât: nu ar fi fost bolnav, ci „îmbolnăvit", și apoi scos din circulație, în mod premeditat, și în cele din urmă ucis, în urma „tratamentului" aplicat.

Nenorocirea lui a fost că și oamenii politici români considerau necesară o alianță cu Puterile Centrale, care ar fi însemnat în condițiile de atunci o protecție pentru țară. Așa că Eminescu s-a trezit singur împotriva tuturor. Iar cel care i-a dat lovitura de grație a fost nici mai mult, nici mai puțin decât susținătorul lui și promotorul operei sale, Titu Maiorescu. Va fi avut Maiorescu o chinuitoare problemă de conștiință: între Eminescu și interesul – așa cum îl vedea el – al României, ce să aleagă? Alegerea, cum știm, n-a fost în favoarea lui Eminescu. Odată

poetul declarat nebun, a dispărut piedica principală în calea semnării tratatului cu Austro-Ungaria.[3]

Mai e ceva de spus? Ar mai fi, deși nu folosește la nimic. Miturile conspiraționiste sunt indestructibile. Unii cred că americanii n-au ajuns nicicând pe Lună, iar alții par a ști că extratereștrii se află printre noi de o bună bucată de vreme. Inutilă încercarea de a-i convinge că nu-i adevărat. Să îndrăznim totuși a spune că Eminescu nu era un personaj chiar atât de important încât să pună în alertă cancelariile europene? Era doar ceva mai mult decât un necunoscut. Articolele lui din *Timpul* se adresau unui cerc relativ restrâns de cititori. Combătea, e drept, regimul dualist, dar nu și monarhia habsburgică în sensul unei soluții confederative.

---

3. Câteva cărți privitoare la complotul împotriva lui Eminescu (dintr-o listă lungă, și care sporește an de an): Nicolae Georgescu, *A doua viață a lui Eminescu*, Editura Europa Nova, București, 1994; Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, Editura Serafimus, Brașov, 1999; Călin Cernăianu, *Conjurația anti-Eminescu*, vol. I–II, Editura Semnele Timpului, București, 2000–2001; Theodor Codreanu, *Eminescu, martor al adevărului*, Editura Scara, București, 2004; Ion Filipciuc, *Simptomuri politice în boala lui Eminescu*, Editura Timpul, Iași, 2005; Ion Spânu, *Asasinarea lui Eminescu*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 2011; Theodor Codreanu, *Eminescu în captivitatea „nebuniei"*, Tipo Moldova, Iași, 2013.

La societatea „Carpații" figura printre moderați, alături de I. Slavici. Ceea ce rezultă și din scrisoarea adresată de Slavici lui Titu Maiorescu, la 25 iunie 1883 (cu trei zile înainte de declanșarea crizei de „nebunie"). „Ceea ce m-a hotărât să intru în societate – scrie Slavici – a fost tocmai hotărârea de a combate tendințele manifestate într-însa, și mai înainte de a fi cerut să fiu primit am luat înțelegere cu amicii noștri mai așezați, ca Făgărășeanu, Eminescu, Densușeanu, Babeș și ceilalți, care și-au făcut studiile la Viena și care toți dezaprobă manifestațiile societății «Carpații»."[4] Slavici, de altfel, e cunoscut ca un susținător al monarhiei habsburgice (convingere dovedită inclusiv în timpul Primului Război Mondial, de unde i s-a tras și condamnarea la închisoare după încheierea războiului). Tot în zilele acelea din iunie 1883, Eminescu însuși i-a dat în *Timpul* o replică acidă liberalului Petre Grădișteanu, cel care îl combătuse cândva pe teme literare, și care acum, cu prilejul inaugurării la Iași a statuii lui Ștefan cel Mare, în prezența regelui, se lansase, imprudent, într-o tiradă cu iz „unionist". Potrivit poetului, Grădișteanu se afla sub influența mai multor cupe de șampanie, iar vorbele lui nu corespundeau de-

4. Ioan Slavici către Titu Maiorescu, 25 iunie 1883, Biblioteca Academiei Române, manuscrise, $S\frac{60(9)}{XVII}$.

loc atitudinii românilor, care n-aveau nici un fel de aspirații anexioniste.[5] Grădișteanu, și nu Eminescu, a deranjat atunci autoritățile de la Viena, așa că de ce acestea s-ar fi răzbunat tocmai pe poet? Încă o dată, trebuie precizat că Eminescu nu s-a pronunțat în nici o ocazie pentru „România Mare".

Pe de altă parte, îmbolnăvirea poetului e bine confirmată documentar. „Eminescu, început de alienație mintală, după impresia mea", notează Maiorescu la 30 mai/11 iunie 1883. Și, trei săptămâni mai târziu: „Eminescu devine, din ce în ce mai evident, alienat".[6] Sunt observații care nu prea se potrivesc cu „înscenarea" la care ar fi participat Maiorescu. Propriile însemnări ale lui Eminescu din primăvara și vara anului 1883 se constituie ele însele în probe de netăgăduit ale unei stări accentuate de confuzie mintală.[7]

5. Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIII, Editura Academiei, R.S.R., București, 1985, pp. 319–323 (articole publicate în *Timpul*, 22 și 23 iunie 1883).

6. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II (1881–1886), Editura Socec, București, [1939], pp. 187 și 189.

7. Poetul era în căutarea formulei matematice a nemuririi sufletului, găsise un mijloc sigur pentru a-l asasina pe țarul Rusiei („printr-un turc îmbrăcat călugărește care să fie trimis la curte c-un călugăr bulgar c-o depeșă de felicitație") și intenționa, folosind diversele versiuni ale Bibliei, să învețe toate limbile europene, plus sanscrita, iudaica, araba și persana; iar printre multiplele proiecte de acest gen, o întreagă avalanșă de fantasme

Toate aceste argumente n-au nici cea mai mică greutate în ochii celor dispuşi să creadă că autorităţile austro-ungare au făcut din ţânţar armăsar, iar Titu Maiorescu a fost capabil să devină complice la crimă, din înalte raţiuni politice. Sunt deja numeroşi cei care acceptă un asemenea scenariu, ficţiunile conspirative fiind tentante şi molipsitoare. Pe bloguri circulă cu febrilitate tot felul de comentarii pe marginea acestui caz – cu adevărat senzaţional, poate cea mai senzaţională pagină din întreaga istorie românească. Sunt puşi la zid, de-a valma, şi francmasonii, şi evreii – adversari din totdeauna ai lui Eminescu şi ai poporului român. Poetul a ajuns să fie socotit drept „cel dintâi deţinut politic", destinul lui prefigurând astfel marea represiune din vremea comunismului (inclusiv internarea în azile psihiatrice). Un întreg complot internaţional, vizând anihilarea poetului, şi, prin aceasta, supunerea sau distrugerea României. „Prin atentatul împotriva lui Eminescu s-a început predarea României unor forţe străine", explică cineva care a înţeles până la capăt cum stau lucrurile.

Teza anihilării lui Eminescu exprimă în mod evident frustrările şi resentimentele unui seg-

erotice... (Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, „Însemnări cu caracter intim", pp. 386–406).

ment nu chiar neglijabil al societăţii româneşti care consideră – ca şi Eminescu la vremea lui – că România a ajuns pe mâna „altora", care îi încalcă suveranitatea şi îi jefuiesc avuţiile. Fortăreaţa autohtonistă se simte – cum şi este! – ameninţată, şi instinctiv îşi consolidează zidurile de apărare. Recrudescenţa mitologiei dacice, pe linia mai veche a lui Nicolae Densuşianu (suntem daci şi nu vrem să avem nimic de-a face cu romanii!), se înscrie în acelaşi perimetru ideologic. „Cine-au îndrăgit străinii..." Dar să nu-l atragem în joc pe Eminescu. Tot ce se petrece astăzi e problema noastră, nu a lui.

XIV
Mărturii

EXISTĂ ȘI O COMPONENTĂ MITOLOGICĂ a *amintirilor* privitoare la Eminescu. Viața și personalitatea poetului au fost reconstruite, într-o măsură apreciabilă, pornind de la mărturiile celor care l-au cunoscut (sau au cunoscut pe alții care l-au cunoscut!). Numai așa s-au putut acoperi o mulțime de lacune; din păcate, Eminescu nu a ținut un jurnal (precum Titu Maiorescu) și nici nu a lăsat în urma lui o corespondență suficient de acoperitoare. Memorialistica devine în acest caz tentantă: oferă o mulțime de detalii și reconstituie o atmosferă. E în aceeași măsură și credibilă? Mulțumiți să obțină informații, mulți autori s-au mărginit să le exploateze fără prea multă critică (printre ei și inconturnabilul G. Călinescu!). De cele mai multe ori lipsește

posibilitatea verificării prin alte surse. Când însă se ivesc asemenea documente, surprizele sunt frecvente: mărturiile memorialistice par a fi adesea destul de departe de adevăr.

I.L. Caragiale și Iacob Negruzzi relatează în termeni frapant de asemănători prima lor întâlnire cu Eminescu; din clipa în care l-au văzut, mai înainte chiar de a fi schimbat o vorbă, și-au dat seama că se află în fața unei persoane ieșite din comun. Chiar așa să fi fost?

Lui Brătescu-Voinești i-a povestit însuși Titu Maiorescu geneza *Luceafărului*. Eminescu avea intenția să se căsătorească cu Veronica Micle; pentru a-l convinge să renunțe la un asemenea proiect, Maiorescu l-a pus la curent cu infidelitățile acesteia, incriminându-l și pe Caragiale. Aici se află cheia poemului, Hyperion fiind Eminescu, Demiurgul – Maiorescu, Cătălina – Veronica Micle și corupătorul Cătălin – Caragiale! Și Maiorescu spune mai departe (în versiunea Brătescu-Voinești): „Multă vreme nu l-am mai văzut. *Luceafărul* n-a apărut în *Convorbiri*, ci într-o publicație din Viena, de unde apoi a fost reprodus în *Convorbiri*. S-a jenat să mi-o trimită mie? Căci, oricât de splendidă era haina în care îmbrăcase prozaicele mele cuvinte, prin care încercasem să-l conving, știa c-o să le recunosc".[1]

1. I.Al. Brătescu-Voinești, „Luceafărul" (1934), în *Mărturii despre Eminescu* (ed. Cătălin Cioabă), Humanitas, București, 2013, pp. 292–301.

La câțiva ani după „destăinuirile“ lui Brătescu-Voinești apar și *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu, cuprinzând perioada respectivă. Eminescu, pe care „multă vreme nu l-ar mai fi văzut“, se dovedește, dimpotrivă, mai prezent ca oricând la ședințele Junimii și în casa lui Maiorescu. Lectura *Luceafărului* e consemnată în nu mai puțin de patru rânduri (17/29 aprilie, 24 aprilie, 8/20 octombrie, 28 octombrie/9 noiembrie 1882).[2] Nu numai că Eminescu nu l-a ocolit pe critic, dar și-a „perfecționat“ poemul tocmai în urma frecventelor discuții cu acesta. Cât despre Veronica Micle – Cătălina cea infidelă –, am pomenit deja scrisoarea în care Eminescu îi vorbea despre *Luceafărul*, în termeni cu deosebire „drăgăstoși“, care nu lasă nici un dubiu asupra faptului că nu ea era modelul personajului feminin (dacă va fi existat un „model“). Toată povestea lui Brătescu-Voinești e anulată.

O „păcăleală“ de și mai mare amploare s-a petrecut cu *Amintirile de la „Junimea“ din Iași* ale lui George Panu. Apărute în foileton între 1901 și 1906, apoi în două volume în 1908 și 1910 (cu mai multe reeditări), *Amintirile* lui Panu, alături de cele ale lui Iacob Negruzzi, dar poate în și mai mare măsură, reprezintă

2. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II (1881–1886), ed. cit., pp. 58, 61, 127, 133.

textul clasic privitor la celebra societate literară. Sunt pagini vii și antrenante, care reconstituie, aparent credibil, întâmplări de tot felul, personaje, atmosferă... Eminescu se numără, firește, printre eroii cărții. Iar piesa rară, de antologie, este lectura nuvelei *Sărmanul Dionis*, cu așezarea, de mare efect, față-n față, a unui Eminescu, aflat departe, în lumea lui, și a unui grup de junimiști atât de prozaici și limitați, încât nu înțeleg nimic, dar absolut nimic, din interminabila povestire fantastică cu care îi chinuia poetul. Un fragment considerat extrem de semnificativ pentru a-l defini atât pe Eminescu, cât și mediul (nu prea receptiv) în care și-a creat opera. G. Călinescu, în renumita biografie, îl reproduce și îl comentează pe larg. La scurt timp, apar însă (în volumul IV, din 1933, al colecției Torouțiu de *Studii și documente literare*) mai multe procese-verbale ale ședințelor Junimii (aflate în arhiva personală A.D. Xenopol, redactate de viitorul istoric). Printre ele, și ședința în care Eminescu a citit *Sărmanul Dionis*. Surpriză: relatarea lui Panu e complet inventată, de la primul până la ultimul cuvânt. Nimic din ea nu se potrivește cu procesul-verbal autentic. Cele mai multe dintre persoanele menționate de Panu că ar fi participat la faimoasa lectură – manifestându-și nedumerirea – nici n-au fost

de față. Mai mult decât atât: Panu însuși nu figurează printre participanți. Nu e de altfel singura ocazie când memorialistul a fost prins cu ocaua mică. O altă ședință – nu mai puțin memorabilă –, lectura poemului *Dumbrava roșie* a lui V. Alecsandri, are parte de o relatare la fel de fantezistă; nici la aceasta Panu nu se aflase printre participanți. Sentința lui E. Lovinescu la întrebarea „ce valoare istorică au *Amintirile* lui G. Panu?" e interesantă: „aproape nici o valoare ca document istoric și o precisă valoare ca document psihologic și ca evocare de atmosferă".[3] Să sperăm că rămâne cel puțin atmosfera!

Ajung acum la *Vinurile lor...*, cartea de amintiri publicată în 1969 de Vintilă Russu-Șirianu, care cuprinde un capitol consistent despre Eminescu în ultimul său an de viață creatoare: 1882–1883. Plin de informații, care mai de care mai interesantă. Măcar, de data asta, de-ar fi adevărat!

Am publicat cu mult timp în urmă, în *Magazin istoric* (numărul din iulie 1971, p. 87), un scurt articol, pe care îl reproduc acum în întregime:

3. E. Lovinescu, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, Casa Școalelor, București, 1943, p. 15.

Când realitatea
infirmă memorialistica...

În urmă cu doi ani, Vintilă Russu-Șirianu, fiul publicistului și omului politic transilvănean Ioan Russu-Șirianu (1864–1909), a publicat un volum cu caracter memorialistic[4], consacrat de fapt evocării câtorva personalități pe care autorul le-a cunoscut nemijlocit sau despre care a aflat câte ceva de la tatăl său: Enescu, Brâncuși, Sadoveanu, Goga, Coșbuc, Caragiale, Eminescu etc. O asemenea carte este, nici vorbă, utilă și se pare că informațiile oferite de autorul ei au și început să fie utilizate.

Cele mai interesante ni se par, fără îndoială, amănuntele despre viața lui Eminescu, căruia i se acordă aproape 50 pagini (pp. 359–407). E, într-adevăr, o contribuție importantă la viața marelui poet, și privind un an decisiv: 1882–1883. Iată cum ni se relatează că s-ar fi petrecut lucrurile în linii mari. În toamna anului 1882, tatăl autorului, părăsind Transilvania, ajunge în București și trage la casa unchiului său, Ioan Slavici, unde se află pe atunci și Eminescu, care va rămâne acolo până la izbucnirea bolii, în vara anului 1883. Tânărul ardelean

4. Vintilă Russu-Șirianu, *Vinurile lor...*, Editura pentru Literatură, București, 1969, 408 pp.

doarme chiar, o vreme, în aceeași cameră cu marele poet. Se încheagă o prietenie care ne permite să aflăm, prin intermediul lui Vintilă Russu-Șirianu, o mulțime de fapte interesante, semnificative. Desigur, relatarea este, ca să zicem așa, de la a doua mână; multe probabil s-au uitat, s-au deformat. Dar chiar și așa, cele povestite nu pot lăsa indiferenți nici pe cercetătorii literari, nici pe milioanele de cititori care i-au îndrăgit opera.

Numai că...

Numai că în ziarul *Tribuna* din Arad, pe care Ioan Russu-Șirianu îl condusese aproape 12 ani, găsim o biografie destul de amănunțită (nr. 272 din 13/26 decembrie 1909), publicată cu prilejul morții sale. Aflăm de aici că ziaristul a activat în România între 1884–1891, deci *a venit de peste munți în 1884*. Imposibil, vom spune noi, după lectura *Vinurilor lor...*, doar încă în 1882–1883 a stat la București, în casa lui Slavici, împreună cu Eminescu. Oricât de tânăr ar fi fost la moartea tatălui (vreo 11-12 ani), fiul trebuie să știe mai bine cum au stat lucrurile decât colegii de gazetărie ai lui I. Russu-Șirianu. Sau poate s-a strecurat în ziar o greșeală de tipar. Poate...

Ajunși aici, să deschidem colecția de documente literare a lui I.E. Torouțiu. Și iată ce găsim (vol. V, pp. 111–112):

Sibiu, 7 octombrie st.n. 1884

Stimabile Domnule Maiorescu,

Tânărul, pe care vi-l trimit cu această scrisoare, e nepotul meu Ioan Russu, fiul răposatei mele surori. El a terminat cursul pedagogic, și-l trimit la București, ca să facă practică la școala de la Sf. Ecaterina, să învețe românește și să mai vază lume. E băiat bun și am crezut că, trimițându-l la București, trebuie să vi-l trimit și d-voastră să-l vedeți... etc.

Semnează Ioan Slavici. De reținut data: 7 octombrie 1884. Mai ales anul: 1884.

Să fi greșit I.E. Torouțiu? Nu, nu încape nici o îndoială: scrisoarea lui Slavici poate fi văzută de oricine la Biblioteca Academiei. Atunci?

Atunci înseamnă că Ioan Russu-Șirianu a venit la București în 1884 și nu l-a cunoscut defel pe Eminescu (care se îmbolnăvise cu un an înainte și părăsise casa lui Slavici). Înseamnă că fiul a inventat de la primul până la ultimul cuvânt 50 pagini, spre satisfacția istoricilor literari, și mai ales a editurii, care s-a grăbit să publice, fără discernământ, niște simple născociri.

Memorialistica este un gen dificil, mai ales prin faptul că cere respectarea adevărului.

În încheiere, nu mai rămâne decât să spun că toată întâmplarea poate fi privită și sub latura ei oarecum comică. Dar gândul că cineva

își permite să abuzeze de amintirea marilor noștri scriitori este trist, foarte trist.

Ce am scris atunci pare să fi rămas „îngropat" în paginile revistei (în ciuda tirajului considerabil al acesteia). Oricum, *Vinurile lor...* și-au continuat nestingherite cariera, păstrându-și statutul de document citabil (deși, de la primul contact cu textul, un istoric ar trebui să simtă că ceva e în neregulă: prea multă „autenticitate" într-o poveste receptată de un copil mic și pusă pe hârtie după mai bine de șaizeci de ani).

E drept că în argumentația mea a intervenit un element perturbator, pe care n-ar fi corect să-l ocolesc. A ieșit la iveală între timp o scurtă însemnare a lui Eminescu, în care poetul menționează prezența nepotului lui Slavici în casa acestuia, unde locuia și el.[5] Să fi venit Ioan Russu-Șirianu la București și înainte de 1884 (deși din scrisoarea lui Slavici ar rezulta destul de clar că nu mai fusese în România)? Sau Eminescu pur și simplu fabulează? Sunt tentat de această ultimă explicație, fiindcă e de luat în seamă și contextul în care se face referire la tânărul transilvănean. Sunt fraze incoerente aruncate pe hârtie cu puțin înainte de declararea bolii; nu lipsesc fantasmele erotice, în care apare

5. M. Eminescu, *Opere*, vol. XV, ed. cit., p. 403.

și doamna Slavici, acuzată că l-ar hărțui pe poet. Ioan Russu-Șirianu e pomenit, și nu numai el, ci și o soră a doamnei Slavici, ca persoane în măsură să depună mărturie asupra comportării sale ireproșabile față de stăpâna casei. Una peste alta, scrisoarea lui Slavici din 1884 prezintă mai multă încredere decât șirul acesta de elucubrații. Așa că n-am de gând să-l reabilitez pe Vintilă Russu-Șirianu!

Gen delicat memorialistica; de consumat cu moderație!

XV
Cum nu e cunoscut Eminescu în lume

MAI E O COMPONENTĂ A MITULUI care nu trebuie neglijată: credința în universalitatea creației eminesciene. O întâlnim încă de la început. Poetul era chemat să acopere un gol. Într-adevăr, până la el, nici un român (exceptându-l, să zicem, pe Dimitrie Cantemir, dar și acesta la o cotă de celebritate „medie") nu intrase în cultura cea mare, a omenirii. Cu Eminescu, românii au sentimentul că au recuperat, dintr-odată, întârzierea; e primul român care se așază, sus, în panteonul mondial. Să precizăm: din perspectivă românească.

A fost tradus și răstradus. În limba germană, încă din timpul vieții, în culegerea *Rumänische Dichtungen*, publicată în trei ediții, între 1881 și 1889, de regina-poetă Carmen Sylva, în

colaborare cu Mite Kremnitz (numele celei din urmă fiind, cum se știe prea bine, legat și prin alte fire de persoana poetului). Din 20 de poezii ale lui Eminescu, regina (care îl aprecia „moderat") a tradus doar 3, Mite Kremnitz, în schimb, 17 (printre care și piesele cele mai celebre: *Luceafărul, Doina, Scrisoarea III*). Pornind de aici, ar fi fastidios să urmărim dinamica traducerilor. Cantitatea e imensă. În 1939, în volumul masiv al *Convorbirilor literare* închinat comemorării a 50 de ani de la moartea poetului, se dau nenumărate exemplificări în următoarele limbi sau literaturi (în ordinea din volum): italiană, polonă, bulgară, albaneză, greacă, iugoslavă, maghiară, slovacă, arabă, engleză, rusă, suedeză, cehă, americană, japoneză, evreiască, germană, franceză, latină, traducătorii fiind uneori români, dar mai adesea străini, îndrăgostiți de poezia lui Eminescu.[1] Un efort considerabil de promovare s-a făcut apoi în vremea comunismului.

Rezultatul? Practic nul. Să nu ne amăgim cu numărul traducerilor, și nici al contribuțiilor eminesciene datorate unor specialiști străini. Aceștia de altfel (cum se întâmplă și în alte domenii ale studiilor românești) sunt mai cunoscuți

---

1. *Convorbiri literare*, iunie–septembrie 1939. Vezi, în acest volum, și interesantul studiu al lui Alexandru Elian, „Cu privire la traducerile franceze ale poeziilor lui Eminescu", pp. 1469–1537.

în România decât în țara lor. Ceea ce contează în promovarea oricărei valori nu e afișarea ei formală, ci impactul. Or, impactul nu s-a produs. Eminescu, în lume, rămâne un nume necunoscut.

După unii, aceasta poate fi încă o nedreptate, din lungul șir de nedreptăți care se comit sistematic la adresa României! Eminescu e de altfel în bună companie. Aproape nici unul dintre marii români nu e cunoscut în străinătate. Excepție face Ceaușescu, de departe românul cel mai celebru, urmat eventual de câțiva sportivi, în frunte cu Nadia Comăneci. Dintre scriitori sunt cunoscuți, în cercuri intelectuale ceva mai largi, cei care s-au rupt de România, exprimându-se într-o limbă de circulație: cu deosebire, celebra triadă Ionescu–Cioran–Eliade. Nici un autor român, scriind în țară și în românește, n-a reușit să atingă cu adevărat notorietatea mondială. Eminescu nu e deci o excepție. L-am fi dorit o excepție, în sens invers!

Există chiar, în cazul lui Eminescu, o circumstanță agravantă. Poeziile lui sunt traduse, unele bine, altele rău. Dar toate traducerile cam cu același rezultat. De altfel, poezia în genere e intraductibilă; Eminescu, dacă se poate spune așa, e încă și mai intraductibil. În cazul lui, se pierde rima, se pierde muzicalitatea, se destramă rostirea aceea incantatorie, tot ceea ce, mai

mult decât cuprinsul de idei sau de imagini, dă nota inimitabilă poeziei eminesciene. Traducerile mai bine nici n-ar exista: ele înfățișează străinului un Eminescu destul de oarecare, departe, foarte departe de ceea ce zadarnic se străduiesc românii să explice. Unii se gândesc la noi strategii de promovare.[2] Să ne liniștim: nu e nimic de făcut.

Eminescu rămâne – pentru „ceilalți" – strict un autor de dicționar; orice enciclopedie, mai mare sau mai mică, îl va pomeni, alături de diverși alți „iluștri necunoscuți" ai diverselor nații. Chiar și la acest nivel, românii riscă surpriza neplăcută de a constata că unii dintre omologii poetului lor sunt ceva mai bine puși în evidență. În cunoscutul *Dicționar de autori* Laffont–Bompiani, Eminescu are parte de un articol de 62 de rânduri, cu informații destul de vagi și pe alocuri incorecte sau inutile (precum aceea, de proveniență românească, însă de mult abandonată, că „a fost ucis de un nebun" alături de care fusese internat); cât despre aprecierea operei, aceasta se reduce la următoarea propoziție: „Eminescu a fixat forma poeziei românești care, înaintea lui, era într-o lentă

2. Vezi și Ioana Bot, *Eminescu explicat fratelui meu*, Editura Art, București, 2012, capitolul „Un produs românesc refuzat la export: «Mihai Eminescu, poet național»", pp. 223–246.

evoluție".[3] Cam departe de „poetul universal"! Și, peste toate, e un dicționar francez, expresie a unui spațiu cultural mai deschis decât altele spre valorile românești. Alți „poeți naționali" din zona central europeană au parte de o tratare mult mai detaliată, însoțită și de caracterizări mai consistente ale operei: slovenul Prešeren – 72 de rânduri, maghiarul Petőfi – 126 de rânduri, polonezul Mickiewicz – peste 400 de rânduri!

Comentariile ar fi de prisos.

---

3. *Le nouveau dictionnaire des auteurs de tous les temps et de tous les pays*, Robert Laffont, Paris, 1994, vol. I, „Eminescu Mihail", p. 1001.

Cuvânt de sfârșit

ȘI TOTUȘI, EMINESCU NU E DOAR UN MIT. A existat, există încă și un Eminescu adevărat, care abia se întrevede acoperit de imensa construcție mitologică al cărei prizonier a devenit. Avem în cazul lui un extraordinar exemplu al modului cum se construiește și se amplifică un mit, pur și simplu fiindcă este nevoie de el. A fost nevoie de Eminescu, de Eminescu cel mitificat, într-o cultură mică, dornică de afirmare și de recunoaștere, dar încă nesigură pe mijloacele ei. O cultură mare și lipsită de complexe s-ar fi simțit, dimpotrivă, sărăcită punându-se toată sub semnul unui singur și desăvârșit spirit tutelar.

Astăzi, mitul acesta, atâta vreme netulburat și masiv, e pe cale de a se disloca. Pentru unii, nevoia de Eminescu e mai mare ca oricând (dacă

nu vrem să ne pierdem identitatea într-o lume globalizată și uniformizatoare), pentru alții (care-i consideră poezia desuetă și ideologia cu totul nerecomandabilă) nu mai e nevoie câtuși de puțin. Și cu siguranță sunt tot mai mulți cei care n-ar ști să spună dacă mai e sau nu nevoie, pentru simplul motiv că subiectul a încetat să-i intereseze. Caracteristic e însă că și unii, și alții îl citesc tot mai puțin pe Eminescu, pe poetul Eminescu (iar versurile sale pe de rost, ca pe vremuri, câți le-or mai ști?). Și mitologia eminesciană, și antimitologia (care nu e de fapt decât o mitologie răsturnată) par a uita că mai înainte de a fi un mit (construit de alții) Eminescu a fost, a fost cu adevărat, un remarcabil poet. Eminescu poetul e singurul nucleu cu adevărat autentic, în jurul căruia s-a adunat treptat, justificat sau nu, întreaga mitologie.

Va veni poate vremea când vor obosi și cei care-l înalță atât de sus, și cei care-l coboară atât de jos, iar Eminescu va reveni la condiția lui originară. El e pur și simplu, atât și nimic mai mult (dar nu înseamnă deloc puțin), un mare poet romantic, cu siguranță cel mai de seamă, și încă de departe, pe care l-a dat literatura română în epoca ei clasică.

Cuprins

Din seria de autor
LUCIAN BOIA:

Istorie și mit în conștiința românească

Cum s-a românizat România?

Două secole de mitologie națională

Jocul cu trecutul.
Istoria între adevăr și ficțiune

România, țară de frontieră a Europei

„Germanofilii".
Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial

Balcic: Micul paradis al României Mari

De ce este România altfel?

Sfârșitul Occidentului?
Spre lumea de mâine

Primul Război Mondial.
Controverse, paradoxuri, reinterpretări

Suveranii României.
Monarhia o soluție?

Cum s-a românizat România

Istoria nenumăratelor distorsionări pe care le-a produs în ultimul secol și jumătate cultul „poetului național“ merită astăzi parcursă. Volumul de față o prezintă cu detașare, acuitate critică și finețe a observației. Oare vom reuși cândva să-l vedem (și să-l citim) pe Eminescu eliberați de mitologia creată, de un secol și ceva, în jurul imaginii lui? În orice caz, istoria exagerărilor pe marginea numelui său e plină de învățăminte.
Pentru intelectualul român din vremurile moderne, n-a existat de altfel piatră de încercare mai mare decât „Eminescu“ – un nume în fața căruia nu oricine și-a păstrat luciditatea și discernământul. La început victimă a detractorilor din epocă, el a căzut curând pradă zelului glorificatorilor, care l-au sechestrat în irealitatea omagiului lor. Și cine, astăzi, în afară de Lucian Boia, ne poate ghida mai bine pe acest teritoriu minat de fantasme, pentru a reveni pe tărâmul istoriei reale?

ISBN 978-973-50-5043-6

9 789735 050436